

Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi

Journal of Women's and Family Studies

e-ISSN: 2791-6871

Cilt / Volume: 1

Sayı / Number: 2

Yıl / Year: 2021

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
**KADIN VE AİLE ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ**

ONDOKUZ MAYIS UNIVERSITY JOURNAL OF WOMEN'S AND FAMILY STUDIES

e-ISSN: 2791-6871

Volume/Cilt: 1 Issue/Sayı: 2

Aralık/December 2021

Samsun

**ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
KADIN VE AİLE ARAŞTIRMALARI DERGİSİ**

e-ISSN: 2791-6871
2021 Cilt: 1 Sayı: 2

Ondokuz Mayıs Üniversitesi adına sahibi /
Owner on behalf of Ondokuz Mayıs University
Prof. Dr. Yavuz ÜNAL
Rektör / Rector

Baş Editör/Editor in Chief
Prof. Dr. Hatice KUMCAĞIZ

Editörler / Editors
Dr. Öğr. Üyesi Yakup YILMAZ
Dr. Öğr. Üyesi Kemal ÖZCAN

Dil Editörleri / Proof Reading
Doç. Dr. Şeyma BÜYÜKKAVAS KURAN (Türkçe)
Doç. Dr. Zerrin EREN (English)
Öğr. Gör. Havva Nur BOZDOĞAN (English)

Mizanpaj
OMÜ Yayın Koordinatörlüğü

Grafik Tasarım
Kismet AYDIN
Fatma Hilal İÇİGEN
Cemre ASLAN

Yayın Yeri ve Tarihi/Publication Place and Date
Samsun, Aralık/December 2021

**ONDOKUZ MAYIS UNIVERSITY
JOURNAL OF WOMEN'S AND FAMILY STUDIES**

e-ISSN: 2791-6871
2021 Volume: 1 Issue: 2

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Ali Haydar ŞAR
Prof. Dr. Ayşenur BÜYÜKGÖZE KAVAS
Prof. Dr. Bozkurt KOÇ
Prof. Dr. Cengiz BATUK
Prof. Dr. Cengiz ŞAHİN
Prof. Dr. Elif YÜKSEL OKTAY
Prof. Dr. Ercümen ERSANLI
Prof. Dr. Erkan PERŞEMBE
Prof. Dr. Gülsüm ÇAMUR
Prof. Dr. Hatice ODACI
Prof. Dr. Melek DEMİR
Prof. Dr. Mucize ÜNLÜ
Prof. Dr. Müge YILMAZ
Prof. Dr. Niyazi USTA
Prof. Dr. Reyhan Ayşen WOLFF
Prof. Dr. Seher BALCI ÇELİK
Prof. Dr. Şirin DİLLİ
Prof. Dr. Yücel ÖKSÜZ
Doç. Dr. Bakytbek MURZARAIMOV
Doç. Dr. Seden DOĞAN
Doç. Dr. Şener ŞENTÜRK
Doç. Dr. Tuğba SARI
Doç. Dr. Yasin DEMİR
Doç. Dr. Yaşar BARUT
Dr. Öğr. Üyesi Abdirashit BABATAEV
Dr. Öğr. Üyesi Ayça EMİNOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe İNAN KILIÇ
Dr. Öğr. Üyesi Burçin ESER
Dr. Öğr. Üyesi Mediha MANGIR
Dr. Öğr. Üyesi Şule GÜLDÜ
Dr. Khayala MAMMADOVA

Tarandığı İndeksler

BU SAYININ HAKEMLERİ / ADVISORY BOARD (THIS ISSUE)

Prof. Dr. Ercümend ERSANLI
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Doç. Dr. Yaşar BARUT
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. Elif YÜKSEL OKTAY
Yalova Üniversitesi

Doç. Dr. Şeyma BÜYÜKKAVAS KURAN
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. Mucize ÜNLÜ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Doç. Dr. Yasin DEMİR
Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi

Doç. Dr. Tuğba YILMAZ BİNGÖL
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Burçin ESER
Karadeniz Teknik Üniversitesi

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi (OKAD);

yılda iki kez yayımlanan hakemli bilimsel süreli bir yayın organıdır. Dergide yayınlanan yazıların her türlü içerik sorumluluğu yazarlara aittir. Yazılar; yayıncı kuruluşun izni olmadan kısmen veya tamamen bir başka yerde yayınlanamaz.

Yazışma Adresi / Corresponding Address

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Toplum Uygulama ve Araştırma Merkezi (OKTAM)
Kurupelit / SAMSUN

Tel: 0362 312 19 19- 5375

e-mail: okad@omu.edu.tr **web:** <https://ojs.omu.edu.tr/okad>

İÇİNDEKİLER

- Kadın Liderlik Özelliklerinin Değerlendirilmesi** 59
Evaluation of Female Leadership Traits
Neslihan SİVRİKAYA, Prof. Dr. Reyhan Ayşen WOLFF
- Çocuk ve Ergenlerde Risk Faktörü: Boşanma** 79
Risk Factor for Children and Adolescents: Divorce
Oğuzhan YILDIRIM, Yalçın DEMİR, Ümmügülsüm SAĞLAM, Münür SUBAŞI, Ali Rıza YILMAZ
- Boşanma Sürecinde ve Sonrasında Kadın** 97
Woman During and After Divorce
Asiye BOZKURT
- E-Dünya'da Yeni Bir Rol: Dijital Annelik.** 115
A New Role in the E-World: Digital Motherhood
Zühtiye Nur YAZICI
- Osmanlı Kadın Yazarların Kaleminden Kadının Çalışması: Söylemler, Talepler.** 133
Working Life of Women from the Pens of Ottoman Women Writers: Discourses, Demands
Aslıhan GÜÇLÜ, Doç. Dr. Yasemin YÜCE

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi,
Ondokuz Mayıs University Journal of Women's and Family Studies

e-ISSN: 2791-6871 OKAD, December 2021, 1 (2): 59-78

Kadın Liderlik Özelliklerinin Değerlendirilmesi

Evaluation of Female Leadership Traits

Neslihan SİVRİKAYA¹, Prof. Dr. Reyhan Ayşen WOLFF²

¹ Giresun Üniversitesi, İşletme Bölümü Doktora Öğrencisi
• neslihan_kaya@msn.com • ORCID > 0000-0002-9077-7424

² Giresun Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü Öğretim Üyesi
• aysen.wolff@giresun.edu.tr • ORCID > 0000-0001-8837-9075

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Derleme / Review

Geliş Tarihi / Received: 23 Eylül / September 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 25 Ekim / October 2021

Yıl / Year: 2021 | **Cilt – Volume:** 1 | **Sayı – Issue:** 2 | **Sayfa / Pages:** 59-78

Atıf/Cite as: Sivrikaya, N. ve Wolff, R.A. "Kadın Liderlik Özelliklerinin Değerlendirilmesi - Evaluation of Female Leadership Traits", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi - Ondokuz Mayıs University Journal of Women's and Family Studies*, 1(2), Aralık 2021: 59-78.

KADIN LİDERLİK ÖZELLİKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

ÖZ:

Kadınların erkeklere göre üst yönetimlerde daha az yer alması, stratejik öneme sahip pozisyonlarda temsil güçlerinin yeterince olmaması ve operasyonel süreçlerde karar verici olarak yer alma oranlarının düşük olması günümüzde dikkat çeken bir araştırma alanı olmaktadır. Bu konu ile ilgili birçok çalışmalar yapılmış, dernekler kurulmuş ve kadının yönetimdeki gücünü arttırmaya yönelik farkındalıklar oluşturulmaya çalışılmıştır. İncelenen çalışmalar da kadınların üst kademe yönetimde görev alma oranlarının erkeklere göre daha düşük olduğunu desteklemiştir. Bu çalışmada geçmişten günümüze kadar kadın liderlerin sayılarının erkeklerin gerisinde kalmasının nedenleri ve buna etki eden faktörlerin neler olduğu hakkında literatürde yer alan çalışmalar incelenmiş, çeşitli kuruluşların yayınlamış olduğu istatistikler ile konu, sayılar ve oranlarla desteklenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre kadın liderlerin sayısının az olmasının önünde cam tavan, cinsiyet ayrımcılığı, toplum baskıları ve içsel engeller gibi faktörler olduğu gözlemlenmiştir. Bu engellerin aşılabilmesi için ise daha fazla farkındalığın oluşturulması, örnek kadın liderlerle geniş bir kitleye ulaşılması ve kadın çalışanların teşvik edilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Ayrımcılık, Cam Tavan, Kadın Liderlik, Liderlik.*

EVALUATION OF FEMALE LEADERSHIP TRAITS

ABSTRACT:

The fact that the number of women holding senior management positions is less than that of man and the insufficiency of their presentation power in operational processes is a remarkable area of research today. Many studies have been carried out on this subject, associations have been established and awareness has been tried to be raised in order to increase the power of women in management. The studies examined also supported that the rate of women taking p senior management positions is lower than that of men. In this study, the studies in the literature about the reasons why the number of female leaders remained behind men and the factors affecting this from the past to the present have been examined, the issue has been supported by the statistics published by various organizations. According to the results, it has been found out that the factors such as glass ceiling, gender discrimination, social pressures and internal obstacles stand as a reason for women leaders to be few in number. In order to overcome these obstacles, it is necessary to raise more awareness, send round with exemplary women leaders and encourage women employees.

Keywords: *Leadership, Woman Leadership, Discrimination, The Glass Ceiling.*

GİRİŞ

Günümüzde kadın ve erkekler, özel hayatta ve iş hayatında birçok alanda farklı aktivitelerde beraber rol almaktadırlar. Nüfus olarak incelendiğinde Birleşmiş Milletler'in raporuna göre dünyada her 100 kadına karşılık 102 erkek yaşamaktadır (Dünya Gazetesi, 2017). Bu durum; kadınların dünya nüfusunun yarısına sahip olduğunu göstermektedir. TÜİK (2020) verilerine göre; Türkiye'de de nüfusun %49,9'unun kadınlardan, %50,1'inin erkeklerden oluştuğu görülmektedir. Ancak Türkiye'de 15 yaş ve üzerindeki bireylerin istihdam edilme oranının, kadınlarda %28,7, erkeklerde ise %63,1 olması erkeklerin istihdam oranının kadınların yarısından daha fazla olduğunu göstermektedir. Ayrıca kadınların çalışma hayatında liderlik pozisyonu olan üst düzey yönetimde erkeklerle aynı orana sahip olmadığı da istatistiksel raporlarda yer almaktadır. Çalışma hayatında kadınların erkeklerin gerisinde kalmaları ve karar alma mekanizmalarına katılımlarındaki eşitsizlikler bazı nedenlerle açıklanmaktadır. Özellikle kadına yüklenen toplumsal rol ve sorumluluklar sebebiyle kadının güçlenmesi engellenmekte bu nedenle de liderlik özelliklerinin gelişmesi olumsuz yönde etkilenmektedir.

Kadınların algıları, hayattaki rolleri, çalışma hayatı, aile yaşamındaki sorumlulukları, geleneksel kabuller gibi nedenlerle çalışma hayatında kadının liderlik durumu erkeklere kıyasla daha geç kabul görmektedir. David G. Smith ve Margaret C. Nikolov'a ait "Kadın ve Erkek liderleri tanımlarken farklı sözcükler mi kullanıyorsunuz?" başlıklı makalede liderlik sıfatları üzerine yapılan araştırmada "28 liderlik sıfatının erkekler ve kadınlar için çok farklı kullanıldığı" ve "cinsiyet rolleri ve liderlik hakkında toplumda yaygın olarak kabul gören düşünceler yüzünden çoğu insandan bir lider resmetmesi istendiğinde ise bunun erkek bir lider olduğu" ortaya çıkmıştır (HBR, 2018: 17).

Bu çalışmanın amacı, literatürde toplumdaki kadın algısının değişiminde liderlik kavramının önemini vurgulamak ve kadın liderlik özelliklerinin incelenmesi ile değişimi engelleyen nedenlere yer verilmektir.

LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde liderlik ve kadın liderlere ait yapılan çalışmalar oldukça fazla bulunmaktadır. Tablo 1'de kadınlarda liderlik kavramı ile ilgili yapılmış bazı çalışmalara yer verilmiştir.

Tablo 1. Literatür Taraması

Yazar	Çalışma	Sonuç
Arıkan (2003)	Kadın Yöneticilerin Liderlik Davranışları ve Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama	<ul style="list-style-type: none"> • Bankacılık sektöründe kadın ve erkek yöneticilerin aynı liderlik davranışı gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. • Kamu bankalarının erkek yönetici sayısı fazla iken özel bankaların daha çok kadın yönetici istihdam etmeye eğilimli oldukları gözlemlenmiştir.
Örücü vd (2007)	Cam Tavan Sendromu ve Kadınların Üst Düzey Yönetici Pozisyonuna Yükselmelerindeki Engeller: Balıkesir İli Örneği	<ul style="list-style-type: none"> • Kadınların liderlik özelliklerinin sınırlı olmasının, üst kademe yönetimde yer almalarına engel olduğu düşüncesine kadınlar katılmazken erkekler katılmaktadır. • Kadınların aile içindeki görevlerinin fazla olması iş hayatındaki başarılarını olumsuz yönde etkilediği konusunda hazırlanan ankete 200 kişi katılmış ve bunların % 74'ün katılıyorum ya da kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir.
Tükeltürk ve Perçin (2008)	Turizm Sektöründe Kadın Çalışanların Karşılaştıkları Kariyer Engelleri ve Cam Tavan Sendromu: Cam Tavanı Kırmaya Yönelik Stratejiler	<ul style="list-style-type: none"> • Kadın çalışanlara eşit kariyer fırsatı sağlanması, • Başarının ödüllendirilmesinde kadınların gözardı edilmemesi, • Eşit ücret, eşit eğitim olanakları ve eşit terfi olanakları sağlanması, • Önyargılı ayrımcılığın ortadan kaldırılması gibi tedbirlerin alınması gerektiği sonucuna varılmıştır.
Ünal (2015)	Cam Tavan Etkisinin Aşılmasında Dönüşümcü Liderliğin Rolü, Bilişim Sektöründe Çalışan Kadın Liderler Üzerine Bir Araştırma	<ul style="list-style-type: none"> • Araştırmanın sonucuna göre kadın çalışanların üst düzey pozisyonlara yükselirken; Örgütsel Faktörler Bireysel Faktörler ve Toplumsal Faktörler olmak üzere 3 çeşit cam tavan engeli ile karşılaşmakta olduğu sonucu elde edilmiştir.
Er ve Adıgüzel (2015)	Cam Tavan Gölgesindeki Kraliçe Arılar: Kadınların Kariyer İlerlemelerinde Karşılaştıkları Engeller ve Etkili Liderlik	<ul style="list-style-type: none"> • Kadınların karşılaştıkları engellerden bahsedilmiş, • Etkili liderlik teknikleri ile bu engellerden biri olan cam tavanı kırma becerileri açıklanmıştır.
Yeşil (2016)	Liderlik ve Motivasyon Teorilerine Yönelik Kavramsal Bir İnceleme	<ul style="list-style-type: none"> • İnsan kaynakları örgütlerin temel kaynağı olduğu için "çalışan motivasyonu" ve "etkin liderlik" kavramlarının örgütler açısından önemli bir yere sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Yıldız vd (2016)	Cam Uçurum:- Kadın Yöneticiler Cam Tavanı Ne Zaman Aşar?	<ul style="list-style-type: none"> • Kadınların cam tavanı aşarak üst düzey yönetime getirilmesi ile ayrımcılığın ortadan kaldırıldığını destekleyen bakış açısının altında kadınları hileli bir duruma sürüklemiş olduğu, • Kadınların çoğunlukla örgütlerde işler kötüye gittiğinde cam tavanı aşarak cam uçurum pozisyonlarına atandıkları ve başarısız olduklarında ise olumsuz önyargılar sürdürüldüğü sonuçlarına ulaşılmıştır.
Durmaz (2016)	İşgücü Piyasasında Kadınlar ve Karşılaştıkları Engeller	<ul style="list-style-type: none"> • Kadınların çalışma hayatında kraliçe arı sendromu, cam tavan ve cam asansör gibi engellerle karşılaştığı vurgulanmıştır.
Kütükçü (2017)	Türkiye'de Kadın Liderlik Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi	<ul style="list-style-type: none"> • 1991 yılından 2015 yılına kadar kadın liderler konusuna ilginin sürekli artış gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.
Akbaş ve Korkmaz (2017)	Kadın Yöneticiler: Görünmez Engellerin Gölgesinde Yükselme Çabası	<ul style="list-style-type: none"> • Ev ve iş hayatındaki görevler, kadınların sosyal hayatlarında ve iş hayatlarında yeterince destek alamamasının sonucu olarak, kadınların üst yönetim pozisyonlarına geldikçe, erkeklere göre daha fazla stres yaşadıkları ve tüm engeller karşısında krizi fırsata çevirme çabaları üzerinde durulmuştur.
Yılmaz (2018)	Exploring Female Leadership Behaviours In Regards Of Barriers	<ul style="list-style-type: none"> • Kadınların güçleri ve karşılaştıkları engeller konusunda farkındalık yaratarak bu engellere karşı sergilenen davranışların, liderlik pozisyonlarına ilerleyebilmelerini sağladıkları ifade edilmektedir. • İşletmelerin kadınların davranışlarını geliştirmek ve liderlik pozisyonlarına ilerlemelerini sağlamak için ortamlar yaratmaları gerektiği vurgulanmıştır. • Kadınların zor durumlarda pes etmek yerine, davranış geliştirdikleri sürece liderlik rollerini hedefleyebilecekleri ve başarabilecekleri vurgulanmıştır.

Lider, bir grubu harekete geçirebilen ve bir amaca doğru yönlendirebilen kişidir (Yeşil, 2016). Bu tanımdan yola çıkarak liderlerin sahip oldukları özellikler belirlenmiş ve bu özellikler Kütükçü' ye (2017) göre sosyal, fiziksel ve kişisel olarak üçe ayrılmıştır.

“1. Fiziksel özellikler; orta yaşlı veya genç olmak, enerjik olmak, mükemmel görünüşlü olmak, uzun boylu olmak, yakışıklı olmak,

2. Sosyal özellikler; iyi bir eğitim almış olmak, statü sahibi olmak,

3. Kişilik özellikleri; uyumlu olmak, duygularda dengeli olmak, kendine güvenmek ve cesaretli olmak gibi özelliklerden bahsedilmiştir” (Kütükçü, 2017).

Ancak bu özellikler yaklaşımı günümüzde artık geri planda kalmış olup yerini davranışsal liderliğe bırakmıştır.

Davranışsal liderlik kavramında, liderin sahip olduğu özelliklerin değil, liderlik yaparken göstermiş olduğu davranışların, lideri olduğu gruptaki insanlarla olan ilişkilerinin lideri başarılı kıldığı konusuna değinilmiştir (Koçel, 2012). Tüm bu tanımlardan yola çıkarak liderlik kavramı ile ilgili bir sınıflandırma yapılmış olup Tablo 2'de yer almaktadır. Bu sınıflandırmaya göre liderlik yetkinin kullanım şekli-ne göre, liderin davranışlarına göre ve liderliğin ortaya çıkmasına neden olan faktörlere göre olmak üzere 3'e ayrılmaktadır.

Davranışsal liderliğe göre bir liderin sahip olması gereken özelliklerden aşağıda bahsedilmektedir;

-Vizyon sahibi olmalı,

Tablo 2. Liderlik Sınıflandırması		
Yetkinin Kullanım Şekline Göre	Liderliğin Ortaya Çıkmasına Neden Olan Faktörlere Göre	Liderin Davranışına Göre
-Demokratik Liderlik	-Özellikler Yaklaşımı	-İşlemsel (Transaksiyonel) Liderlik
-Otokratik (Otoriter) Liderlik	-Davranışsal Yaklaşım	-Dönüşümcü Liderlik
	-Durumsal Yaklaşım	-Umursamaz (laissez-faire) Liderlik
	-Mükemmeliyetçi Yaklaşım	

Kaynak: Ünal, 2015

-Tutkulu ve fedakar olmalı,

-İnançlı, kararlı ve tutarlı olmalı,

-Örnek teşkil etmeli,

-Güven vermeli,

-Motive etmeli,

-İlham vermeli,

-Gelişim odaklı olmalı,

-Adalet duygusuna sahip olmalı,

-Mütevazı olmalı,

-İyi bir dinleyici olmalı,

-Açık iletişim kurmalı,

-Duyarlı davranmalı,

-Yenilikçi olmalı,

-Hızlı ve etkin karar vermeli,

-Esnek olabilmeli,

-Sinerjik takım kurmalı,

-Bilgi sahibi olmalı, (Kariyernet, 2007)

Yukarıda bir liderin sahip olması gereken temel bazı özelliklere yer veril-

miştir. Bu özellikleri arttırmak mümkündür.

Kadın Liderlik

Liderliğe kadın sürecinden bakıldığında; erkek liderlere göre oranları oldukça azdır. İşletme liderliğinde kadınlar temsil olarak erkeklerin çok gerisinde kalmış ve alınan önemli kararlarda yer alamamışlardır. Kadının iş hayatına girmesi ve eğitim alanında eşit haklar sağlanmasıyla orta düzey yöneticiliğe yükselebilen kadınlar; üst düzey yönetiminde günümüzde de erkeklerin gerisindedir. Örneğin; Türkiye İstatistik Kurumunun Mart 2021 verilerine göre Türkiye'de 41 milyon 698 bin 377 kadın ve 41 milyon 915 bin 985 erkek yer almaktadır. Yani nüfusun %49,9'u kadınlardan, %50,1'i erkeklerden oluşturmaktadır. Ancak buna rağmen erkeklerin istihdam oranının kadınların yarısından daha fazla olduğu gözlemlenmektedir (TUİK,2021). Aşağıdaki tabloda bazı meslek gruplarındaki kadın ve erkek istihdam oranları yer almaktadır.

Tablo 3. Bazı meslek gruplarında kadın ve erkek istihdam oranları		
Meslek Grubu	Kadın istihdamı	Erkek İstihdamı
Büyükelçi	%25	%75
Milletvekili	%17,3	%82,7
Rektör	%8	%92

Kaynak: TUİK, 2021

Türkiye'de kadın akademisyenler toplam akademisyen sayısının %45'ini oluştururken Tablo 3'te rektör sayılarına bakıldığında 17 kadın rektör ile bu oran %8'e düşmektedir (YÖK, 2020).

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 2015'ten günümüze, kadınların ve kız çocuklarının bilim, mühendislik ve teknoloji alanlarında yer alabilmelerinin özendirilmesi için 11 Şubat'ın "Uluslararası Bilimde Kadın ve Kız Çocukları Günü" olarak kutlanmasına karar vermiştir. Yapılan araştırmalar ışığında Dünya genelinde kadınların, bilim insanlarının 3'te 1'inden daha azını oluşturduğu sonucuna varılmıştır (Wolff ve Demir, 2020).

Kadınların iş hayatına girmesi sanayi devrimiyle başlamış ve gerçekleşen sosyo-ekonomik değişimler ile birlikte kadınların iş hayatında daha etkin bir şekilde yer almasına olanak sağlanmıştır. Çalışma hayatındaki kadın sayısı geçmişten bugüne kadar değerlendirildiğinde büyük oranda artmışken, kadının iş hayatına girdikten sonra kariyer basamaklarında ilerlemesinde aynı oranda artış gözlemlenmemiştir.

Günümüzde birçok alanda oluşan gelişmeler toplumun kadına olan bakışını

değiştirmiş ve sonuç olarak kadının iş hayatındaki yeri giderek önem kazanmıştır. Bunun nedenleri;

-Kadınlarının eğitim düzeylerinin artması,

-Ekonomideki gelişmelere bağlı olarak kadın iş gücüne olan talebin artması,

-Kadınların toplumdaki rolüne olan bakış açısının değişmesi,

-İş imkanlarının kadınlar için artması,

-Bir ailenin tüm ihtiyaçlarının sadece erkeğin çalışması ile giderilememesi ve bunun sonucunda da kadının aileye maddi olarak katkıda bulunma arzusu olarak sıralanabilmektedir (Kütükçü, 2017).

Ayrıca kadınlar liderlik pozisyonlarına geldiklerinde biyolojik, nörolojik, kültürel ve kişisel alanlarından gelen çeşitli engellerle mücadele etmektedirler. Bu nedenle de kültürel inançları, bireysel, toplumsal ve içsel engelleri nedeniyle geri planda kalmayı tercih etmektedirler.

Üst Düzey Yönetici Pozisyonunda Kadınların Tercih Edilmesindeki Etkenler

İngiltere'de İngiliz Leeds Üniversitesi'nde yapılmış olan bir araştırmaya göre 3500 kadın ve erkek çalışandan çalışmak istedikleri patronu tanımlamaları istenmiştir. Araştırma sonucunda çalışanların büyük çoğunluğunun kadın patronla çalışmayı tercih ettikleri sonucuna ulaşılmıştır (Sabah, 2004). Kadın patron tercih etmelerindeki sebepleri Örücü (2007)'ye göre şu şekilde sıralanmaktadır;

-Kadınlar erkeklerden daha fazla çaba sarf etmekte ve daha dikkatli davranmaktadır,

-Kadınlar, çalışanlara ihtiyaç duyulan eğitimi daha iyi verebilmektedir.

-Kadınlar değişimlere daha kolay uyum sağlayabilmektedir,

-Kadınların çalışanlarını özendirme ve teşvik etme yetenekleri erkeklere oranla daha gelişmiştir,

-Kadınlar yeni fikirlere daha açık ve daha yaratıcıdır,

-Kadınlar gözlem yeteneklerini iş hayatına daha iyi aktarabilmektedir,

-Çalışanlarıyla daha iyi iletişim kurabilmektedir,

-Kadının problem çözebilmedeki başarısı daha fazladır,

-Kadınlar iş yaşamında da açık bir stratejiye sahiptir (Örücü, 2007).

Kadınların Karşılaştıkları Engeller

Kadınlara toplumun biçtiği roller, kadın hakları, kadın ve erkek eşitliği, çalışma hayatı, anne ve eş olması, gibi çeşitli sorumlulukların, kadın bireylerin etrafında toplanmış olması; kadınların günlük hayatta karşılaştıkları birçok probleminin olduğunu göstermesinin yanı sıra kadın kimliğinin zenginliğini de ortaya koymaktadır. Bu nedenlerle kadınlar iş hayatında;

-Cinsiyet Ayrımcılığı,

-Cam Tavan,

-İşsel Engeller gibi zorluklarla karşılaşmaktadırlar.

Cinsiyet Ayrımcılığı

Cinsiyetlere göre roller, toplumun insanlardan beklediği hareketler, tavır ve özellikler değişiklik gösterebilmektedir. İş hayatı da toplumun dayattığı bu rollerden etkilenmektedir. Bu etkilenme, cinsiyet ayrımı olarak ortaya çıkmaktadır.

Her iki cinsiyetteki bireyler bazı rolleri gerçekleştirirken her zaman isteklerine göre hareket edemezler, bazen geleneksel yargılara uymak ve toplumun beklentilerini karşılamak için bu rolleri yerine getirmektedirler (Kütükçü, 2017).

Liderliğin özellikler yaklaşımı açıklanırken de fiziksel özellikler olarak yaş, boy, yakışıklılık, kilo ve güçlülük gibi özelliklerden bahsedilmesine rağmen, bir kadına ait olabilecek sempatiklik veya güzellik gibi özelliklere değinilmemiştir. Erkek liderlerde toplumda erkeğe özgü olarak algılanan ve doğuştan geldiğine inanılan bu özellikler aranırken genellikle kadınlarda aranmamaktadır.

Cinsiyet ayrımcılığı ile ilgili Sabancı Üniversitesinin yapmış olduğu bir proje kapsamında farklı sektörlerdeki bazı kadın çalışanlarla röportajlar yapılmıştır. Katılımcıların konu hakkındaki yorumları ise şu şekildedir;

-Yönetim kurullarında kadınların etkili olabilmesi için en az 3 kadının görev alması gerekmektedir. Eğer tek kadın olursa söylenen şeyler kadınlıkla bağdaştırılır. İki kadın görev aldığıda ise rekabet olur ya da diğerleri tarafından yaratılır. Ancak üç kadın yer alırsa durum biraz daha normalleşir. Yani 3 veya daha fazla kadın olduğunda cinsiyet faktörü ortadan kalkar ve böylelikle kararlarda daha etkili olunabilir.

- Üst düzey pozisyonlara gelebilmek için erkeklere göre iki kat daha başarılı ve yetenekli olmak gerekir. Kadınlar daha çok çalışmalı, daha akıllı olmalıdır ki erkeklerle aynı yerlere gelebilsin. Yani erkekler potansiyellerinden dolayı, kadınlar ise başardıkları işler neticesinde bir yerlere gelebilmektedirler.

- Başarılı olmak zorundayım. Benim başarısızlığım benim başarısızlığım olarak kalmaz, kadınlar bu işleri başaramıyor algısı yaratılır. Erkeklerde Ahmet başaramadı veya Mehmet yanlış yaptı mantığı oluşmazken kadınlarda maalesef sorumluluk bir cinsye yükleniyor.

- İş hayatında erkeklere “Erkek olduğunuz için geri planda kaldığınız oldu mu?”, “Hem baba hem iş adamı olabiliyor musunuz?” gibi sorular sorulmazken, kadınlara bu sorular yönlendiriliyor. Çünkü toplumun duruma bakış açısı bu ve maalesef tüm kadınlar bunu deneyimlemek zorunda kalıyor.

-Ortağım bir erkekti ve ben kadın olarak tek başıma toplantılara gittiğimde veya fuarlara katıldığımda patron nerde, ne zaman gelecek gibi sorularla karşılaştım (Sabancı üniversitesi, 2020).

Bu açıklamalara bakıldığında iş yaşamında kadınların erkeklerle eşit şartlarda değerlendirilmediği gözlemlenmektedir. Dünya Ekonomik Formu (Weforum) ‘nun 2020 yılı raporuna göre Cinsiyet Ayrımcılığı listesi yayınlanmıştır. Cinsiyet ayrımcılığının en düşük olduğu ülkeden en yüksek olduğu ülkeye doğru 153 ülke

Tablo 4. Cinsiyet Ayrımcılığının En Yüksek Olduğu Ülkeler			
No	Ülke	No	Ülke
1	YEMEN	6	İRAN
2	IRAK	7	ÇAD
3	PAKİSTAN	8	SUUDİ ARABİSTAN
4	SURİYE	9	LÜBNAN
5	KONGO	10	UMMAN

Kaynak: WEF, 2020

Tablo 4’e göre cinsiyet ayrımcılığının en çok yapıldığı ülkeler arasında Yemen ilk sırada yer alırken onu Irak ve Pakistan takip etmiştir. İlk 10’da son sırada ise Umman yer almaktadır.

Tablo 5. Cinsiyet Ayrımcılığının En Düşük Olduğu Ülkeler			
No	Ülke	No	Ülke
1	İZLANDA	6	YENİ ZELANDA
2	NORVEÇ	7	İRLANDA

3	FİNLANDIYA	8	İSPANYA
4	İSVEÇ	9	RUANDA
5	NİKARAGUA	10	ALMANYA

Kaynak: WEF, 2020

sıralanmıştır. Tablo 4 ve Tablo 5'te ilk 10'da yer alan ülkelere yer verilmiştir. Türkiye ise bu sıralamada 130. sırada yer almaktadır (WEF, 2020).

Tablo 5'e göre ise cinsiyet ayrımcılığının en düşük olduğu ülkeler arasında İzlanda en az ayrımcılık yapan ülke iken bu sıralamada Almanya 10. sırada yer almaktadır.

Dünya Bankasının yayınladığı rapora göre ise Fransa, Danimarka, Letonya, Belçika, Lüksemburg ve İsveç'te kadınlara erkeklerle aynı haklar verilirken diğer ülkelerde kadınlar erkeklerle verilen hakların dörtte üçüne sahiptir. Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da bu oran yarısından daha azdır. Sudan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nde ise kadın haklarının yasalarla korunmadığı ve o (sıfır) puan aldığı belirtilmiştir (Euronews, 2019).

Yapılan bir araştırmada David G. Smith ve Margaret C. Nikolov'a ait "Kadın ve Erkek liderleri tanımlarken farklı sözcükler mi kullanıyorsunuz?" başlıklı makalede yer alan 28 liderlik sıfatının erkekler ve kadınlar için tanımında farklılıklar söz konusu olduğu görülmüştür.

"Lider erkekler için pozitif sıfatların kullanımı: Analitik, yetkin, atletik, güvenilir, kendine güvenli, çok yönlü, hitabet yeteneği gelişmiş, akılcı, mantıklı, pratik"

"Lider Kadınlar için pozitif sıfatların kullanımı: şefkatli, hevesli, enerjik ve düzenli"

Yukarıdaki tanımlamada en yaygın şekilde kullanılan pozitif terim erkek için analitik iken kadınlar için şefkatli olmuştur.

"Lider erkekler için negatif sıfatların kullanımı: kibirli, sorumsuz"

"Lider kadınlar için negatif sıfatların kullanımı: yeteneksiz, bencil, ciddiyetsiz, pasif, dağınık, fırsatçı, dedikoducu, heyecanlı, kendini beğenmiş, kolay paniğe kapılan, saati saatine uymayan, kararsız"

Bu tanımlamalarda cinsiyete dayalı farklılıklar olduğu gibi kadın liderlere karşı önyargı ile yaklaşıldığı da anlaşılmaktadır. Bundan dolayı farklı ülke ve sektörlerde araştırmaların yapılması ve bu sayede karşılaştırmalara olanak sağlanması gerek-

lidir.

Cam Tavan

Cam tavan kadınların elde ettikleri başarılarına ya da yeteneklerine bakılmadan, üst yönetime terfi etmesinde var olan, belirlenemeyen buna rağmen aşılması güç engeller olarak tanımlanmaktadır. Yetenek ve başarıları göz ardı edilerek kadınları çalıştıkları örgütlerde üst basamaklara yükselmekten alıkoyan, görünmeyen, var olduğunu bildikleri, kırılmaz bir engel olduğuna inanılmaktadır. Bir insanın erişebileceğine inandığı üst nokta, onun cam tavanıdır. Cam tavan kavramı 'Glass Ceiling' olarak İngilizceden literatüre geçen bir kavramdır.

Cam tavan benzetmesi pirelerle yapılan bir deneyden kaynaklanmaktadır. Farklı yükseklikte zıplayabilen pireler 30 cm yüksekliğinde cam bir fanusuna koyulmuş ve zemini ısıtılmıştır. Sıcaktan etkilenen pireler zıplamaya başlamış fakat tavanda yer alan cama çarpıp düşmüşlerdir. Zemin ısıtılmaya devam ettiği için artan sıcaklıkla beraber her zıplayışta başlarını cama vurmuşlardır. Pireler görünmeyen camın ne olduğunu algılayamadıkları için, kendilerini engelleyen şeyin ne olduğunu anlamakta güçlük çekmişlerdir. Birçok kez cama çarpan pireler en sonunda o zeminde max. 30 santim yukarı zıplamayı öğrenmişlerdir. Daha sonra hepsinin en fazla 30 cm yüksekliğe zıpladığı görülünce tavandaki cam kaldırılmış ve zemin yeniden ısıtılmıştır. Ancak pirelerin hala aynı yükseklikte (30 cm) zıplamaya devam ettiği gözlemlenmiştir. Üzerlerindeki cam engeli kalkmış olması rağmen daha yükseğe zıplayabilecek olan pirelerin buna hiç cesaret edemedikleri fark edilmiştir. Pireler isterlerse kaçabilecek imkâna sahiptir ancak engel artık zihinlerinde olduğu için kaçamamışlardır. Onları sınırlayan dış engel kalkmış olmasına rağmen kafalarında oluşan iç engel devam etmektedir. Pirelerin yaşadıkları bu durum 'cam tavan sendromu' olarak adlandırılmaktadır (Örücü, 2007).

Bu deneyden yola çıkarak kadınların iş hayatındaki engelleri cam tavana benzetilmiştir. Kadınlar iş hayatına girip belli bir kademe yöneticiliğe kadar yükselmiş fakat üst düzey yöneticiliğe yükseleceklerinde bir engel ile karşılaşmışlardır. Görünmeyen ve resmi olmayan, sahip oldukları yetkinlikleriyle ya da kapasiteleriyle ilgisi olmayan bir engel üst kademe yönetici pozisyonlarına geçmelerine engel olmaktadır.

Cam tavan eşitsizliği; çalışanların eğitimi, deneyimi, yeteneği veya motivasyonu gibi özellikleriyle açıklanmayan, ırk ve cinsiyete bağlı farklılığı ifade etmektedir. Örneğin; iş hayatında bir kadın basamakların her seviyesinde aynı düzeyde engellerle karşılaşmıyorsa, o örgütte cam tavan engelinden değil cinsiyet ayrımcılığından

söz etmek gerekmektedir.

İçsel Engeller

Toplumdaki cinsiyet rolleri, kadınların kendilerini karar veren yönetici pozisyonunda görmelerine engel olmaktadır. Kız çocuklarının anne ve eş olma mantığıyla yetiştirilmesi, onların kariyer sahibi üst düzey bir yönetici olma fikrinden uzaklaşmalarına neden olmaktadır. Aslında dışsal olan bu faktörün bir süre sonra kadınlar tarafından içselleştirildiği görülmektedir. Bu nedenle kadınlar toplum tarafından uygun görülen meslekleri seçmeye mecbur bırakılmaktadır. Yani kadınların kariyer hedeflerini, toplumdaki önyargıların şekillendirebildiği gözlemlenmektedir (Kütükçü, 2107).

Ayrıca kadınların ilk görevinin çocuğu ile ilgilenmesi gerektiğine yönelik oluşmuş toplum baskıları ve önyargılar kariyerlerini ikinci plana atmalarına neden olmaktadır. Hatta kimi zaman çocuklarını, bakılması için bir başkasına bırakamamakta veya çevresinden bu konuda ihtiyaç duyduğu desteği görememektedir. Bu nedenle de kariyer gelişimi sağlayamamakta veya iş hayatından vazgeçmek durumunda kalmaktadırlar.

Kadınlara iş hayatında konulan bazı engeller şu şekilde sınıflandırılmıştır;

Erkek yöneticilerin koyduğu engeller: Kadınların üst düzey işleri yapamayacağına dair görüşleri içeren negatif önyargılar bu engellerin başında yer almaktadır. Kararlılık, azim ve kişilik açısından yeterli görülmemektedirler. Bunların yanında kadınlarla iletişim kurmanın zor olduğu düşüncesi ve erkeklerin gücü elde tutma isteği diğer engeller olarak sıralanmaktadır (Arıkan, 2003).

Kadın yöneticilerin koyduğu engeller: Göz ardı edilse bile hemcinsleri tarafından da kadınlara konulan engeller mevcuttur. Kraliçe arı sendromu yani kadınların birbirlerini çekememeleri; üst yönetimde yer alan tek kadın olmanın başarı ve ayrıcalık göstergesi olduğu inancı engel olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kişinin kendi kendine koyduğu engeller: Cinsiyetçiliğe ilişkin tutumlar, toplumsal baskıları ve negatif önyargıları içselleştirip kabul etmek, aile içi çatışmalar ve suçlu olma duygusu ile başa çıkamamak, özgüvenin yetersiz olması, kararsız olmak, ne istediğini bilememek gibi engeller sayılabilmektedir.

Tüm bu engellerin yanında birçok kadın ise kariyer basamaklarını teker teker tırmanarak üst yönetim kadar gelmeyi başarmışlardır. Türkiye'de üst düzey yönetici konumunda çalışan kadınların bazı ortak özellikleri ise şu şekilde sıralanmaktadır;

- Kontrollü bir dış görünüme sahip olmak,
- Sosyo-ekonomik geçmişin yüksek olması,
- Evli ve çocuklu olmak,
- Feminist olmamak,
- Güçlü şahsiyete sahip olmak,
- Başarma isteklerinin ve beklentilerinin erkeklerden daha yüksek olmasıdır (Örücü, 2017).

Günümüzde İş Kadını Olarak Ün Yapmış Yönetici Kadınlar

General Electric'in (GE) Türkiye Yönetim Kurulu Başkanı ve Genel Müdürü olan Canan Özsoy, iş hayatına erkeklerin egemen olduğu ön yargısını yapay zekanın kullanımının daha da artmasıyla kırılacağını, yapay zekayı tamamlayacak olan duygusal zeka konusunda kadınların daha güçlü olduklarını belirtmiştir.

GE'nin Meksika, Polonya, Çin, Amerika, gibi ülkelerdeki mühendislik merkezlerinde çalışan kadınların oranı en fazla yüzde 9 olmasına rağmen, bu oran GE Türkiye Teknoloji Merkezinde yüzde 26'ya ulaşmıştır. Ayrıca şirketin 2020 hedefleri arasında, mühendislik alanında 20 bin çalışan kadın istihdam etmek, erkek ve kadın sayısını eşitlemek yer almaktadır (Şengül, 2019).

Fortune dergisinin yayınladığı rapora göre Türkiye'deki yönetici pozisyonundaki kadın liderlere Tablo 6'da yer verilmiştir.

Tablo 6. Türkiye'de Yönetici Pozisyonundaki Kadın Liderler		
Kişi	Görevi	Kurumu
Güler Sabancı	Yönetim Kurulu Başkanı	Sabancı Holding
Suzan Sabancı Dinçer	Yönetim Kurulu Başkanı	Akbank
Nurten Öztürk	Yönetim Kurulu Kurucu Üyesi	Opet
Pınar Abay	Genel Müdür	ING Bank Türkiye
Demet İkiler	CEO-Türkiye ülke Başkanı	Group M – WPP
Ebru Dorman	CEO- Yönetim Kurulu Başkanı	MV Holding – StartersHub
Arzu Aslan Kesimer	CEO	Tat Gıda / Düzey Pazarlama
Ümit Boyner	Yönetim Kurulu Üyesi	Boyner Grup
Semahat S. Arsel	Yönetim Kurulu Başkanı	Vehbi Koç Vakfı – Koç Holding
Zeynep Bodur Okyay	Yönetim Kurulu Başkanı	Kale Grubu

Kaynak: Laleli, 2019

Yine aynı dergide yer alan Global'deki kadın liderler ise Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Global'deki Kadın Liderler		
Kişi	Görevi	Kurumu
Filiz Yavuz Diren	Genel Müdür	Philips
Ece Aksel	Türkiye Genel Müdürü	PepsiCo
Özlem Fidancı	Ortadoğu ve Türkiye CEO su	Philips
Elif Çapçı	CEO	Beymen Grup
Canan Özsoy	Türkiye Genel Müdürü	GE
Derya Özkaya Matraş	Ortadoğu, Afrika ve Türkiye Ülke Direktörü	Facebook
Damla Birol	CEO	Türk Tuborg A.Ş
Ümit Boyner	Yönetim Kurulu Üyesi	Boyner Grup
Semahat S. Arsel	Yönetim Kurulu Başkanı	Vehbi Koç Vakfı – Koç Holding
Zeynep Bodur Okyay	Yönetim Kurulu Başkanı	Kale Grubu

Kaynak: Habertürk, 2020

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Hem özel sektörde hem de kamuda çalışan kadınlar yukarıda bahsedilen engellerle farklı boyutlarda karşılaşmaktadır. Bu zorluklar ülkelere göre farklılık gösterse de oranlara bakıldığında hemen her ülkede kadın istihdamında ve kadınların çalışma hayatında liderlik özelliklerini geliştirme ve dolayısıyla terfi fırsatları elde etmede mücadele ettikleri görülmektedir. Özellikle kadınlar toplumun biçtiği roller olarak annelik ve iyi bir eş olmak gibi çeşitli sorumlulukları yerine getirmede önemli görevler üstlenmişlerdir. İş ve aile yaşam dengesinin kurulmasında aile bireyleri arasındaki uyumun sağlanması kadının başarısını olumlu etkilemektedir. Dolayısıyla kadının güçlenmesinin ülkenin sosyo-ekonomik kalkınmasına da olumlu etkisi olacağı görüşleri söz konusudur. Geçmişte görev almış bazı kadın liderlere örnek verilecek olursa; Mısır'ın ilk ve tek kadın firavunu olan Hatşepsut 20 yıldan fazla süre Mısır'ı yönetmiştir, Margaret Hilda Thatcher Büyük Britanya'nın tek kadın başbakanıdır, Hürrem Sultan Osmanlı tarihinde zekası ve cesaretiyle bilinen, devlet ve siyaset işiyle ilgilenen ve kadın saltanatını başlatan ilk kadındır, Prof. Dr. Tansu Çiller Türkiye siyasi tarihindeki ilk ve tek kadın başbakanıdır.

Kadınların şu anki konumları değerlendirildiğinde daha fazla kadının çalışma hayatına kazandırılması ve üst düzey kademelere kadar yükselebilmesi için desteklenmeleri gerekmektedir. Kadınların ve erkeklerin biyolojik yapıları farklı olduğu için beden gücü dışındaki diğer alanlarda eşit çalışma haklarına sahip olmalıdırlar. Farkındalık yaratmak için çeşitli kuruluşlar oluşturulmalı, daha fazla kadına ulaşılmalı, bilgi aktarımı yapılmalı ve önündeki bu engelleri basamak ba-

samak aşması sağlanmalıdır. Kadınlar kendilerine engel konulmadığında fırsat yaratılmasını beklemeden kendi fırsatlarını kendileri yaratabilecek güce sahiptirler.

Kadınların aktif olarak çalışma hayatına girmesi 18. yüzyılın sonlarına denk geldiği için iş yaşamında yoğun olarak erkekler egemen olmuştur. Bu nedenle üst düzey kademelere de erkekler terfi etmiştir. Bu öğrenilmişlik sebebiyle lider pozisyonunda ve üst kademelerde erkeklerin olması gerektiği algısı oluşmuştur. Toplumda oluşan bu algıların değişebilmesi de bu nedenle zaman almaktadır.

Örnek teşkil etmek insanları daha çok motive ettiği için faal olarak görev yapan üst düzey kadın yöneticiler deneyim ve gözlemlerini mesleğe yeni başlamış olan veya başlangıç kademelerinde görev yapmakta olan kadın çalışanlara aktarmalı, güncel durum hakkında fikir sahibi olunmasını desteklemelidir. Kadınlar üzerinde oluşan bu önyargıları ve baskıları yine kadınlar bir araya gelerek, kadın gücünü ortaya koyarak, stratejik davranarak aşabileceklerdir. Bunun için de kadınlar eğitilmeli, desteklenmeli daha bilinçli bireyler oluşmalıdır.

KAYNAKLAR

- Akbaş, G. & Korkmaz, L. (2017). Kadın Yöneticiler: Görünmez Engellerin Gölgesinde Yükselme Çabası, *İş ve İnsan Dergisi*, 4(2), 73- 86.
- Arıkan, S. (2003). Kadın Yöneticilerin Liderlik Davranışları ve Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(5), 1-20.
- Durmaz, Ş. (2016). İşgücü Piyasasında Kadınlar ve Karşılaştıkları Engeller, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(3), 37-60.
- Dünya Gazetesi. (2017), <https://www.dunya.com/dunya/dunya-nufusu-76-milyar-haberi-371872>
- Er, O. & Adıgüzel, O. (2015). Cam Tavan Gölgesindeki Kraliçe Arılar: Kadınların Kariyer İlerlemelerinde Karşılaştıkları Engeller ve Etkili Liderlik, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 163-175.
- Euronews (2019). <https://tr.euronews.com/2019/08/27/kadin-erkek-esitligini-yasalarla-guvence-altina-alan-6-ulke-hangileri-turkiye-kacinci>.
- Habertürk, (2020). *Türkiye'nin En Güçlü Kadın Ceoları*, <https://www.haberturk.com/turkiye-nin-en-guclu-kadin-ceo-lari-belli-oldu-haberler-2850996-ekonomi>.
- Kariyer.net (2007), *Bir Lider Nasıl Olmalı*, <https://www.kariyer.net/kariyer-rehberi/bir-lider-nasil-olmalı/>.
- Koçel, T. (2011). *İşletme Yöneticiliği*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Kütükçü, A. (2017). Türkiye'de Kadın Liderlik Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi, *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, 26-47.
- Laleli, Ş. (2019). *Güçlü İş Kadınları*, <https://www.fortuneturkey.com/en-guclu-50-is-kadini>.
- Örücü, E., Kılıç, R. & Kılıç T. (2017). Cam Tavan Sendromu ve Kadınların Üst Düzey Yönetici Pozisyonuna Yükselmelerindeki Engeller: Balıkesir İli Örneği, *Yönetim ve Ekonomi*, 14(2), 117-135.
- Sabah (2004), *Kadın Yöneticiler Daha Başarılı Oluyor*, <http://arsiv.sabah.com.tr/2004/05/23/gnd110.html>.
- Sabancı Üniversitesi, (2020). *Kadın Lider Olmak*, <https://www.sabanciuniv.edu>.
- Smith, D.G. & Nikolov, C.M. (2018). Kadın ve Erkek Liderleri Tanımlarken Farklı Sözcükler mi Kullanıyorsunuz?, *Harvard Business Review*, Türkiye, 14-17.
- Şengül, S. (2019). *Teknoloji Dünyasının Türk Kadın Liderleri*, <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/teknoloji-dnyasinin-turk-kadin-liderleri>.
- TÜİK, (2021), tuikweb.tuik.gov.tr.
- TÜİK, (2020), <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2020-37221&dil=1>
- Tükel Türk, Ş.A. & Perçin, N.Ş. (2008). Turizm Sektöründe Kadın Çalışanların Karşılaştıkları Kariyer Engelleri ve Cam Tavan Sendromu: Cam Tavani Kırmaya Yönelik Stratejiler, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 113-128

- Ünal, A. (2015). Cam Tavan Etkisinin Aşılmasında Dönüşümcü Liderliğin Rolü, Düzce.
- WEF, (2020). http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2020.pdf
- Wolff, R. A. & Demir, G. (2020). Dünya'da ve Türkiye'de Aile İçi ve Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Uygulanan Politikalar, Farklı Boyutlarıyla Kadın Çalışanlar, Bursa: Ekin Kitapevi.
- Yeşil, A. (2016). Liderlik ve Motivasyon Teorilerine Yönelik Kavramsal Bir İnceleme, *Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(3), 158-180.
- Yıldız, S., Alhas, F., Sakal, Ö. & Yıldız, H. (2016). Cam Uçurum: Kadın Yöneticiler Cam Tavani Ne Zaman Aşar?, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(71), 119-1146.
- Yılmaz, Ş. (2018). Exploring Female Leadership Behaviours In Regards Of Barriers, Yönetim ve Organizasyon Doktora Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- YÖK, (2020). <https://istatistik.yok.gov.tr/>

EVALUATION OF FEMALE LEADERSHIP TRAITS

EXTENDED ABSTRACT:

When the concept of a leader is examined it is defined as a person who can mobilize a group and direct it towards a goal while, interestingly, the characteristics of men are mentioned more than the characteristics of leadership. When we look at the ratio of female leaders according to their fields of work, they lag far behind men. The fact that women are less involved in senior management than men, their lack of power in strategically important positions, and their low participation as decision-makers in operational processes is a remarkable area of research today. Many studies have been carried out on this subject, associations have been established and an awareness is being created in order to increase the power of women in management. The studies examined also revealed that the rate of women to take up senior management positions is lower than that of men. Today, men and women take part together in different activities in many areas of private and business life. When analyzed in terms of population, according to the report of the United Nations, there are 102 men for every 100 women in the world. This situation; shows that women have half of the world's population. According to TUIK (2020) data; In Turkey, it is seen that 49.9% of the population consists of women and 50.1% of them are men. However, the employment rate of individuals aged 15 and over in Turkey is 28.7% for women and 63.1% for men, indicating that the employment rate of women is less than half of that of men.

According to the 2021 report of TUIK, when the employment rate of men and women by occupational groups is examined, it is concluded that there are 1/3 female ambassadors, 1/5 female parliamentarians and 8% female rectors

In this study, the studies in the literature about the reasons for why the number of female leaders remains behind men and the factors affecting this from the past to the present were examined. The issue was supported by the statistics published by various organizations, and results were reached. According to the results, it has been observed that there are factors such as the glass ceiling, gender discrimination, social pressures and internal obstacles in the way of the low number of women leaders. In order to overcome these obstacles and increase the rates of advancement it is necessary to create more awareness, reach a large audience with exemplary female leaders and encourage women employees.

Women working both in the private sector and in the public sector face the above-mentioned obstacles in different dimensions. Although these difficulties differ from country to country, when we look at the rates, it is seen that almost every country struggles in women's employment and women's leadership qualities

in working life and thus in obtaining promotion opportunities.. In particular, women have undertaken important duties in fulfilling their various responsibilities such as motherhood and being a good wife as the roles determined by the society. Ensuring harmony between family members in the establishment of a work and family life balance positively affects the success of women. Therefore, there are opinions that the empowerment of women will have a positive effect on the socio-economic development of the country.

Considering the current position of women, they need to be supported in order for more women to be included in working life and to be promoted to senior positions. Although men and women are biologically different, they should have equal working rights in other fields other than physical strength. In order to raise awareness, various organizations should be established, more women should be reached, information should be transferred and these obstacles should be overcome step by step.

Since women's active participation in the working life coincided with the end of the 18th century, men dominated business life intensively. For this reason, men were promoted to senior levels. In the face of this learnedness, the perception that men should be in the leader position and in the upper levels has emerged. For this reason, it takes time for these perceptions in society to change.

Since setting an example motivates people more, senior female managers who work actively should share their experiences and observations with female employees who have just started the profession or are working at the beginning levels, and support their having an idea about the current situation. Women will be able to overcome these prejudices and pressures on women by coming together, revealing women's power and acting strategically. For this, women should be educated, supported and more conscious individuals should be formed.

Keywords : *Leadership, Woman Leadership, Discrimination, The Glass Ceiling.*

Çocuk ve Ergenlerde Risk Faktörü: Boşanma

Risk Factor for Children and Adolescents: Divorce

Oğuzhan YILDIRIM¹, Yalçın DEMİR², Ümmügülsüm SAĞLAM³, Münür SUBAŞI⁴, Ali Rıza YILMAZ⁵

¹ Niksar Şehit Ömer Halisdemir Rehberlik ve Araştırma Merkezi – Uzman Psikolojik Danışman
• oguzhanyildirim.pdr@gmail.com • ORCID > 0000-0002-8174-9640

² Niksar Şehit Ömer Halisdemir Rehberlik ve Araştırma Merkezi – Uzman Psikolojik Danışman
• psdanydemir@gmail.com • ORCID > 0000-0001-5110-094X

³ Niksar Şehit Ömer Halisdemir Rehberlik ve Araştırma Merkezi – Psikolojik Danışman
• glsm_saglam@hotmail.com • ORCID > 0000-0003-1391-6539

⁴ Niksar Şehit Ömer Halisdemir Rehberlik ve Araştırma Merkezi – Psikolojik Danışman
• munur6015@gmail.com • ORCID > 0000-0002-3504-6493

⁵ Niksar Şehit Ömer Halisdemir Rehberlik ve Araştırma Merkezi – Psikolojik Danışman
• allirizza@gmail.com • ORCID > 0000-0003-1716-0257

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma / Research

Geliş Tarihi / Received: 2 Kasım / November 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 5 Kasım / November 2021

Yıl / Year: 2021 | **Cilt – Volume:** 1 | **Sayı – Issue:** 2 | **Sayfa / Pages:** 79-96

Atıf/Cite as: Yıldırım, O., Demir, Y., Sağlam, Ü., Subaşı, M. ve Yılmaz, A. R. "Çocuk ve Ergenlerde Risk Faktörü: Boşanma - Risk Factor for Children and Adolescents: Divorce", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi - Ondokuz Mayıs University Journal of Women's and Family Studies*, 1(2), Aralık 2021: 79-96.

ÇOCUK VE ERGENLERDE RISK FAKTÖRÜ: BOŞANMA

ÖZ:

Bu araştırmanın amacı, boşanmayı anlama, çocuk ve ergenlerdeki psikolojik değişimleri fark etme, boşanma sonrasında çocuğu bekleyen riskler hakkında bilgi sahibi olma, çocuk veya ergene okulda yardım etme konusunda öğretmenlerin düşüncelerini belirlemektir. Araştırmada nitel yöntemlerden fenomenolojik desen tercih edilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu MEB'e bağlı okul ve kurumlarda farklı branşlarda görev yapan 67 öğretmen oluşturmuştur. Araştırmada, araştırmacılar tarafından hazırlanmış yarı yapılandırılmış soru formu ve kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Veriler elektronik form aracılığıyla toplanmış, verilerin analizinde betimleyici istatistikler ve içerik analizi kullanılmıştır. Araştırmada, öğretmenler boşanmayı bir nesne, hayvan, duygu ve olaya benzetmişlerdir. Katılımcılar, anne babası boşanmış çocuk ve ergenlerin duygularından ve davranışlarından anlaşıldıklarını belirtmişlerdir. Çocuk ve ergenlerin duygu boyutunda en çok depresyon, yalnızlık, öfke, korku ve kaygı, güvensizlik; düşünce boyutunda en çok aile bütünlüğüne dair umut etme ve ait olma, sevme-sevilme ihtiyacıyla ilgili düşünceler, geçmiş yaşantıları anma, gelecek kaygısı/karamsarlık, başkalarını ve kendini suçlayıcı düşünceler; davranış boyutundaysa akademik sorunlar, kişilerarası ilişkilerde bozulma, dürtüsellik, düşük benlik algısı, davranış ve uyum problemleri yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenler, boşanma sonrasında bağımlılık, zorbalık, devamsızlık gibi risk faktörleriyle çocuk ve ergenlerin karşılaşabileceğini, bu çocuk ve ergenlere okul ortamında en öncelikli hizmetin duygusal destek ve psiko eğitim olması gerektiğini; anne babası boşanmış çocuk veya ergenin kendisinden yardım istemesi halinde yakından ilgilenme, diğer paydaşlarla işbirliği, bilgi verme, dinleme, duygularını ifade etmesini sağlama, ebeveyn görüşmesi, teselli etme ve empati çalışması yapabileceklerini belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Boşanma, Parçalanmış aile, Risk faktörleri.

RISK FACTOR FOR CHILDREN AND ADOLESCENTS: DIVORCE

ABSTRACT:

The aim of this study is to determine the thoughts of teachers about understanding divorce, noticing psychological changes in children and adolescents, having information about the risks that await the child after divorce, and helping the child or adolescent at school. The method of the research is qualitative and the design is phenomenological approach. The study group of the research consisted of 63 teachers working in schools and institutions affiliated to the Ministry of National Education. A semi-structured question form and personal form were used in the rese-

arch. The data was gathered via Google Form and descriptive statistics and content analysis were used in the analysis of the data. In the research, it was concluded that the participants compared divorce to an object, animal, emotion and event. The participants said that they understood children whose parents were divorced from their feelings and behaviors. The participants stated that, they experienced depression, loneliness, anger, fear anxiety and lack of confidence in the emotional dimension of children and adolescents; in the dimension of thought, they experiences thoughts that are about longing for family unit and the need to love and to be loved, longing for past experiences, future anxiety/pessimism, thoughts of blaming others and oneself. They experienced academic problems, deterioration in interpersonal relationships, impulsivity, low self-perception, and behavioral and adjustment problems in the behavioral dimension. Teachers stated that after divorce, children and adolescents can encounter with such problems as addiction, bullying and absenteeism. They also stated that the primary service in the school environment should be emotional support (love, trust...) and psycho education and if a child or adolescent whose parents are divorced asks for help, they can work closely, cooperate with other stake holders, provide information.

Keywords: *Divorce, Broken family, Risk factors.*

GİRİŞ

İnsanoğlu karşılaştığı yaşam sorunlarıyla mücadele edebilmek için beraber olmanın önemini binlerce yıl önceden fark etmiştir. Bu doğrultuda yakın ilişkiler kuran insanoğlu evlilik adı verilen birliktelikler oluşturmuştur. Bilinen 4000 yıllık geçmişi olan evlilik; zamanla değişen, yeni özelliklere bürünen, kimi zaman aksayan ve iyileştirilmesi gereken şekliyle karşımıza çıkmaktadır. Evliliğin birbirinden farklı insanların bir araya gelmesiyle oluştuğu gerçeği dikkate alındığında bazı çatışma ve sorunların meydana gelmesi oldukça normaldir (Türkarlan, 2007). Bu problemlerin çözülememesi sonucu gerçekleşen boşanma, evliliğin yasal olarak sonlanması anlamına gelir. Aile üyelerini ve toplumu etkileyen boşanma birçok olumsuz duruma neden olsa da sağlıklı ve huzurlu bir ortamın tamamen ortadan kalkması durumunda daha mantıklı bir seçenek olarak görülebilir (Karakaya, 2018).

Boşanma genel olarak birey ve toplumu olumsuz yönde etkilese de bu durumdan en fazla çocuklar zarar görmektedir. Duygusal, fiziksel ve sosyal gelişimi için anne babasıyla geçireceği yaşantılar oldukça önemli olan çocuklar için boşanma travmatik bir süreç anlamına gelebilir (Serin ve Öztürk, 2007). Boşanmanın ardından çiftler ve bu süreçten etkilenen çocuklar farklı bir yaşam dönemine girmekte-

dirler. Aile, akraba, arkadaş vs. gibi sosyal destek sistemlerinden yardım almaları bu zorlu yaşantıyla mücadele etme noktasında önemlidir. Bu destekten mahrum kalan yetişkin ve çocuklar ise zihinsel, duygusal ve ruhsal açıdan birçok problem yaşarlar (Nazlı, 2000).

İnsanlık tarihinin her döneminde görülen boşanma olgusu çeşitli nedenlere dayalı olarak gerçekleşmiştir. Ancak boşanma nedenlerine toplu şekilde göz atıldığında ortak nedenlerin bulunduğu görülmektedir. Boşanma nedenlerinin genel olarak neler olduğu aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

- Evlenmeden önce eşlerin birbirlerini tam olarak tanıyamaması ve kişinin evleneceği kişiyi seçme fırsatının olmaması,
- Eşlerin farklı sosyoekonomik ve kültürel çevreye sahip olmaları,
- Eşlerin birbirlerinin yaşam alanlarına müdahalede bulunmaları ve özgürlüklerini ciddi biçimde kısıtlamaları,
- Eşlerin iletişim konusunda sorunlar yaşamaları,
- Eşlerin ailelerinin evliliğe sıklıkla müdahalede bulunmaları,
- Ekonomik sorunların yaşanması,
- Kadının eğitim düzeyinin yükselmesiyle ekonomik bağımsızlığını kazanması sonucu hakkını arama becerisi kazanması,
- Eşler arasında yaşanan patolojik kıskançlık ve birbirlerine güvenmeme sorununun yaşanması (Özgüven, 2000).

Türkiye’de son yıllarda artış gösteren boşanmalar çoğunlukla evliliğin ilk beş yılında (%35.3) gerçekleşmektedir. Bunu evliliğin 6-10 yılı (%20.7) takip etmektedir. Boşanma sayılarının 110-120 bin bandında olduğu 2010-2017 yılları ile boşanma sayılarının 140-150 bin bandında olduğu 2018-2020 yılları karşılaştırıldığında ise boşanmadaki kritik artış dikkat çekmektedir. Geçtiğimiz 2020 yılında gerçekleşen boşanma sonucu 124 bin 742 çocuğun etkilendiği ve velayete verildiği görülmektedir. Bu çocukların velayetlerinin %75.8’i anneye verilirken %24.2’si babaya verilmiştir (TÜİK, 2021).

Boşanmanın ardından bu süreçten en fazla etkilenen kişi olan çocukların bu durumu kabullenabilmeleri belli aşamalardan geçmelerine bağlıdır. Öncelikle boşanmayı kabullenmeme ve inkâr etme eğiliminde olan çocuklar ardından boşan-

maya neden olan etmenlere karşı aşırı bir öfke hissederler. Bir sonraki aşamada anne babasını barıştırmaya çabalayan çocuklar daha sonra depresif belirtiler göstermeye başlarlar. Son aşama olan beşinci aşamada ise zor süreçlerden geçen çocuklar anne babasının boşanmasını zamanla kabullenirler (Özgüven, 2000).

Alanyazın incelendiğinde boşanmanın çocuk ve ergenler üzerinde çeşitli olumsuz etkilerinin bulunduğu görülmektedir. Akademik başarıda düşüş, sosyal ilişkilerde bozulma, depresif belirtiler, dürtüsellik, saldırganca tutumlar ve ruh sağlığında bozulmalar en sık rastlanan problemlerdir. Ancak boşanma çocuk ve ergenler için yalnızca olumsuz deneyimlere neden olmamaktadır. Tamamen huzursuzluğun ve sağlıksız bir ortamın hâkim olduğu bir evliliğin sonlanması çocuklara bazen daha iyi bir ortam sunmaktadır. Boşanma sürecinden olumlu yönde etkilenen çocukların daha özgüvenli, sorumluluk sahibi ve becerikli olma gibi yeni özelliklere sahip oldukları da görülmektedir. Şiddetli çatışma ortamından kurtulan çocuklar daha huzurlu bir ortama kavuşmakta, problemleri ebeveyni ile daha az görüşmekte ve daha sağlıklı ebeveyni ile birlikte yaşama imkânına sahip olmaktadır (Yıldırım, 2021).

Çocuk ve ergenlerin yaşamında önemli bir yere sahip olan boşanma olgusunun etkileri birçok yerde kendini göstermektedir. Akademik başarıdaki düşüş, sosyal ilişkilerdeki sorunlar ve saldırganca tutum gibi sıklıkla görülen sorunlar özellikle okullarda dikkat çekmektedir. Bu problemler hem öğrencilerin gelişimine hem de eğitim öğretimin sağlıklı şekilde yürütülmesine zarar vermektedir. Bu konuda öğretmenler; gözlemleri, dikkatleri ve farkındalıkları sayesinde önemli bir role ve işleve sahip olmaktadır. Bu bağlamda araştırmada öğretmenlerin; boşanmayı anlama, çocuk ve ergenlerdeki psikolojik değişimleri fark etme, boşanma sonrasında çocuğu bekleyen riskler hakkında bilgi sahibi olma ve çocuk ve ergene yardım etme konusundaki düşüncelerini belirlemek amaçlanmıştır. Bu çalışmanın, öğretmenlerin anne babası boşanmış çocuk ve ergenler hakkındaki bilgi ve farkındalık düzeylerini ortaya çıkarma noktasında önemli bir yere sahip olacağı öngörülmektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik desen temelinde gerçekleştirilmiştir. Tanımlayıcı bir desen olan fenomenolojik yaklaşım, kişilerin deneyimleri ve yaşadıkları dünya ile onlara yükledikleri anlamlara odaklanan hem felsefi bir yaklaşım hem de bir araştırma yöntemidir (Creswell, 2013).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 67 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin 27'si kadın, 40'ı erkektir. Öğretmenlerin yaşları 23 ile 63 arasında değişiklik göstermiştir ($SS= 9.55, = 38.15$). Öğretmenlerin yaklaşık yarısı ortaokulda görev yapmakta, branş bilgileri incelendiğinde Sınıf Öğretmenliği ve Türkçe/Türk Dili ve Edebiyatı'nın ilk iki sırada yer aldığı görülmektedir.

Tablo 1. Katılımcılara Ait Bilgiler			
		Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Erkek	40	59,70
	Kadın	27	40,30
Görev Yapılan Kurum	Ortaokul	29	43,28
	İlkokul	19	28,36
	Lise	13	19,40
	Anaokulu	4	5,97
	Mesleki Eğitim Merkezi	1	1,49
	Rehberlik ve Araştırma Merkezi	1	1,49
Branş	Sınıf Öğretmenliği	16	23,88
	Türkçe/Türk Dili ve Edebiyatı	9	13,43
	Okul Öncesi Öğretmenliği	8	11,94
	Matematik	8	11,94
	Rehberlik	5	7,46
	DKAB/İHL Meslek Dersi Öğretmeni	5	7,46
	Sosyal Bilgiler/Tarih	4	5,97
	Görsel Sanatlar	3	4,48
	Beden Eğitimi	2	2,99
	Bilişim Teknolojileri	1	1,49
	Coğrafya	1	1,49
	Felsefe	1	1,49
	Kimya	1	1,49
	Fen Bilimleri	1	1,49
	Belirtmeyen	1	1,49

Veri Toplama Araçları

Yarı Yapılandırılmış Soru Formu

Araştırmada kullanılan yarı yapılandırılmış soru formu, literatür taraması sonucunda araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Katılımcılara yöneltilen sorular şunlardır:

1. *Boşanma neye benzer?*
2. *Sizce anne babası boşanmış çocuk nasıl anlaşılır?*
3. *Sizce anne babası boşanmış çocuklar en çok hangi duyguları yaşarlar?*
4. *Sizce anne babası boşanmış çocukların zihninden en çok hangi düşünceler geçer?*
5. *Sizce anne babası boşanmış çocuklarda en çok hangi davranış değişiklikleri gözlemlenir?*
6. *Sizce boşanma sonrasında çocuğu bekleyen risk faktörleri neler olabilir?*
7. *Sizce anne babası boşanmış bir çocuğa, okul ortamında sağlanması gereken en öncelikli hizmet ne olabilir?*
8. *Anne babası boşanmış bir çocuk, size yardım isteğinde bulunmuş olsaydı ne/neler yaptınız?*

Kişisel Bilgi Formu

Araştırmada kullanılan kişisel bilgi formu, katılımcıların çeşitli değişkenlere göre durumlarını belirlemek amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Bu form cinsiyet, yaş, medeni durum, görev yapılan kurum ve branş bilgisi sorularını içermektedir.

Verilerin Analizi

Katılımcıların yanıtları, elektronik form aracılığıyla elde edilmiştir. Elde edilen verilerin analizinde, betimleyici istatistiklerden ve içerik analizinden yararlanılmıştır. İçerik analizinde elde edilen yanıtlar, kategori ve temalar oluşturularak tasniflendirilmiş, literatürle uyumlu olmasına özen gösterilmiştir.

BULGULAR

Araştırmanın bulgular bölümünde yapılan içerik analiz sonucu ulaşılan tema ve kategorilere yer verilmiştir.

Tablo 2. “Boşanma Neye Benzer?” Sorusuna Verilen Yanıtlara İlişkin Oluşturulan Tema ve Kategoriler

Tema	Kategori	Frekans
Nesne	Bardak (Kırık/çatlak)	3
	Çiçek (Solmuş)	2
	Ev (Yıkılmış/virane)	2
	Duvar (Odayı bölme)	1
	Elma (Bir elmanın iki yarısı)	1
Hayvan	Kuş (Özgürlüğe uçma/kanadı kırık olma)	6
	Tilki	2
	Tavuk (Tüyleri yolunmuş)	1
	Kelebek (Kısa ömürlü olma)	1
	Timsah (Gözyaşı)	1
	Maymun (İştah)	1
	Keçi (İnat)	1
	Canavar (Zarar verme)	1
Duygu	Boşluk hissi	3
	Kararsızlık	2
	Hasret	2
	Hüzün	2
	Eksik hissetme	2
	Yalnızlık	1
	Hayal Kırıklığı	1
	Çaresizlik	1
	Huzur	1
	Felaket	1
	Acımasızlık	1
Olay	Normal bir deneyim	5
	Yıkım	2
	Yol ayrımı	2
	Felaket	1
	Geçimsizlik	1
	Kargaşa	1
	Deprem	1
	Vahşet	1

Araştırmada, katılımcıların boşanmayı bir nesne (bardak, çiçek, ev...), hayvan (kuş, tilki, tavuk...), duygu (boşluk hissi, kararsızlık, hasret...) ve olaya (deneyim, yıkım, kargaşa...) benzettikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3. “Sizce Anne Babası Boşanmış Çocuk Nasıl Anlaşılır?” Sorusuna Verilen Yanıtlara İlişkin Oluşturulan Tema ve Kategoriler

Tema	Kategori	Frekans
Duygu	Mutsuzluk	6
	Aşırı duyarlılık	5
	Öfke	5
	Değişken duygudurum	3
	Hüzün	3
	Mahcubiyet	1
	Yalnızlık	1
	Özgüven eksikliği	1
	Ürkeklik	1
	Şımarma	1
	Terk edilme korkusu	1
	Çaresiz	1
Kaygı	1	
Davranış	İçe kapanma	13
	Durgun/sessiz	12
	Farklılaşan davranışlar	12
	İlgiye/sevgiye muhtaç	5
	Davranım problemleri	3
	İzolasyon	2
	Dikkat dağınıklığı	2
	Çekingenlik	2
	Dikkat çekme	2
	Dalgınlık	2
	Cesaretsizlik	1
	Baş etme sorunları	1

Katılımcılar, anne babası boşanmış çocuk ve ergeni duygu (aşırı duyarlılık, mutsuzluk...) ve davranışlarından (içe kapanma, durgun/sessiz...) anladıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 4. "Sizce Anne Babası Boşanmış Çocuklar En Çok Hangi Duyguları Yaşarlar?" Sorusuna Verilen Yanıtlara İlişkin Oluşturulan Tema ve Kategoriler

Tema	Kategori	Frekans
Depresyon	Mutsuzluk	5
	Üzüntü	5
	Karamsarlık	5
	İçine kapanma	5
	Boşluk	3
	Suçluluk	3
	Çaresizlik	3
	Özlem	2
	İlgisizlik	2
	Hayal kırıklığı	2
	Hüzün	2
	Umutsuzluk	2
	Değersizlik	1
	Yorgunluk	1
	Depresyon	1
	Duygu sömürüsü	1
Masumiyet	1	
Yalnızlık	Yalnızlık	12
	Yoksunluk	6
	Terk edilmişlik	5
	Aidiyet eksikliği	2
Hırçınlık/Öfke	Öfke	6
	Şiddet	2
	Kızgınlık	2
Korku ve Kaygı	Kaygı	6
	Korku	3
Güvensizlik	Güvensizlik	11

Katılımcılar, çocuk ve ergenlerin duygu boyutunda en çok depresyon, yalnızlık, hırçınlık/öfke, korku ve kaygı, güvensizlik yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 5. “Sizce Anne Babası Boşanmış Çocukların Zihninden En Çok Hangi Düşünceler Geçer?” Sorusuna Verilen Yanıtlara İlişkin Oluşturulan Tema ve Kategoriler

Tema	Kategori	Frekans
Ait olma ihtiyacıyla ilgili düşünceler	Annem/babam beni bırakıp gidecek mi?	9
	Yapayalnız mı kalacağım?	8
Kendini suçlayıcı düşünceler	Benim yüzümden ayrıldılar	12
Aile bütünlüğüne dair umut etmeyle ilgili düşünceler	Annem babam tekrar bir araya gelse	9
	Keşke bir aile olabilsek	3
Gelecek kaygısı/karamsarlık	Ben ne olacağım?	9
Geçmiş yaşantıları anma	Anılar ve yaşanılan mutlu günler	8
Sevme-sevilme ihtiyacıyla ilgili düşünceler	Sevilmiyorum	5
Başkalarını suçlayıcı düşünceler	Neden benim ailem böyle	3

Katılımcılar, çocuk ve ergenlerin düşünce boyutunda en çok aile bütünlüğüne dair umut etmeyle ve ait olma, sevme-sevilme ihtiyacıyla ilgili düşünceler, geçmiş yaşantıları anma, gelecek kaygısı/karamsarlık, başkalarını ve kendini suçlayıcı düşünceleri olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo 6. “Sizce Anne Babası Boşanmış Çocuklarda En Çok Hangi Davranış Değişiklikleri Gözlemlenir?” Sorusuna Verilen Yanıtlara İlişkin Oluşturulan Tema ve Kategoriler

Tema	Kategori	Frekans
Akademik sorunlar	Ders başarısında düşme	2
	Dikkat dağınıklığı	1
	Odaklanma	1
	Disiplinsizlik	1
	Sorumluluklarını yerine getirmeme	1
Kişilerarası ilişkilerde bozulma	İçe kapanma	18
	Yalnızlık	6
	Arkadaşlık ilişkilerinde problem	1

Düşük benlik algısı	Özgüvensizlik	5
	Silikleşme	1
Dürtüsellik	Öfke	11
	Hırçınlık	11
	Agresiflik	6
	Sinirlilik	2
Davranış ve uyum problemleri	Şımarıklık	1
	Bağımlılık	1
	Kırcılık	1
	Abartılı gülme	1

Katılımcılar, çocuk ve ergenlerin davranış boyutunda akademik sorunlar, kişilerarası ilişkilerde bozulma, dürtüsellik, düşük benlik algısı, davranış ve uyum problemleri yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 7. “Sizce Boşanma Sonrasında Çocuğu Bekleyen Risk Faktörleri Neler Olabilir?” Sorusuna Verilen Yanıtlara İlişkin Oluşturulan Tema ve Kategoriler

Tema	Frekans
Zorbalık	23
Madde Bağımlılığı	19
Okuldan kaçma	14
Evden kaçma	5
Ritüelleri yerine getirmede direnç	4
İçe kapanma	5
Bağlanma sorunları	5
İstismar	2
Akademik sorunlar	1

Katılımcılar, boşanma sonrasında bağımlılık, zorbalık, devamsızlık... gibi risk faktörlerinin çocuk ve ergenleri beklediğini belirtmişlerdir.

Tablo 8. “Sizce Anne Babası Boşanmış Bir Çocuğa, Okul Ortamında Sağlanması Gereken En Öncelikli Hizmet Ne Olabilir?” Sorusuna Verilen Yanıtlara İlişkin Oluşturulan Tema ve Kategoriler

Tema	Kategori	Frekans
Duygusal destek	Sevgi	11
	İlgi	6
	Güven	5
	Akran desteği	5
	Duygularını ifade etmesini sağlama	4
	Değerli hissettirme	3
Psikoeğitim	Boşanma konusuyla ilgili bilgilendirme	4
	Uyum sağlama eğitimi	3
	Rehberlik hizmeti	2
	Psikolojik sağlamlık eğitimi	1
	Baş etme becerisi eğitimi	1

Katılımcılar, çocuk ve ergene okul ortamında en öncelikli hizmetin duygusal destek (sevgi, güven...) ve psikoeğitim olması gerektiğini dile getirmişlerdir.

Tablo 9. “Anne Babası Boşanmış Bir Çocuk, Size Yardım İsteğinde Bulunmuş Olsaydı Ne/ Neler Yapardınız?” Sorusuna Verilen Yanıtlara İlişkin Oluşturulan Temalar

Tema	Frekans
Yakından ilgilenme	28
Diğer paydaşlarla işbirliği	10
Bilgi verme	5
Dinleme	4
Duygularını ifade etmesini sağlamak	3
Ebeveyn görüşmesi	3
Teselli etme	3
Empati	1

Katılımcılar, anne babası boşanmış çocuk veya ergenin kendisinden yardım istemesi halinde yakından ilgilenme, diğer paydaşlarla işbirliği, bilgi verme, dinleme, duygularını ifade etmesini sağlama, ebeveyn görüşmesi, teselli etme ve empati çalışması yapabileceklerini belirtmişlerdir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sonucunda, katılımcıların boşanmayı bir nesne, hayvan, duygu ve olaya benzettikleri görülmüştür. Katılımcılar, anne babası boşanmış çocuk ve ergenleri duygu ve davranışlarından fark edebildiklerini ifade etmişlerdir. Çocuk ve ergenlerin duygu boyutunda en çok depresyon, yalnızlık, öfke, korku, kaygı, güvensizlik; düşünce boyutunda en çok aile bütünlüğüne dair umut etmeyle ve ait olma, sevme-sevilme ihtiyacıyla ilgili düşünceler, geçmiş yaşantıları anma, gelecek kaygısı/karamsarlık, başkalarını ve kendini suçlayıcı düşünceler; davranış boyutundaysa akademik sorunlar, kişilerarası ilişkilerde bozulma, dürtüsellik, düşük benlik algısı, davranış ve uyum problemleri yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Biliçi (2014) anne babası boşanmış çocukların ihmal edilmiş, ilgilenilmemiş, yüksek kaygılı ve hastalıklı olarak toplumda yerini alabileceğini belirtmektedir. Türkarslan'a (2007) göre anne babası boşanmış çocuklar kendilerini suçlu ve sorumlu hissetme eğilimindedir. Bunun yanında bu çocuklar üzüntü, gerileme, düşük okul başarısı, yalnızlık, reddetme ve uyku sorunları gibi problemlerle baş etmekte zorunda kalmaktadırlar. Anne babası boşanmış çocuk ve ergenlerin aynı zamanda bir yas sürecine girebileceğini belirten Yıldırım (2021) sevilen bir kişinin kaybında hissedilen öfke, hüznün, umutsuzluk gibi olumsuz duyguların yaşanabileceğini ifade etmiştir. Güler (2014) tarafından yapılan çalışmada ise boşanma sürecinde çocukların benlik saygıları düşerken depresyon düzeyleri artmaktadır. Alanyazında boşanma sürecindeki çocuk ve ergenlerin incelendiği araştırmalar ile mevcut araştırma bulgularının birbirini desteklediği görülmektedir.

Katılımcılar, boşanma sonrasında bağımlılık, zorbalık, devamsızlık gibi risk faktörlerinin çocuk ve ergenleri beklediği, okul ortamında en öncelikli hizmetin duygusal destek ve psiko eğitim olması gerektiği; anne babası boşanmış çocuk veya ergenin kendisinden yardım istemesi halinde yakından ilgilenme, diğer paydaşlarla işbirliği, bilgi verme, dinleme, duygularını ifade etmesini sağlama, ebeveyn görüşmesi, teselli etme ve empati kurma çalışması yapabileceklerini dile getirmişlerdir. Sağlam (2011) ile Winokuer ve Harris (2016) çocuk ve ergenlerin bu yeni yaşamına uyum sağlayabilmesi için duygularını rahatlıkla ifade etmeleri için ortam sağlamanın önemine vurgu yapmışlardır. Bu çocuk ve ergenlere yönelik yakından destek sunmanın ve ilgi göstermenin de iyileştirici olduğunu belirtmişlerdir. Eroğlu ve Topkaya (2019) bu çocukların olumlu benlik kavramları geliştirmeleri ve yeni yaşamlarına uyum sağlama becerisi göstermeleri için psikolojik danışmanlık ve rehberlik etkinliklerinin oldukça önemli olduğunu vurgulamışlardır. Bu araştırma bulgusuyla paralel olarak Karakaya (2018) ve Şahin (2019) boşanma sürecinde çocuklara destek olmak için okul ile aile işbirliğinin ve aile görüşmelerinin önemine dikkat çekmişlerdir. Bu araştırma sonuçları da mevcut araştırmanın bulguları ile paralellik göstermektedir.

Bu araştırmada anne babası boşanmış çocuk ve ergenlerin belli duygusal ve davranışsal sorunlar yaşadıkları anlaşılmaktadır. Bu konuda öğretmenlerin ilgi, dikkat ve farkındalıklarının oldukça yüksek olduğu göze çarpmaktadır. Ancak öğretmenlerin boşanmanın olumlu yönlerine ilişkin herhangi bir görüşünün olmadığı ve genellikle boşanmanın olumsuz tarafına vurgu yaptıkları dikkat çekmektedir. Bununla beraber alanyazında, boşanmanın gerekli olduğu durumlarda çocuk ve ergenler için olumlu getirilerinin de bulunabileceğine ilişkin araştırma bulguları mevcuttur (Baynal, 2018; Sancaklı, 2014).

Araştırma bulgularından hareketle okul yöneticilerine, öğretmenlere ve psikolojik danışmanlara yönelik bazı önerilerde bulunulabilir. Boşanma sürecindeki çocuk ve ergenlerin duygularını rahatlıkla ifade etmelerini sağlamak ve onlarla yakından ilgilenererek destek olmak oldukça önemli görülmektedir. İhtiyacı olduğu düşünülen çocuk ve ergenlerin ruh sağlığı uzmanlarına yönlendirilmesi ve aile ile okul işbirliğinin kurularak görüşmelerin yapılması da çok gerekli görülmektedir. Okul psikolojik danışmanlarının bu öğrencilere yönelik psikososyal destek kapsamında bireysel ve grupla psikolojik danışma oturumları planlaması öğrencilerin sosyal, duygusal ve zihinsel gelişimlerini olumlu yönde etkileyecektir.

KAYNAKLAR

- Bilici, A. B. (2014). Boşanma sürecinin çocuklar üzerindeki psiko-sosyal etkileri. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(2), 79-110.
- Creswell, J. W. (2013). *Araştırma deseni nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları*. Ankara: Eğiten Kitap.
- Eroğlu, Y., & Topkaya, N. (2019). Boşanma ile ilgili uyum güçlüğü çeken çocuklarda kişilik özellikleri ve benlik kavramı. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 9(52), 181-208.
- Güler, F. (2014). *Boşanma sürecinde çocukların benlik saygısı depresyon ve kabul-red algısının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karakaya, Ş. (2018). *Boşanmanın çocukların benlik saygısı ve sosyal sorun çözme becerilerine etkisi: Denizli örneğinde karşılaştırmalı bir çalışma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Nazlı, S. (2000). *Aile danışması*. Ankara: Nobel Yayın.
- Özgüven, İ. E. (2000). *Evlilik ve aile terapisi*. Ankara: Nobel Yayın.
- Sağlam, M. (2011). *Boşanma sürecinde olan ailelerdeki çocukların aile algılarının ve sorunlarının resimler aracılığı ile incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Sancaklı, D. (2014). *Boşanmış annelerin ve çocuklarının boşanma sürecine ilişkin yaşantıları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Serin, N. ve Öztürk, S. (2007). Anne-babası boşanmış 9-13 yaşlarındaki çocuklar ile aynı yaş grubundaki anne-babası boşanmamış çocukların benlik saygısı ve kaygı düzeyleri. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 117-128.
- Şahin, R. (2019). *Ebeveynleri boşanmış ergenlerin boşanma sonrası yaşama uyumu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- TÜİK (2021, 25 Şubat). *Evlilik ve boşanma istatistikleri*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlilik-ve-Boşanma-Istatistikleri-2020-37211>
- Türkarlan, N. (2007). Boşanmanın çocuklar üzerine olumsuz etkileri ve bunlarla başetme Yolları. *Aile ve Toplum Eğitim-Kültür Araştırma Dergisi*, 3(11), 99-108.
- Winokuer, H. R., ve Harris, D. (2016). *Principles and practice of grief counseling*. (Second Edition). New York:

Springer Publishing Company.

Yıldırım, O. (2021). Divorce, loss and grief: An overview of their effect on children and adolescents and theoretical framework. *Journal of Social Sciences and Education*. 4(2), 301-313.

RISK FACTOR FOR CHILDREN AND ADOLESCENTS: DIVORCE

EXTENDED ABSTRACT:

Thousands of years ago, people realized the importance of being together in order to cope with the life problems they face. For this purpose, people who have established close relationships have formed unions called marriage. Marriage emerges in a form that changes over time, sometimes faltering and needs to be improved. Since marriage consists of different people, it is quite normal for some conflicts and problems to occur. Divorce, which occurs because of not being able to solve these problems, means the legal termination of the marriage. Although divorce affects family members and society, it can be seen as a more logical option if a healthy and peaceful environment is destroyed.

The effects of the divorce phenomenon, which has an important place in the lives of children and adolescents, are seen in many places. Problems such as the decline in academic achievement, problems in social relations and aggressive attitudes draw attention especially in schools. These problems harm both the development of students and the conduct of education. In this regard, teachers have an important role and function thanks to their observations, attention and awareness. In this context, it was aimed to determine the thoughts of teachers about understanding divorce, noticing psychological changes in children and adolescents, having information about the risks that await the child after divorce, and helping children and adolescents. It was predicted that this study would have an important place in revealing the knowledge and awareness levels of teachers about children and adolescents whose parents are divorced.

The aim of this study is to determine the thoughts of teachers about understanding divorce, noticing psychological changes in children and adolescents, having information about the risks that await the child after divorce, and helping the child or adolescent at school. The method of the research is qualitative and the design is phenomenological approach. The study group of the research consisted of 63 teachers working in schools and institutions affiliated to the Ministry of National Education. 27 of the teachers are female and 36 are male. Their ages ranged from 23 to 63 (SD= 9.39, Mean= 37.46). 51 of the participants are married, 10 are single,

2 are divorced/widowed. Eight open-ended questions and personal information forms prepared by the researchers were used in the study. Descriptive statistics and content analysis were used in the analysis of the data. In the research, it was concluded that the participants compared divorce to an object (glass, flower, house...), animal (bird, fox, chicken...), emotion (empty feeling, indecision, longing...) and event (experience, destruction, turmoil...). The participants said that they understood children whose parents were divorced from their feelings (hypersensitivity, unhappiness...) and behaviors (introversion, stagnant/quiet...). In the dimension of thought, family unity and belonging, the need to love and be loved, longing for past experiences, future anxiety/pessimism, thoughts of blaming others and oneself; In the behavioral dimension, they stated that there would be academic problems, deterioration in interpersonal relationships, impulsivity, low self-perception, and behavioral and adjustment problems. Participants stated that risk factors such as addiction, bullying, absenteeism after divorce await children and adolescents, and that the primary service in the school environment should be emotional support (love, trust...) and psycho education. They stated that if a child or adolescent whose parents are divorced asks for help, they can work closely, cooperate with other stake holders, provide information.

In this study, it was understood that children and adolescents whose parents are divorced experience certain emotional and behavioral problems. It is striking that teachers' interest, attention and awareness are quite high in this regard. However, it is noteworthy that teachers do not have any opinion on the positive aspects of divorce and they generally emphasize the negative side of divorce. In addition, there are research findings in the literature that divorce can also have positive benefits for children and adolescents when it is necessary (Baynal, 2018; Sancaklı, 2014).

Based on the research findings, some suggestions can be made for school administrators, teachers and psychological counselors. It is considered very important to enable children and adolescents in the divorce process to express their feelings easily and to support them by taking care of them closely. It is important that children and adolescents who are thought to be in need be directed to mental health professionals. It is also considered very necessary to establish cooperation between the family and the school and to hold meetings. School counselors can plan individual and group counseling sessions within the scope of psychosocial support for these students. This practice will positively affect the social, emotional and mental development of students.

Keywords: *Divorce, Broken family, Risk factors.*

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi,
Ondokuz Mayıs University Journal of Women's and Family Studies

e-ISSN: 2791-6871 OKAD, December 2021, 1 (2): 97-114

Boşanma Sürecinde ve Sonrasında Kadın

Woman During and After Divorce

Asiye BOZKURT¹

¹ Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kadın ve Aile Araştırmaları Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi
• 21280981@stu.omu.edu.tr • ORCID > 0000-0001-6414-9005

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Derleme / Review

Geliş Tarihi / Received: 1 Kasım / November 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 5 Kasım / November 2021

Yıl / Year: 2021 | **Cilt – Volume:** 1 | **Sayı – Issue:** 2 | **Sayfa / Pages:** 97-114

Atıf/Cite as: Bozkurt, A., "Boşanma Sürecinde ve Sonrasında Kadın - Woman During and After Divorce", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi - Ondokuz Mayıs University Journal of Women's and Family Studies*, 1(2), Aralık 2021: 97-114.

BOŞANMA SÜRECİNDE VE SONRASINDA KADIN^[1]

ÖZ:

Bu derleme çalışmasında, boşanma sürecinin kadın üzerindeki yansımaları ve kadının boşandıktan sonraki hayatı incelenmiştir. Araştırmanın amacı; kadınların boşanma sürecinde ve boşandıktan sonraki hayatlarında yaşadıklarını olumlu ve olumsuz açılardan incelemek, bu sürece değişik faktörlerin – aile desteği, ekonomik özgürlük, eğitim seviyesi, toplum, çocuk, şehir/taşra hayatı vb.- etkisinin olup olmadığını değerlendirmektir. Boşanma nedenleri araştırılmış sosyal, kültürel, ekonomik nedenlerle birlikte eşlerin birbirine güvenini kaybetmesi, aile birliğini devam ettirecek aile içi geçimlerinin olamaması, hane dışındaki ailelerin ve akrabaların hane içine karışmaları gibi nedenlerin boşanmaya etkili olduğu görülmüştür. Araştırmanın sınırı kadınlar örneklemeyle çizildiği için, Kadınlar boşanma kararını verirken hangi faktörlerden ne yönde etkileniyorlar?; Eğitim seviyesinin, ekonomik özgürlüğün, çocuk sahibi olmanın boşanma sürecine ve sonrasına etkisi nedir?; Boşanma sonrasında kadınlar sosyal hayatlarında nasıl zorluklar yaşıyorlar?; Çocuğu olan kadın ile çocuğu olmayan kadın boşanmadan aynı derecede mi etkileniyor? sorularına yanıtlar aranmıştır. Bu bağlamda eğitim seviyesi yüksek, ekonomik özgürlüğü olan, ailesinden destek alabilen kadınların boşanma sürecini daha kolay geçirdikleri görülmüştür. Çocuğu olan, aile desteği göremeyen, eğitim seviyesi düşük, daha önce çalışma hayatına hiç katılmamış kadınların boşanmadan ve sonrasında daha fazla etkilendikleri tespit edilmiştir. Bununla birlikte tüm kadınların boşanma sonrası toplum baskısından, yalnız yaşamının getirdiği ekonomik ve sosyal zorluklardan, sosyal hayata adapte olmaktan çekindikleri ve tüm bunlara bağlı olarak da boşanmayı erteledikleri sonuçlarına varılmıştır. Ayrıca çocuk sahibi olan kadınlar da boşanmayı erteledikleri ve evliliğin ilk yıllarından itibaren boşanmaya karar veren çoğu kadının şartların olgunlaşmasını beklediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: kadın, boşanma, boşanma süreci, boşanma sonrası, boşanmanın etkileri.

[1] Bu çalışma Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Toplum Araştırma ve Uygulama Merkezi (OKTAM) tarafından 4 - 5 Kasım 2021 tarihinde düzenlenen Uluslararası Kadın ve Aile Sempozyumu'nda (UKAS) bildiri olarak sunulmuştur.

WOMAN DURING AND AFTER DIVORCE

ABSTRACT:

In this compilation study, the effects of the divorce process on women and the life of women after divorce have been examined. The aim of the research is to examine the positive and negative aspects of women's experiences during and after the divorce, and to evaluate whether different factors - family support, economic freedom, education level, society, children, city/country life, etc. - have an impact on this process. The reasons for the divorce have been investigated and it has been seen that the reasons such as the loss of trust of the spouses with each other due to social, cultural and economic reasons, the inability to maintain the family unity, the intrusion of the wife's/husband's families and relatives in the household problems are effective in divorce. Since the scope of the paper has been restricted with women, what factors affect women's decision to divorce, how education level, economic freedom, having children affect the divorce process and afterwards, what kind of difficulties women experience in their social life after divorce, how women with children and women without children are affected by divorce are sought in this paper. In this context, it has been observed that women who have a high level of education, have economic freedom, and can get support from their families have less difficulty in the divorce process. It has been determined that women who have children, cannot receive family support, have a low education level, and have never participated in the working life before are more affected by divorce and its aftermath. Besides, it can be concluded that all women were afraid of the social pressure after the divorce, the economic and social difficulties of living alone, adapting to social life, and postponed the divorce due to all these problems. In addition, women who have children postponed the divorce, and most women who decided to divorce from the first years of marriage waited for the conditions to mature.

Keywords: *woman, divorce, divorce process, post-divorce, effects of divorce.*

GİRİŞ

Boşanmak en yalın ifadeyle; çiftlerin hukuki, dini vb. ritüellerle evlenerek birleştirdikleri hayatlarını yine hukuki, dini vb. ritüellerle ayırmalarıdır. Eşlerin arasındaki gereksinimlere dayanarak veya anlaşarak evlilik birliğini sonlandırmalarına, boşanma denir. İradî olarak yapılan boşanma, evli çiftlerin aynı hanede ortak birliktelikle yaşamayı sürdüremeyip hukukî ritüellerle kurulan birliğe, hukuk yoluyla hakim karşısında son vermesidir (Deniz, 2019; Turgut, 2015). Boşanmanın bir nedeni olabileceği gibi birden çok nedeni de olabilir. Türk Medeni Kanunu'nun

161 –166. maddelerinde boşanma nedenleri “zina, hayata kast ve pek kötü ve onur kırıcı muamele, suç işlemek ve haysiyetsiz hayat sürmek, terk ve akıl hastalığı, evlilik birliğinin sarsılması veya ortak yaşamın yeniden kurulamaması, eşlerin boşanmada anlaşmaları ile fiili ayrılık nedeniyle ortak yaşamın kurulamaması olarak sıralanmaktadır” (Türk Medeni Kanunu, 2002). Boşanma; nedeni her ne olursa olsun, karar verme aşaması, süreci ve boşanmadan sonraki hayatın devamı gibi bir çok açıdan tek tek incelenip ele alınması gereken karmaşık bir durumdur. Evlilikte eşlerin birbiriyle anlaşamaması, geçimsizliğin artması birbirlerinin beklentilerine yanıt verememeleri boşanma sebepleri olarak görülmektedir. Bu sebepler hukuksal, psikolojik, ekonomik ve toplumsal açılarla çok boyutludur (Aktaş, 2011). Her insan kendi içinde bir dünyadır ve yaşadığı toplumda, sosyal kültürel gelişmeye bağlı olarak duygu ve düşünce dünyasını. Boşanma insanî bir olgu olması sebebiyle, bu olgunun tek bir boyuttan incelenip sonuçlara varılması zordur. Ailede çocuğun olması, toplumsal etkenler, ekonomik koşullar, bireyin içinde bulunduğu psikolojik koşullar, kadının ve erkeğin boşanma sürecini farklı şekillerde geçirmeleri boşanma olgusunun çok yönlü ele alınması gerekliliğini artırmaktadır.

Bu bağlamda Kadınlar boşanma kararını verirken hangi faktörlerden etkileniyorlar; Eğitim seviyesinin, ekonomik özgürlüğün, çocuk sahibi olmanın boşanma sürecine ve sonrasına etkisi nedir; Boşanma sonrasında kadınlar sosyal hayatlarında nasıl zorluklar yaşıyorlar; Çocuğu olan kadın ile çocuğu olmayan kadın boşanmadan aynı derecede mi etkileniyor? soruları makalenin yanıt bulmak istediği problemlerdir. Dolayısıyla kadınların boşanma sürecini ve sorunlarını anlayabilmek bu çalışmanın temel amacıdır. Öte yandan, kadınların boşanma sürecinde ve boşandıktan sonra yaşadıkları hayatı olumlu ve olumsuz yönleriyle inceleyen, bu sürece aile desteği, ekonomik özgürlük, eğitim seviyesi, toplum, çocuk, şehir/taşra hayatı vb.- değişik faktörlerin etkisinin olup olmadığını tespit eden, boşanma olgusunu kadın açısından inceleyen son yıllardaki araştırmaları analiz ederek bu çalışmaları derlemek, daha sonraki bilimsel çalışmalarda kadınlar için boşanma olgusunun hangi bağlamlardan incelenmesini gerektiğini anlamaya çalışmak makalenin diğer amaçlarıdır.

Çok çeşitli kültürlere sahip olan ve değişen dünya çerçevesinde, boşanma kavramının üzerine çok yönlü çalışmalar yapmak gerekir. Elbette boşanma sadece kadını etkilemeyen, erkek bireyi ve varsa çocukları da etkileyen bir durumdur. Ancak bu çalışma boşanma olgusunu sadece kadın açısından incelemek üzere sınırlandırılmıştır.

Makale sonuçla birlikte beş ana bölümden oluşacaktır fakat bu ana başlıklardan önce makalenin yöntemini açıklayan bir bölüme yer verilecek, daha sonra konu başlıklarına geçilecektir. Birinci başlıkta aile, evlilik ve boşanma kavramlarına değinilecek, ilk başlığı takip eden bölümde ise boşanmanın nedenleri ve boşan-

ma oranları üzerinde durulacaktır. Üçüncü bölümde kadının boşanma sürecinde yaşadıkları birçok faktör üzerinden açıklanmaya çalışılacaktır. Daha sonraki bölümde ise boşanma sonrası hayatın zorluğu ve kolaylığı üzerinde durulup sonuç başlığına geçilecektir.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu araştırma betimsel bir çalışmadır. Betimsel yaklaşım çerçevesinde doküman incelemesi yapılarak makaleler incelenmiş ve boşanma olgusunu kadın açısından araştıran çalışmalar derlenmeye çalışılmıştır.

Çalışma Grubu

Çalışma grubunu internette elde edilen kaynaklar oluşturmaktadır. Google Scholar, Academia, Dergipark platformlarında boşanma ile ilgili yapılan Türkçe makaleler, çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Bu çalışmalardan hareketle en çok atıfta bulunulan, “Google Scholar, Dergipark, Academia, Google Kitaplık”ta yayınlanan 30 kaynak makalenin örnekleme olmuştur. Bu kaynakların 15’i Türkçe, 4’ü İngilizce makalelerden; 3’ü kitap yayınlarından, 3’ü de tezden oluşmaktadır. Ayrıca bakanlık bünyesinde yapılan 4 çalışma da incelenmiştir. Türk Medeni Kanunundan yararlanılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Veriler belgesel kaynak tarama yöntemiyle toplanmıştır. Makalede kullanılan kaynaklar, elektronik ortamda bilimsel makale, kitap, broşür, dergi için kullanılan “Google Scholar, Dergipark, Academia, Google Kitaplık” arama motorlarından elde edilmiştir. Ulaşılan çalışmalar sadece elektronik ortamdaki verileri oluşturmaktadır, elektronik ortamda olmayan yazılı yayın ve çalışmaları içermemektedir. Dolayısıyla makale elektronik ortamdaki verilerle sınırlıdır.

Verilerin Toplanması

Google Scholar, Academia, Dergipark platformlarında boşanma ile ilgili Türkçe ve İngilizce anahtar kelimeler (boşanma, kadın, boşanma süreci, boşanma nedeni, boşanan kadın, woman, divorce, divorce process, post-divorce, effects of divorce vb.) aratılarak son yıllardaki yayın taranmıştır. Bulunan makaleler ön literatür taramasıyla incelenip, makalelerde en çok kullanılan kaynaklardan ve son yıllarda yapılan çalışmalardan 30’u veri olarak kullanılmıştır.

Verilerin Analizi

Toplanan kaynaklar doküman analizi yöntemiyle incelenmiştir. Elektronik ortamda ulaşılabilen tüm çalışmalar genel tarama yöntemiyle özet, tam metin ve kaynakça olarak değerlendirilip, daha sonra bu çalışmalarda en çok kullanılan kaynaklara ulaşılmaya çalışılmıştır. Makale, tez, kitap, bakanlık çalışmasından oluşan bu kaynaklar kadının boşanma süreci ve sonrası bağlamlarında çözümlendirilmiş, veriler dolaylı ve doğrudan kaydedilmiştir.

AİLE, EVLİLİK VE BOŞANMA ÜZERİNE

Boşanma kavramının üzerinde durmadan önce aile ve evlilik olgularını açıklamak gerekir. Aile; bir gereksinim üzerine, belirli koşullar bir araya getirilerek kurulmuş kurumdur (Sayın, 2011). Evlilik yoluyla oluşturulmuş, evlat edinme, kan ve akrabalık bağlarıyla birbirine bağlanmış insanların aynı hanede yaşayıp, aynı geliri paylaştığı sosyal ve toplumsal bir kurumdur. Tarih içinde farklılaşıp değişse bile her zaman toplumu oluşturan en küçük yapı olmuştur.

Aile toplumun en küçük birimi olarak, evlilik yoluyla tarafların bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Evlilik, aile kurumunu kurmakla birlikte, çiftlerin birlikteliğini toplumsal normlara uygun ve meşru hale getirir (Turgut, 2015). Evlilik, ailenin oluşması için hukuksal, dinsel vb. yollarla kurulan bağın adıdır. Evlilik yoluyla kurulan aile toplum mekanizmalarının aksamadan işlemesi için gerekli olan temel bir kurumdur.

İki sebeple aile temel bir kurumdur: Öncelikle aile kurumu, dünya nüfusunun devamını sağlar, ikinci olarak da devletlerin, toplumların düzgün işlemlerini sağlayan sosyal davranışların eğitimini bireylere aktarır ve ekonomik faaliyetlerin yürütülmesini sağlar. Geleneklerle aile bireylerinin alacağı roller belirlenir. Bu roller toplumların, ailelerin geleneklerine göre farklılık gösterir ve toplumların veya aile tiplerinin beklentilerine göre şekillenirler. Bu farklılıklara rağmen ailelerin belli başlı işlevleri dünyadaki tüm toplumlar için aynıdır. (Bulut, 1993).

Toplumsal yapılarıdaki gelişmeler, toplumların sistemlerinde de değişmelere neden olmaktadır. Aile de toplumun en küçük, temel birimi olduğu için her dönüşümden etkilenerek değişmektedir (Sayın, 2011). Aile hem toplumu etkileyerek değiştiren hem de dünyanın tarihsel, toplumsal olgularından etkilenerek değişen bir kurumdur. Aile kavramı; bilim ve teknolojinin gelişmesi sonucunda insanların imkanlarının ve eğitim durumlarının etkisiyle değişime uğramıştır. Dolayısıyla geçmişteki aile kurumu ile modern insanın aklındaki aile aynı değildir. Halen değişimini sürdüren aile kavramı gelecekte de aynı kalmayacaktır.

“Geçiş dönemlerinde (pre-modern dönemden modern döneme) toplumu bir arada tutan sosyal ve ekonomik özgürlükler arttıkça bağlılık yeminlerinin önemi de ortadan kalkmaya başlamıştır. Aynı şekilde dini inancın sosyal yaşam üzerindeki etkisi ve caydırıcı özelliği azaldıkça nikâh başta olmak üzere çiftleri birbirine bağlayan manevi ilişkiler de çözülmeye başlanmıştır. Çiftlerin özel yaşamlarında meydana gelen bu değişiklikler, zaman içinde sadakat duygusunu yitiren ve karşıdakine güvenmeyen bir birey tipolojisini de yaratmıştır. Neticede toplumda güven ilişkisinin zedelenmesi evliliklerin boşanmayla neticelenmesini körüklemiştir. Bu eğilim, günümüzde daha fazla kendisini hissettirmiş ve boşanma, sıradan bir olay haline gelmeye başlamıştır” (Sarpkaya, 2012). Bu bağlamda boşanma aileyi, bireyleri, toplumsal yapıyı önemli ölçüde etkileyen karmaşık bir kavramdır.

Eşlerin kanundaki gerekçelere dayanarak veya anlaşarak evlilik birliğini sonlandırmalarına, boşanma denir. İradî olarak yapılan boşanma, evli çiftlerin aynı hane ortak birliktelikle yaşamayı sürdüremeyip hukukî ritüellerle kurulan birliğe, hukuk yoluyla hakim karşısında son vermesidir (Deniz, 2019; Turgut, 2015).

BOŞANMA NEDENLERİ

Boşanma olgusu, toplumun değişmesiyle daha esnek bir yapıya sahip olmuştur. Kadının eğitim seviyesinin artması, çalışma hayatına katılıp para kazanması, geniş aile yapısının çekirdek aile ile değişmesi, kent yaşamının artması gibi sebeplerle kadınların özgürleşmesini sağlamış ve toplumların nezdinde hoş karşılanmayan boşanma algısı yıkılmıştır. Böylelikle geleneksel toplumlarda hoş karşılanmayan, örf ve adetlerin ve dinlerin etkisiyle ayıp veya günah olarak nitelendirilen boşanma günümüzde çok sık karşılaşılan, doğal bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Şentürk, 2008; Erbay, Gök ve Kardeş, 2015).

Sosyolog ve ekonomist Becker; kadınların sigorta ödemelerinin yapılması ve maaşlarının artmasıyla boşanma oranlarının doğru orantılı olduğunu ifade eder (Okay, 2004). Boşanma, kadınların ilişkideki pazarlık pozisyonunu değiştirerek, evlilik dışı seçeneklerin değerini evlilik içinde pazarlığa çevirerek veya evlilik içinde uzmanlaşmanın getirilerini değiştirerek kadın işgücü arzını etkileyebilir. Kadınların ekonomik bağımsızlıklarının olması boşanmada önemli bir etkidir. Ancak kadınlar boşanma ihtimali olduğu için işgücüne katılım sağlamaktadır. İşgücüne katılım tek başına boşanmaya neden olmamaktadır (Stevenson, 2008).

Boşanan bireylerin içinde buldukları sosyal ekonomik koşulların farklılığı ve çeşitliliği, ebeveyn olup olmama durumları, boşanmaya karar vermede etkili olan mekanizmaların varlığı boşanma olgusunun tek bir çerçeveden incelenip belli başlı nedenlere bağlanmasını mümkün kılmamaktadır. Bireylerin kişilik özelliklerine, evlilikten beklentilerine, aile yapılarına göre boşanmanın nedenleri farklılık göstermektedir.

Evlilikte eşlerin birbiriyle anlaşamaması, geçimsizliğin artması birbirlerinin beklentilerine yanıt verememeleri boşanma sebepleri olarak görülmektedir. Bu sebepler hukuksal, psikolojik, ekonomik ve toplumsal açılarla çok boyutludur (Aktaş, 2011). Evliliğin bitmesinin çok çeşitli sebepleri vardır: Ekonomik sıkıntı, çiftlerin yetiştikleri kültürlerin farklılığı, çiftler arasındaki cinsel problemler, sağlıklı iletişim kuramama, aldatma, hane içinde psikolojik, fiziksel, cinsel şiddet, ortak nokta olmaması, çiftlerin birbirine vakit ayırmaması, hane dışından aşırı müdahale, eşlerin evlenmeden önceki ailesine bağımlı olması, çocuk sahibi olamamak, sosyo – ekonomik farklılıklar, kuşak farkına varan yaş farkının olması, erken yaşta ve acele evlilik, eşlerden birinin rıza dışı evlendirilmesi, çiftlerden birinin yaşama bakış açısının değişmesi dolayısıyla davranışlarının değişmesi, psikolojik hastalıklar; depresyon, patik atak, şizofreni benzeri hastalıklar, kötü alışkanlıklar; madde – alkol, kumar vb. bağımlılığı en çok karşılaşılan sebeplerdir (Sucu, 2007).

Türk Medeni Kanunu'nun 161 –166. maddelerinde boşanma nedenleri “zina, hayata kast ve pek kötü ve onur kırıcı muamele, suç işlemek ve haysiyetsiz hayat sürmek, terk ve akıl hastalığı, evlilik birliğinin sarsılması veya ortak yaşamın yeniden kurulamaması, eşlerin boşanmada anlaşmaları ile fiili ayrılık nedeniyle ortak yaşamın kurulamaması olarak sıralanmaktadır” (Türk Medeni Kanunu, 2002).

Kadınların boşanma nedenleri; evlilikte cinsel, psikolojik ve fiziksel şiddet görmek, eşin madde bağımlılığı, kumar oynaması, aldatılma, eşin ailesi tarafından görülen baskılar, ekonomik olarak geçinememek, cinsel sorunlar yaşamak, erken yaşta, rıza dışı evlendirilme olarak sayabiliriz (Arıkan, 1992).

Ataerkil toplumların dayattığı rolleri uygulamakta ısrar eden erkek, kadınların eğitim, çalışma yoluyla toplum içindeki statülerini genişlettiklerini kabullenememektedir. Dolayısıyla da kadının daha fazla özgürleşmesini, kimliklerinin farkına varıp kendi hayatıyla ilgili bireysel kararlar almasını bastırmak isteyen erkek şiddete başvurmuştur (Sarpkaya, 2012). Böyle bir durumda kadın için boşanma bir çıkış yoludur. Cinsel, psikolojik, fiziksel, ekonomik şiddet ve baskı gören kadınlar için boşanmak; evliliğin işkence haline döndüğü ve psikolojik olarak zarara uğradığı durumdan kurtuluştur (Tarakçı ve Keskin, 2021, ss. 207-222).

Aldatma, psikolojik veya fiziksel şiddet, alkol veya uyuşturucu gibi nedenlerle boşanan kadınların sayısının erkeklerden daha yüksek olduğu görülmektedir (Amato ve Previti, 2003). Erkekler; kadın özgürlüğünü boşanma nedeni olarak kabul ederken, kadınlar; aldatmayı, evliliğin mutluluk getirmemesini, eşlerinden şiddet görmelerini, eşlerinin madde bağımlısı olmasını ve anlaşamamayı boşanma nedeni olarak görmekte-dirler (Cleek ve Pearson, 1985).

Evlilikte iletişim, aile kurumunun korunmasında en temel basamaktır. Fakat

çiftlerin çeşitli sebeplerle iletişimi sağlayamaması boşanmaya neden olmaktadır. Modern dünyanın teknolojisiyle hayatımıza giren sosyal medya, eşler arasındaki iletişimsizliği artıran, boşanmaya neden olan sebeplerden biridir. Sosyal medya eşler arasındaki ilişkiyi farklı boyutlarda etkilemektedir, ilk olarak eşler beraber vakit geçirmek yerine sosyal medyada vakit geçirmeyi tercih etmektedirler; ikinci olarak da bireyler akıllı telefonlarından çok kolay bir şekilde ulaştıkları sosyal medya uygulamalarına günün her saatinde girebilmektedirler. Sanal dünyada, daha kolay gizlenebilir olunması eşlerin aldatma eğilimini artırmakta ve aldatmayı kolaylaştırmaktadır. Böyle bir ortamda eşlerin birbirine güveni azalmakta ve en doğru iletişim biçimi olan yüz yüze iletişimi reddetmektedirler. Bu bağlamda sosyal medya aile içi iletişimi sığlaştırıcı etki yaratmaktadır (Dizman, 2019).

Kaya'nın aktardığına göre; Weil (1975) boşanma sebebini; evlilikte uyum ve iletişim problemlerine bağlı olarak, eşlerin evlilik içinde bulamadığı doyumunu dışarıda araması ve bunun sonucu olarak eşlerin birbirini aldatması olarak görmektedir. Bu durumda hem eşler hem de varsa çocuklar çok etkilenmektedir (aktaran Kaya, 2021). Bu bağlamda; en önemli boşanma sebeplerinden biri olarak aldatma görülmektedir. Şiddetli geçimsizlik olarak açılan hemen hemen tüm boşanma davalarının altında tarafların gizlediği bir aldatma durumu söz konusu olmaktadır (Doğan, 2016).

BOŞANMA SÜRECİNDE KADIN VE SORUNLARI

Kadınlar; 19. yüzyıldan beri devam eden kadın hareketleriyle birlikte birçok haklar elde etmiş, özel alandan çıkıp kamusal alanda daha çok var olmuşlardır. Değişen bu toplumsal dinamiklerle kadın bireylerin sosyal hayattaki konumları eskiye nazaran iyileşmiştir. Böylelikle kadınlar, kendi hayatlarıyla ilgili daha fazla söz sahibi olmuşlardır. Bu durum boşanma kararı veren kadının seçimlerine de yansımıştır. Öte yandan eğitim seviyelerinin artması, ekonomik özgürlüklerinin olması, sivil toplum kuruluşlarından ve devletten destek alabilmeleri, yasalarla haklarının koruma altına alınması, ailelerinin ve arkadaşlarının yanlarında durmaları kadınlar için boşanma kararını vermede etkili olan kolaylaştırıcı mekanizmalar olmuştur.

Fakat toplumumuzda, boşanma, kadınlar için hâlâ çok zorlu bir süreçtir. Kadınlar, bu dönemde erkeklerle oranla daha zor şartlar altındadır. Toplumumuz da dahil olmak üzere ataerkil toplumlarda kadın geri plana itilmiştir. Böyle olması onların hayat içinde erkeklerden daha zor şartlarda yaşamalarına neden olmuştur. Bu zorluklardan biri de boşanmadır; kadın, çiftler arasında boşanmanın etkilerini en derinden hisseden bireydir. Bu etkiler sebebiyle kadınlar boşanmayı ertelemektedirler. Özellikle de daha önce çalışma hayatına katılmamış, eğitim seviyesi düşük, ev dışında sosyal bir hayatı olmayan kadınlar boşanmayı daha çok ertele-

mekle hatta belki de boşanmaya cesaret edememektedirler. Tüm bunların yanı sıra kadının boşanmak istemesi çevre tarafından, özellikle eşi ve ailesi tarafından baskı görmesine neden olmaktadır ve kadının tekrar düşünmesi istenmektedir (Can ve Aksu, 2016). Eril toplum düzeninin bir sonucu olarak kadınlar, boşanma sonrası, toplumsal baskının, bazen ölüme varan şiddetin mağdurları olmaktadır. Tüm bu dezavantajlı durumlar kadının boşanma kararı almasını zorlaştırmaktadır.

Toplum düzeninde iktidar olan erkek, kadının boşanma isteğine karşı çıkabilmektedir. Aslında Türk Medeni Kanunu'nda kadın ve erkek için eşit haklar verilmektedir. Boşanma hakkı da hem erkek hem de kadın için tanınmış bir haktır. Fakat aile baskısı, kocanın boşanmak istememesi, geleneksel veya dini dayatmalar, toplumun boşanan kadını hoş karşılamaması gibi durumlarla bu hakkın kullanılması engellenmektedir (İlkkaracan, 1998). Ayrıca kadının haklarının farkında olmaması, bu konuda bilinç düzeyinin az olması veya bilgiye ulaşımının mümkün olmaması da kanunların tanıdığı hakları kullanmasına engel teşkil etmektedir.

“Modern toplumda kadının çalışma yaşamına katılarak kamusal alanda görünür hale gelmesi, toplumsal değişmeye bağlı olarak toplum içerisinde kadının statüsü ve rolü değişmiştir. Buna bağlı olarak kadının kendi evliliği ve boşanması üzerinde söz hakkı olmaya başlamıştır. Ancak kadının boşanma özgürlüğü ve hakkının önünde birtakım engeller vardır. Bu engellerden biri geleneksel yapının devam etmesidir. Geleneksel yapıda toplumsal düzen ve ilerleme istenir. Burada toplumsal düzen ve ilerleme için geleneksel rollerin oynanması beklenir. Boşanma hak ve özgürlüğünün önündeki diğer bir engel de evlilik kurumuna atfedilen kutsallıktır. Aile kurumunun kutsal kabul edildiğini toplumlarda kadının boşanma hak ve özgürlüğü feda edilebilmektedir. Boşanmanın önündeki engellerden biri de kadına bağlı olarak ortaya çıkan engellerdir.” (Tarakçı ve Keskin, 2021, ss. 207-222).

Yapılan bir çalışmada; evliliğin ilk yıllarında kadınların evlilik kurumundan kolayca vazgeçebildikleri görülmektedir. Bu da evliliğin sosyal ve kültürel olarak getirdiklerini, kadının tümüyle içselleştirememesine bağlanmaktadır. İlerleyen yıllarda boşanma zorlaşmaktadır çünkü; edinilen çevre, statü, hayat şartları, çocuk gibi faktörler sahneye çıkmaktadır. Evlilik vazgeçilmez bir hal almaktadır (Karakaya, 2019).

Çocuk, boşanma sürecini ve sonrasını etkileyen en önemli faktörlerin başında gelmektedir. Anne olan kadınlar, boşanmaya karar verme aşamasında, çocuklarından dolayı boşanma sürecini ertelemekte veya boşanamamaktadırlar. Boşanmak isteyen anne, çocuklarının geleceğini veya aile düzenlerinin bozulmamasını düşündüğü için boşanmaya karar verememektedir, boşanmayı ertelemektedir (Can ve Aksu, 2016). Yıllar süren düşünme sonrası boşanma kararı alan boşanmış aneler için boşanmak son çaredir. Boşandıktan sonra da ruhsal, finansal, çevresel

sorunlar yaşamakta ve bunlarla baş etmek zorundadırlar. Tüm olumsuzluklara rağmen boşanmanın kadına rahatlama, özgürlük hissi verdiği, kendini geliştirme imkanı sağladığı ve kadının hayata daha uyumlu bakmasını sağladığı görülmektedir (Sarıoğlu, 2014).

Boşanma sürecindeki kadını etkileyen bir başka nokta, kadının eğitim seviyesi ve ekonomik özgürlüğüdür. Çalışarak finansal özgürlüğü elde edebilen kadınlar şiddet, aldatma gibi durumlarda çalışmayan kadınlara göre daha kolay karar alabilmektedir (Sarıoğlu, 2012). Boşanma konusunda çalışmalar yapan Amato kadının eğitilmiş olabileceğini önemli görür. Eğitilmiş kadın çalışma hayatının içinde olmasa bile her an çalışabilecek potansiyele sahiptir. Dolayısıyla evlilikte boşanma yoluna girmiş kadın için eğitilmiş olmak eşine karşı güçlü olmasının sağlar. Çünkü o, çalışarak kendi ayakları üzerinde durabilir, hayatta tek başına yaşayabilir, bu bağlamda diğerlerine daha az bağımlı olur (Karakaya, 2019). Ayrıca evliyken çalışma hayatında olmayan veya düşük gelirli kadınların, boşanma sürecindeki masrafları, boşandıktan sonraki kalacak yer sıkıntıları ve ekonomik problemleri, süreci uzatmalarına neden olmakta ve onlar şartların olgunlaşmasını beklemek zorunda kalmaktadırlar.

BOŞANMA SONRASINDA KADIN VE SORUNLARI

Arıkan'ın araştırmalarının sonuçlarına göre; finansal sıkıntılar, toplumun baskısı, velayet babada ise çocukları özleme, boşanan kadına yanlış gözle bakılmasıyla gelen erkek tacizi, aileden gelen psikolojik baskılar kadınların boşandıktan sonra en çok karşılaştığı sorunlardır (Arıkan, 1996; Aktaş, 2011). Bu bağlamda, Schalkwyk, kadınların boşandıktan sonra sosyal hayatlarını idare etmelerinin, kendilerini ve hayatlarını yeniden kurmaya çalışmalarının zorlu bir mücadele olduğunu söyler (Schalkwyk, 2005). Kültür, toplumun baskısı, finansal etmenler, eğitim düzeyi, devlet desteği gibi nedenlerden dolayı kadının boşanma sürecindeki problem çözme yeteneği erkeklere oranla daha düşüktür (Erbay, Gök ve Kardeş, 2015). Schalkwyk, boşanmış kadınlar üzerinde yaptığı bir çalışmada kadınların boşanma sonrası kendilerini suçlu ve üzerlerinde aşırı baskı hissettiklerini, boşanma sonrası hayatta tek kalmaya alışmadıklarını tespit etmiştir (Schalkwyk, 2005).

Boşanan kadın maddi ve manevi olarak bir çok yönden sıkıntı yaşamaktadır. Boşanmayla birlikte gelen kültürel ve sosyal baskı; kendisinin veya erkeğin ailesinden gelen hor görülme, dışlanma; finansal refahın düşmesi; evlilikle elde edilen sosyal statünün kaybedilmesi; boşanan erkeklerin eşit muamele görmemesi; çocuklarıyla ilgili yaşadıkları duygusal bunalımlar, kadınların boşanmadan sonra yaşadıkları sosyal, kültürel ve ekonomik sıkıntılardır. Kadın sadece bireysel ve ruhsal sıkıntılar yaşamamakta, toplumun yapısından kaynaklı problemlerle de karşı karşıya kalabilmektedir. (Sarıoğlu, 2012). Boşanan kadın, yaşadığı sosyal

çevreden, kazandığı statüden, evlilikle edindiği dostluklardan boşanmayla birlikte uzaklaşmak durumunda kalmaktadır. Bu durum kadınlarda başarısızlık duygusuna ve arkadaşlarını kaybedeceğine dair inançlara sebep olmaktadır. Kadının yaşadığı kaosa sebep olan unsurlar; toplumun önyargıları, ailenin veya çevrenin baskıcı tutumları, eş ile ortak ilişkilerinin sonlanması olarak sıralanabilir. Kadının içinde bulunduğu kaos ortamı, kadına baskı yapabilmekte ve onu yer değişikliğine, evlilikteki sosyal ilişkilerini yeniden yapılandırmaya itmektedir (Sucu, 2007). Eril iktidarın egemen olduğu toplumlarda kadının çocuk sahibi olması ona statü ve değer kazandırır. Çünkü; ataerkil sistemlerde ev içine hapsedilen kadının emeği görülmez ve üretimden sayılmaz. Fakat çocuk sahibi olmak üretime katkı, erkek neslinin çoğalması olarak kabul gördüğü için çocuğu olan kadın değer görür, statü kazanır. Çocuk sahibi olan boşanmış kadınların gördüğü değer, boşanmış çocuğu olmayan kadınlardan daha fazladır. Ülkemiz gibi toplumlarda hem boşanmış hem de çocuğu olmamış kadının yaşadığı statü kaybı daha fazladır. Bu bağlamda, çocuk sahibi olan boşanmış kadınları toplum daha fazla kabul etmekte ve onlara daha fazla değer vermektedir (Sarpkaya, 2013) .

Boşanmanın hoş karşılanmadığı toplumlarda, boşanan kadının üzerindeki baskı artmaktadır. Boşanan kadın, boşanma sonrası hayattan çekinmekte ve daha dikkatli yaşamaya çalışmaktadır. Handan Karakaya'nın 2018 yılında yaptığı bir çalışmada; görüşülen kadınların; boşanmaya karar verirken toplumdaki "boşanmış kadın" algısından korkmadıklarını ifade etseler bile, boşandıktan sonra sosyal yaşamlarında değişiklikler olduğu, dikkat çekmeden giyinmeye, herkesle görüşmemeye, her yere gitmemeye çalıştıkları tespit edilmiştir. Aslında "boşanmış kadın" önyargısından içten içe ürktükleri görülmektedir (Karakaya, 2019). Bu bize gösterir ki, boşanan kadın sosyal hayatta fazla dikkat çekmemeye çalışarak, tacize, toplumun kötü bakışlarına ve baskılarına karşı kendini korumaya çalışmaktadır. Tüm bunlarla birlikte büyük şehirlerde yaşayan boşanmış kadınlar toplumun baskısından kendini daha kolay koruyabilmekte, yaşanılan yerin küçük olması, toplumun yapısına da bağlı olmakla birlikte boşanmış kadın üzerinde daha fazla baskı oluşturmaktadır.

Kadınlar, boşanma dönemi ve sonrası yaşadıklarından dolayı birçok psikolojik problemlerle karşılaşabilmektedirler. Boşanmış kadınlarda anksiyete başta olmak üzere birçok psikolojik sorunlar görülmektedir. Öngider'in yaptığı bir çalışmada boşanmış ve evli kadınların anksiyete düzeyleri karşılaştırılınca boşanan kadınlardaki anksiyete daha yüksek çıkmaktadır. Kadının boşandıktan sonra yaşadığı anksiyeteye; içinde bulunduğu toplumun sebep olduğu maddi ve manevi sorunlarla tek başına mücadele etmek zorunda olması etki edebilmektedir (Öngider, 2011, 2013). Kadının bireysel sorunlarının dışında çocuklarının problemleriyle de ilgilenmek durumunda olması, çocukların babasından veya çevresinden destek görememesi, kadının psikolojik problemlerini artırmaktadır. Boşanma sürecinde ve

sonrasında yaşanan durumu zorlaştırmaktadır (Öngider, 2013). Başka bir araştırmada ise görüşülen kadınların bazıları boşanma ile mücadelede çocuklarının önemli bir etken olduğunu belirtmektedirler; “D...’in babasından ayrıldıktan sonra yaşadığım süreçte gittim. Anti depresan da kullandım, sinir krizi de geçirdim. Ama o ilaçların beynimi uyuşturduğuna, (sorunların) üstünü kapattığına karar verdim... Benim oğlum için sağlam olmam gerekiyor.” (K/35/Öğretmen) (Baynal, 2018).

Aile ve yakın çevresinden destek gören veya profesyonel destek alan kadınlar, boşanma durumuyla daha kolay mücadele edebilmektedirler. Yücel Can ve Nazlı Buket Aksu’nun bir çalışmasında, aile desteği alan, boşanan bir kadının söyledikleri, aile desteğinin önemini göstermektedir; “Evlilik hayatım boyunca hiç çalışmadım. Eşimden şiddet görüp aldatılınca ailem bana sahip çıktı. Maddi ve manevi her anlamda bana destek olacaklarını söylediklerinde eşimin bütün ikna çabalarına rağmen 24 yıllık evliliğimi bitirme kararı aldım. Eğer ailem destek olmasaydı bu kararı asla alamazdım.” Yine aynı çalışmada; çalışmaya katılan kadınlardan, ailesinden destek gören kadınların bu süreci ve korkularını daha kolay aştığı görülmektedir. Ailesinin destek vermediğini veya ailesinin kendisiyle görüşmeyi kestiğini belirten kadınların, boşandıktan sonra yaşadıkları kaosla baş etmekte ve kendi hayatlarını yeniden kurmakta zorlandıkları tespit edilmektedir (Can ve Aksu, 2016).

Boşanmayla toplum içindeki bazı kimliklerini yitiren kadın, çocuklarına daha iyi yaşam şartları sağlamak veya iş hayatında daha başarılı olmak için kaybettikleri kimliklerin yerini, başarılı kendi ayakları üzerinde durabilen güçlü kadın kimliğiyle doldurma eğilimindedir. Böylece toplumun dışlamasından ve baskılarından sıyrılarak kendi yaşamında mücadele edebilmektedir. Kadının çalışması, boşandıktan sonrası için de kolaylık sağlamaktadır. Çalışan boşanmış kadınlar, çalışmayan kadınlara göre hem finansal açıdan hem de toplumsal hareketlilik açısından daha iyi şartlarda yaşamaktadırlar. Eril iktidarın hakim olduğu toplumsal yapıardan uzak yaşayan ekonomik özgürlüğü olan kadın, sosyal hayatına daha rahat devam etmektedir. Örneğin; iş veya bireysel seyahatlere çıkabilmekte, - bazı ölçütlere göre- istediği kişilerle görüşebilmekte, yalnız yaşayabilmektedir. Fakat çalışmayan, ekonomik olarak başkasına bağımlı olan kadınlar için tüm bunlar mümkün değildir. Boşanmış ve finansal özgürlüğü olmayan kadınlar, çocukları da varsa onlarla birlikte evlenmeden önceki sosyal hayatın sınırlı olduğu hayata, aile evine dönebilmektedir (Sarpkaya, 2012).

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Boşanma, toplumumuzda kadınlar için hep zorlu bir süreç olmuştur, öncesi ve sonrasında kadınlar birçok engelle karşılaşmışlardır. Gelenek, aile, eril sistem kadının boşanmasını istememiş; boşanma özgürlüğünün önüne geçilmiştir. Kadınlar boşanma kararını alırken; ekonomik sıkıntılar, çocukları için daha iyi bir gelecek

kaygısı, ailenin veya geleneklerin yaptığı baskılarda etkilenmekte ve boşanma sürecini sürekli ertelemek zorunda kalmaktadırlar. Kadınların şartlar olgunlaşınca-ya (çocukların büyümesi, ekonomik rahatlık vb.) kadar bekledikleri görülmüştür. Ayrıca çocuk sahibi olan kadınlar çocuklarından dolayı boşanmayı son çare olarak görmüşlerdir.

Kadınların, boşanma sonrası hayatlarını yeniden kurabilmeleri için ciddi bir emek harcamaları gerektiği görülmüştür. Problemler, boşanma süreciyle sınırlı kalmamış; ekonomik ve sosyal sorunlar, toplumsal baskı, taciz, prestij kaybı gibi birçok yönden devam etmiştir. Tüm bu sorunlarla beraber kadınlar, anksiyete gibi birçok psikolojik problemler de yaşamışlardır. Ancak aileden veya bir uzmandan destek alabilen kadınlar, süreci daha rahat geçirmiştir. Ailesi tarafından destek görmeyen kadınlar zorlanmışlardır. Öte yandan çalışan, eğitim seviyesi yüksek olan kadınların daha kolay boşanma kararı aldıkları görülmüştür.

Tüm bu çalışmalar çerçevesinde, kadınların boşanma süreci ve sonrası yaşadıkları sorunları çalışan makalelerden derleme yapılmıştır. Ve ulaşılan sonuçlarla birlikte, kadınlar sosyal hayata daha çok kazandırılabilir; devlet, sivil toplum kuruluşları ve aile işbirliği ile kadınlara boşanma sürecinde ve sonrasında daha çok destek verilebilir. Ayrıca boşanma olgusuyla alakalı, toplumsal cinsiyet rolleri ve boşanmayı kabul etmeyen erkek şiddeti bağlamlarında çalışmalar yapılabilir önerisi getirilmiştir.

TEŞEKKÜR

Makaleyi yazma sürecinde nasıl ilerlemem gerektiği noktasında beni yönlendiren, hatalarımı düzeltmeme ve öğrenmeme yardımcı olan Kadın ve Aile Araştırmaları Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Hatice Kumcağız'a teşekkürü bir borç bilirim.

KAYNAKLAR

- Aktaş, Ö. (2011). *Boşanma nedenleri ve boşanma sonrasında karşılaşılan güçlükler*. Dokuz Eylül Üniversitesi, Aile Eğitimi ve Danışmanlığı Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Amato, R ve Previti, D. (2003). People's reasons for divorcing: gender, social class, the life course and adjustment. *Journal of Family Issues*, 24, 5.
- Arıkan, Ç. (1996). *Halkın boşanma ile ilgili tutumları*. Ankara: TC.Aile ve Başbakanlık Kurumu.
- Baynal, F. (2018). Boşanma sonrası başa çıkmada dini ve manevi etkilerin incelenmesi. *Bilimname*, 35.
- Bulut, I. (1993). *Ruh hastalığının aile işlevlerine etkisi*. Ankara: Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı.
- Can, Y ve Aksu, Nazlı, B. (2016). Boşanma sürecinde ve sonrasında kadın. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15.
- Cleek, Margaret G. ve Pearson, Allan, T. (1985). Perceived causes of divorce: an analysis of interrelationships. *Journal of Marriage and the Family*, 47, 1.
- Deniz, Mehmet, B. (2019). *Aile hukuku*. Ankara: TC Aile, Çalışma Ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Aile Eğitim Programı.
- Doğan, Ş. (2016). Boşanma nedenlerine yönelik tutumlar: boşanmayı artırıcı veya engelleyici faktörlere yönelik tutum ölçeği geliştirme çalışması. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4, 991-1011.

- Erbay, E. ve Gök, F. ve Kardeş, T. (2015). Aile mahkemelerine başvuran ve boşanma sürecinde olan ailelerin problem çözme becerilerinin incelenmesi. *TSA*, 1.
- İlkkaracan, P. (1998). Doğu Anadolu'da kadın ve aile. *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, 98. İstanbul:Tarih Vakfı Yayınları. 173-192.
- Karakaya, H. (2019). Toplumsal cinsiyet bağlamında boşanma/ boşanma süreci ve kadın: elazığ örneği. *Kadın ve Demokrasi Derneği* 4 (2). 261-91.
- Kaya, E. (2021). Bağlanma kuramı çerçevesinde aldatma ve boşanma. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 10.
- Okay, C. (2004). Gary Becker'in iktisadi modelleri üzerine. *Pivolka Dergisi*, 11.
- Öngider, N. (2011). Anksiyete düzeyleri açısından boşanmış ve evli anneler ile çocuklarının incelenmesi. *Noropsikiatri Arsivi*, 48 (1): 66-70.
- Öngider, N. (2013). Bilişsel davranışçı terapinin boşanma sonrasında kadınların depresyon, anksiyete ve yalnızlık semptomlarında etkinliği: bir pilot çalışma. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, 2 (3). 147-55.
- Sancaklı, D. (2014). *Boşanmış annelerin ve çocuklarının boşanma sürecine ilişkin yaşantıları*. Maltepe Üniversitesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı Yüksek lisans Tezi.
- Sarpkaya, A. (2012). Boşanmış kadınlarda toplumsal baskıya direnme stratejileri: Van örneği. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 2, 30-50.
- Sarpkaya, A. (2013). Boşanmış kadınların yaşam deneyimlerine sosyolojik bakış. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 43.
- Sayın, Ö. (2011). Ailenin değişimi. *Sosyoloji Dergisi*, 23-24. 47-58
- Schalkwyk, G. (2005). Explorations of post-divorce experiences: women's reconstructions of self. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 26 (2). 90-97.
- Stevenson, B. (2008). Divorce law and women's labor supply. *National Bureau of Economic Research*.
- Sucu, İ. (2007). *Boşanmış kadınların boşanma nedenleri ve boşanma sonrası toplumsal kabülleri: Sakarya ili örneği*. Sakarya Üniversitesi Sosyoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Şentürk, Ü. (2008). Aile kurumuna yönelik güncel riskler. *Aile ve Toplum Eğitim-Kültür Araştırma Dergisi*, 14. 7-31.
- Şentürk, Z. (2019). Sosyal medyanın boşanmaya etkileri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4. 548-555.
- Tarakçı, E. İ. (2021). Disiplinlerarası yaklaşımlarla kadın çalışmaları. Keskin ve Tarakçı (Ed.), *Kadının hakkı ve özgürlüğü bağlamında boşanma* (ss. 202-222). İstanbul: Efe Akademi Yayınları.
- Turgut, M. (2015). *Türkiye boşanma nedenleri araştırması: TBNA 2014. Araştırma ve sosyal politika serisi*, 23 (Birinci basım). Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- Türk Medeni Kanunu. (2002, 1 Ocak). Erişim tarihi: 25 Ekim 2021. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721.pdf>.

WOMEN DURING AND AFTER DIVORCE

EXTENDED ABSTRACT:

Aim and Scope: The aim of this study is to examine the positive and negative aspects of women's experiences during and after the divorce, and to evaluate whether different factors - family support, economic freedom, education level, society, children, city/country life, etc. - have an effect on this process. What factors are affected by women when making the decision to divorce; what is the effect of education level, economic freedom, having children on the divorce process and after; what kind of difficulties do women face in their social life after divorce; Are women with children and women without children equally affected by divorce? Answers to your questions will be sought. Of course, the concept of divorce will have other questions to be answered in the context of the changing world with a wide variety of cultures. However, in this study, the phenomenon of divorce will be examined from the point of view of women through these questions in order to draw the boundaries.

Methodology: This is a qualitative, compilation study examining the divorce process of women. The sources used in the article have been obtained from the electronic environment; scientific articles, books, journal publications and ministry research. The study is important in terms of understanding the divorce process and problems of women and what kind of support should be provided. On the other hand, it will also help in which contexts the divorce phenomenon for women should be examined in future scientific studies.

Results, Discussions and Suggestions: Divorce is always a difficult process for women in the production; you may encounter the events you encounter before and after. Tradition, family, masculine system did not want separation; passed out of marriage. divorce material; economic situation, a better future outlook for children, improvements regarding scans of models. related to their time. Until the women's fashion goes out of fashion (children's fashion from late days, etc.) were selected. In addition, they considered the years of marriage from their owners, who were children, as son care.

It has been observed that women need to spend a great deal of effort to rebuild their lives after divorce. The problems were not limited to the divorce process; continued in many ways such as economic, social, social pressure, harassment, loss of prestige. Along with all these problems, women have also experienced many psychological problems such as anxiety. However, women who could get support from their family or a specialist had a more comfortable experience. Women who were not supported by their families were forced. On the other hand, it has been obser-

ved that women with higher education levels are more likely to decide to divorce.

Within the framework of all these studies, a compilation was made of articles that study the problems experienced by women during and after the divorce process. And with the achieved results, women can be brought into social life more; With the cooperation of the state, non-governmental organizations and family, more support can be given to women during and after the divorce process. In addition, it can be studied in the context of gender roles and male violence that does not accept divorce, related to the phenomenon of divorce.

Keywords: *woman, divorce, divorce process, post-divorce, effects of divorce.*

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi,
Ondokuz Mayıs University Journal of Women's and Family Studies

e-ISSN: 2791-6871 OKAD, December 2021, 1 (2): 115-132

E-Dünya'da Yeni Bir Rol: Dijital Annelik

A New Role in the E-World: Digital Motherhood

Zühtiye Nur YAZICI¹

¹ Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi / Uzman Psikolojik Danışman
• znuryaz@gmail.com • ORCID > 0000-0002-5600-0507

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Derleme / Review

Geliş Tarihi / Received: 8 Kasım / November 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 10 Kasım / November 2021

Yıl / Year: 2021 | **Cilt – Volume:** 1 | **Sayı – Issue:** 2 | **Sayfa / Pages:** 115-132

Atıf/Cite as: Yazıcı, Z. N., "E-Dünya'da Yeni Bir Rol: Dijital Annelik - A New Role in the E-World: Digital Motherhood", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi - Ondokuz Mayıs University Journal of Women's and Family Studies*, 1(2), Aralık 2021: 115-132.

E-DÜNYA'DA YENİ BİR ROL: DİJİTAL ANNELİK

ÖZ:

Teknoloji ile birlikte dijitalleşen dünya bireylere yeni yaşam rolleri yüklemektedir. Bu yeni yaşam rollerinden birisi olan dijital annelik rolü, literatürde dijital yerli çocuklar olarak adlandırılan ve teknoloji ile oldukça fazla etkileşim halinde olan çocukların dijital dünya içerisinde bilinçli bir şekilde hareket etmesinde büyük bir öneme sahiptir. Özellikle Covid-19 pandemi süreci kapsamında e-dünya denilen çevrimiçi yaşam alanının evlerimize kadar girmiş olması bu annelik rolünün daha da ön plana çıkmasını sağlamıştır. Bu nedenle çocuğunun çevrimiçi ortamlarda güvende olduğunu bilmek isteyen annelerin de kendilerini e-dünya konusunda bilinçlendirmeleri gerekmektedir. Böylelikle dijital dünya konusunda farkındalıkları artan anneler, bir yandan çevrimiçi olanakları keşfederken diğer yandan çevrimiçi ortam tuzakları konusunda daha dikkatli olabileceklerdir. Bu düşüncelerden yola çıkılarak bu çalışmada "Dijital annelik rolünün getirdiği sorumluluklar nelerdir?" ve "Nasıl ideal bir dijital anne olunur?" sorularına yanıt aramak amaçlanmıştır. Çalışmada yer alan bilgiler literatür taranarak elde edilmiştir. İncelenen çalışmalar derlenerek sistematik bir biçimde sunulmuştur. Bu çalışmada dijital annelik rolü ile çocukların teknoloji kullanımı arasındaki etkileşimin önemi vurgulanmaya çalışılmıştır. Ayrıca çalışmada annelere dijital dünya içerisindeki sürecin nasıl yönetilebileceğine dair ipuçları verilirken araştırmacılara da bu alanda ne tür çalışmalar yapılabileceğine dair öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Dijital Annelik, Dijital Dünya, Çevrimiçi Ortam.*

A NEW ROLE IN THE E-WORLD: DIGITAL MOTHERHOOD

ABSTRACT:

The world, which has become digitalized with technology, imposes new life roles on individuals. The role of digital motherhood, which is one of these new life roles, has a great importance on the conscious act of children interacting highly with technology and called digital natives in literature in the digital world. The fact that the online living space called e-world has entered our homes during the Covid 19 pandemic period in particular has made this role of motherhood even more prominent. For this reason, mothers who want to know that their children are safe in online environments should also raise their awareness about the e-world. Thus, mothers who are more aware of the digital world will be more careful about online environment traps while exploring online opportunities. Based on these notions, in this study, it is aimed to seek answers to the questions "What are the responsibilities of the digital motherhood role?" and "How to be an ideal digital mother?".

The information in the study has been obtained by literature review. Examined studies have been compiled and presented in a systematic way. In this study, the importance of the interaction between the role of digital motherhood and the use of technology by children have been tried to be emphasized. Besides, while the mothers have been given tips on how to manage the process in the digital world suggestions have been made to the researchers about what kind of studies could be done in this area in the study.

Keywords: *Digital Motherhood, Digital World, Online Environment.*

GİRİŞ

Annelik kadınlara verilmiş çok özel bir duygudur. Çocuğunu ilk kucağına aldığı anda her anne heyecan, sevinç ve endişeyi bir arada hisseder. Çocuğunun gözlerini açtığı yaşama uyum sağlayabilmesi için annelerin pek çok görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Çünkü gerek fiziksel gerek psikolojik açıdan annelik rolü veya kimliği çocuğun gelişimi üzerinde yadsınamaz bir etkiye sahip olacaktır (İşözen ve Özkan, 2021). Genel olarak bakıldığında çoğu anneden çocuğuna bakım sağlama, en uygun rol model olması veya dış dünya yaşantılarına karşı çocuğunu hazırlaması gibi sorumluluklar beklenmektedir. Bunun yanı sıra annelik rolünün gereklerinin toplumdaki topluma veya çağdan çağa değişebileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Dünya üzerinde yaşanan küreselleşme ve yenileşme hareketleri toplumların değişmesine ve gelişmesine katkı sağlamaktadır. Bu sebeplerden dolayı toplumlar içerisinde çoğu rol kavramının getirdiği sorumluluklar da değişmektedir. Yine bu rollerden birisi olan annelik, özellikle teknolojinin gelişimiyle birlikte yeni sorumluluklar yüklenmiştir. Bundan yirmi beş yıl öncesine bakıldığında çocuklarını buldukları sokakta koruyup kollaması gereken anneler, şimdilerde dijital ortam denilen uçsuz bucaksız bir dünya ile karşı karşıya kalmaktadır. Dolayısıyla bu dünya içerisinde de çocuklarını koruyup kollamaları gerekmektedir. Bunu başarabilmeleri içinse bahsedilen dijital dünyanın gereklerini öğrenmeleri, fırsatlarının ve olası tehlikelerinin farkına varmaları son derecede önemlidir. Bütün bu gereklilikler karşımıza yeni bir kavram sayılabilecek olan dijital annelik rolünü çıkarmaktadır. Dijital annelik ilgili literatürde dijital dünyanın fırsatlarını kendini ve toplumu geliştirmek için kullanabilen, geleneksel rol kalıplarının üstüne çıkarak yenilikçi bir anlayışla dijital ortamlarda kendine yer edinebilen ve çocuklarına bu konuda uygun rol model olabilen bir rol kavramını kapsamaktadır (Alp, Kilitci Calayır ve Ağcabey,2020).

Dijital annelik rolü, özellikle Z kuşağı denilen 2000 ve 2021 yılları arasında teknolojinin içine doğmuş yeni nesil çocukların yetiştirilmesinde gerekli bir roldür. Çünkü bu çocuklar kendinden önce doğan çocuklara göre daha farklı ihtiyaçlarla karşımıza çıkmaktadır (Bassiouni ve Hackley, 2014; Toran, Ulusoy, Aydın, Devci ve Akbulut, 2016). Bu nedenle her anne çocuklarıyla olan iletişimini güçlü tutmak için çağın gerekliliklerine uyum sağlamaya çalışmalıdır. Bunu yaparken de farklı deneyimlere açık ve meraklı bir bakış açısıyla dijital dünyanın içerisinde yer almalıdır. Bu çalışmada dijital anne olmanın önemi vurgulanmaya çalışılmış ve bu rolün gereklilikleri konusunda annelerin ya da anne adaylarının farkındalıklarını arttırmak amaçlanmıştır. Çalışmada temel alınan sorular ise aşağıda belirtilmiştir:

- Dijital annelik rolünün getirdiği sorumluluklar nelerdir?
- Nasıl ideal bir dijital anne olunur?

Dijital Annelik ve Beraberinde Getirdiği Sorumluluklar

Dijital dünya içerisinde kendisine yer edinebilen, temel düzeyde bile olsa dijital araçlara hâkim olan ve yeniliklere karşı açık olabilen dijital annelerin, çocuklarını bu dijital ortamlarda güvenli bir şekilde tutmaları için bazı sorumlulukları bulunmaktadır (Kabakçı Yurdakul, Dönmez, Yaman ve Odabaşı, 2013). Bu sorumluluklar dijital okuryazarlık, farkındalık sahibi olma, kontrol-denetim sağlama, etik olma ve yenilikçi olma şeklinde sıralanmaktadır. Aşağıda bu sorumluluklar kapsamında dijital annelerin neler yapması gerektiğine değinilmiştir.

Dijital Okuryazarlık

Dijital okuryazarlık kavramı literatürde farklı tanımlamalarla yer alır (Lankshear ve Knobel, 2006; Park, 2013). Bu tanımlamaların küçük farklılıklar içermekle birlikte genel olarak birbirini kapsayan kavramlar olduğunu söylemek mümkündür. Livingstone (2008) dijital okuryazarlıkla ilgili üç boyut olduğunu belirtmiştir. Bunlardan ilki olan bilme boyutunda bireylerin dijital dünya içerisindeki bir metni anlamlandırabilmesi ve okuyabilmesi kastedilmektedir. Bir bireyin bunu yapabilmesi için okuduğu dijital metnin güvenilirliğini sorgulaması ve ne amaçla bu metni okuduğunun farkında olması gerekmektedir (Manap, 2020). İkinci boyutta ise bu bilme boyutunun bireysel beceriler ve toplumsal pratiklerle olan ilişkisi kastedilmektedir. Bu ilişkiye göre birey okuduğu bir dijital metni kendi bireysel becerileri veya toplumsal fayda için kullanabilmelidir. Son boyutta ise bir dijital metnin veya öğenin kültürel açıdan onaylanan ya da onaylanmayan bir durum olup olmadığının farkına varılması kastedilmektedir. Bütün bu boyutlara bakıldığında dijital okuryazarlık kavramının yalnızca bir metni okuyup, anlayıp geçmek olmadığı görülmektedir. Gerçek bir dijital okuryazar olmak isteyen anneler dijital ortamdaki metinlerin kaynaklarının doğruluğunu kontrol etmeli, hangi amaçla bu metinlere

ulaştığının ve bu ulaştığı kaynakların kültürel açıdan ne şekilde değerlendirildiğinin farkında olmalıdır.

Farkındalık Sahibi Olma

Dijital dünyanın uçsuz bucaksızlığı nedeniyle çevrimiçi ortamlarda olumlu veya olumsuz birçok durumla karşı kaşıya kalınabilmektedir (Yay, 2017). Özellikle de Covid-19 pandemi dönemi nedeniyle bu dijital dünyaya yönelişte gözle görülebilen bir artış olmuştur. Artık çoğu çocuk ödevlerini, derslerini veya sosyal iletişimini bu dijital dünya üzerinden sağlamaya başlamıştır. Bütün bu bahsedilen nedenlerden dolayı dijital anneler farkındalık düzeyleri yüksek birer ebeveyn olmak zorundadır. Çocuklarının dijital ortamlarda ne gibi risklerle karşı karşıya kalabileceğinin ve yine bu ortamlarda ne gibi fırsatlardan yararlanabileceğinin farkında olan anneler çocuklarıyla daha etkili bir iletişim kurabileceklerdir.

Kontrol-Denetim Sağlama

Dijital annelerin kontrol ve denetim sağlama sorumluluğu çocuklarının dijital ortamlarda karşılaşılabileceği riskleri en aza indirmeye çalışmak ve bir risk durumunda bu durumla nasıl etkili bir şekilde başa çıkabileceğini çocuklarına öğretmek gibi çözüm sağlayıcı durumları içermektedir (Çalapkulu ve Alp, 2020). Dijital anneler bu durumları sağlayabilmek için çocuklarını bu tarz ortamlarda başıboş bırakmamalı, dijital ortamlarda güvenliği sağlayacak gerekli kurallar koymalı ve bu kuralları çocuğa anlayabileceği şekilde açıklamalı, gerekirse yazılım programlarından yardım alarak filtre uygulamaları yapmalı ve çocukla birlikte aynı dijital ortamda yer alarak etkili vakit geçirmelidir (Yay, 2017).

Etik Olma

Dijital annelerin bu sorumluluk kapsamında gerçek hayatta diğer bireylerin özel yaşamına nasıl saygı duyuyorlarsa aynı şekilde dijital ortamlarda da diğer bireylerin özel yaşamlarına saygı duymaları gerekmektedir. Bunu yaparak kendi çocuklarına hem rol model olmalı hem de etik davranmanın ne denli önemli olduğunu çocuğuna anlatmalıdır. Genel olarak bakıldığında annelerin dijital ortamlarda diğer bireylere karşı olumsuz ve ahlaki değerlerle çelişen davranış ve tutumlardan uzak durmaları gerekmektedir. Böylelikle çocuklar da annelerini örnek alarak dijital ortamlarda kendilerine uygun bir yer edinebileceklerdir.

Yenilikçi Olma

Dijital anneler teknolojiyi takip etme konusunda yeterli seviyede olan bireylerdir. Bu nedenle sürekli ilerleyen teknoloji karşısında kendilerini geliştirmeli ve

yeniliklere açık olmalıdırlar. Bu yenilikleri takip ederken de olumlu veya olumsuz durumları değerlendirmeli ve etik süzgecinden geçirerek benimsemelidirler (Kabakçı Yurdakul ve diğerleri, 2013). Yeniliğe açık olan anneler çocuklarının dijital ortamlarda ne tür durumlarla karşılaştıklarına hâkim olacakları için olası bir tehlikeyi önceden sezme ve ona göre önlem alma, çocuklarıyla birlikte bu ortamlarda beraber eğlenerek etkili iletişim sağlama gibi birçok faydalı kazanım elde edeceklerdir.

Görüldüğü üzere başarılı bir dijital anne olmanın beş farklı boyutu bulunmaktadır. Bahsedilen bu boyutların genel olarak bakıldığında birbirinden ayrı olarak düşünülmemesi gerekmektedir. Çünkü bu boyutlar birbirlerini kapsayan ve etkileşim halinde olan kavramlar olarak literatürde yer almaktadır.

Dijital Annelik ve Dijital Ortam Riskleri

Dijital dünyanın sonsuzluğu, içerisinde pek çok riskli durumu barındırmaktadır. Bu riskler bebeklikten yaşlılığa kadar uzanan bütün yaş dilimlerini kapsamakla birlikte bu çalışmanın ana teması gereği bu risklerin anne ve çocuk iletişimini etkileyen kısmına değinilecektir. Dijital ortamların çocuklar açısından ne tür riskler içerdiği Avrupa Çevrimiçi Çocuklar Projesi (AÇÇAP) kapsamında değerlendirilmiştir. AÇÇAP (2010) dijital ortam risklerini siber zorbalık, cinsel içerik, pornografi, çevrimiçi görüşülen kişilerle yüzyüze buluşma ve diğer riskler olarak sıralamaktadır.

AÇÇAP (2015) kapsamında yapılan araştırma sonucunda çocukların dijital ortamlarda cinsel içerikli içerikle karşılaşma oranının 2010 yılında %14.4 iken 2015 yılında %51'e yükseldiği belirlenmiştir. 2010 yılı verilerine göre, çocukların %9.5'i neredeyse her gün müstehcen materyal gördüğünü belirtmiştir. 2015 yılında bu sayı %17.6'ya yükselmiştir. Öte yandan cinsel içerikli materyalleri nadiren gördüğünü belirten çocuk sayısı 2010'da %64.6 iken 2015'te %30.3'e düşmüştür. 2010 yılı için sosyal paylaşım sitelerinde bu tür materyallerle karşılaşan çocukların oranı ise %33.9 iken bu sayı 2015 yılında %73.0'a yükselmiştir.

Çocukların dijital ortamlarda karşılaştıkları cinsellik içeren bir diğer risk ise çocukların cinsel içerikli mesajlarla karşı karşıya kalmasıdır. Yine AÇÇAP'a (2015) göre çocukların cinsel içerikli mesaj alma oranının 2010 yılında %11.5 olduğu ancak 2015 yılında bu oranın %30.7'ye yükseldiği belirlenmiştir. Bu tür mesajların alınma biçimleri incelendiğinde ise en yaygın dijital ortamın sosyal medya uygulamaları olduğu görülmüştür. Bu uygulamalar üzerinden cinsel içerikli mesajlar aldığını belirten çocukların oranı 2010 yılında %21.3 iken 2015 yılında bu oran %79.4 olarak belirlenmiştir.

AÇÇAP (2015) bu risklerin yanı sıra diğer risklerde de artış olduğunu vurgulamaktadır. Bu artışa göre 2010 yılında çocukların %28.6'sı dijital ortamlar nedeniyle aile, arkadaş ve okul işlerini ihmal ettiğini ya da ertelediğini belirtirken, 2015 yılında bu sayı %54.5'e yükselmiştir. Yine benzer şekilde dijital ortamlarda yeni arkadaş arayan çocukların oranının %23.9'dan %49.7'ye yükseldiği belirlenmiştir. Bu artışlara paralel olarak 2010-2015 yılları arasında bilinmeyen kişilerle dijital ortamlar üzerinden iletişime geçen çocukların oranı iki kattan fazla artarak %15.9'dan %37.6'ya çıkmıştır.

Görüldüğü üzere çocukların dijital ortam içerisinde karşılaşabileceği birçok olumsuz ve riskli durum yer almaktadır. Bu riskleri en aza indirmek veya riskli durumun içerisindeyken en az zararla bu durumdan kurtulmak için çocukların doğru bir şekilde eğitilmesi ve aileleriyle etkili iletişim kurmaları gerekmektedir. Bunun için de aile üyelerinden birisi olan annelere payı yadsınamaz bir sorumluluk düşmektedir. Ayrıca dijital anneler yalnızca çocukları için değil kendilerini de bu risklerden korumak için farkındalık seviyelerini üst düzeyde tutmalıdır.

Dijital Annelik ve Dijital Ortam Fırsatları

Dijital ortamlarda karşılaşılabilecek riskli durumların yanında yakalanabilecek fırsatlar da yer almaktadır. Bu fırsatlar yetişkinler açısından ele alındığında yeni istihdam alanı oluşturma, turizm ve kent ekonomisine katkı sağlama, girişimcilik faaliyetlerine ortam hazırlama ve sosyalleşme fırsatı sunma şeklinde sıralanabilmektedir (Alp ve diğerleri, 2020; Kayan, 2019). Bu gibi fırsatlar aracılığıyla dijital anneler kendilerine yeni iş ortamları kurabilir, sosyal yönden olumlu arkadaşlıklar elde edebilir ve kendilerini dijital ortamlardaki bilgi birikimi sayesinde geliştirebilirler.

Dijital annelerin, kendilerinin yanı sıra çocuklarının da dijital dünya fırsatlarından yararlanmalarını sağlamaları son derece önemli olarak görülmektedir. Bunun için her dijital anne çocuğuna dijital ortam fırsatlarını tanıması için gerekli olanakları sağlamalıdır. Çocukların yararlanabileceği bu fırsatlar şu şekilde sıralanabilmektedir (Yay, 2017):

- Çocuk ve gençler doğru yönlendirilmeleri şartıyla dijital ortam içerisinde güvenilir bilgi kaynaklarına ulaşabilir, kişisel gelişimlerini destekleyici etkinliklerde yer alabilir, dünya üzerindeki gelişmeleri anlık olarak takip edebilir ve gerçek yaşamda gözlemlene şansının olmadığı pek çok bilimsel bilgiyi somutlaştırılmış bir şekilde elde edebilir.
- Dijital ortamlar aracılığıyla dünyanın öbür ucundaki diğer arkadaşı ile iletişim kurabilir ve bu iletişim sayesinde sosyal etkileşimini arttırabilir.

- Sürekli ilerleyen teknoloji sayesinde üç boyutlu çizim yapabilme, web sayfası tasarlama veya animasyon uygulamaları geliştirme gibi hem çocuğu geliştiren hem de ileride istihdam kapısı sunan faaliyetlerde bulunabilir.
- Risklerin ve empoze düşüncelerin farkında olduğu sürece kendi kimliğini oluşturmada ve kendini ifade etmede dijital ortam fırsatlarından yararlanabilir.
- Bazı sıkıntılı durumlar nedeniyle katılamadığı derslerini telafi etme şansı bulabilir. Bu duruma en uygun örnek Covid-19 pandemi döneminde uygulanan çevrimiçi derslerdir.

Dijital Annelik ve İlgili Demografik Değişkenler Arasındaki İlişki

Bu çalışmada dijital annelik kavramının belirli demografik değişkenlerle olan ilişkisini incelemek amacıyla literatür taraması yapılmıştır. Bu amaçla dijital annelik kavramı içeren veya kapsayan çeşitli Türkçe çalışmalar belirlenmiştir. Bunların içerisinde annenin eğitim durumunu, sosyoekonomik düzeyini, internet kullanımını ve ailedeki çocuk sayısını demografik değişken olarak ele alan çalışmalar seçilmiş ve diğer çalışmalar inceleme kapsamına alınmamıştır.

Türkel'in (2021) yapmış olduğu tez çalışması bu kapsamda incelenen ilk çalışmadır. Bu çalışmada ebeveynlerin dijital ebeveynlik tutumları ile sosyal medya bağımlılık düzeyleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaçla 338'i kadın ve 77'si erkek olmak üzere 415 ebeveyn çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre eğitim durumu değişkeni dijital medyanın etkin kullanımını onaylama durumu açısından ilkökul, lise ve önlisans düzeyinde herhangi bir farklılık göstermezken ortaokul ve lisansüstü düzeyinde farklılaşmanın olduğu görülmüştür. Diğer bir ifadeyle lisansüstü eğitim düzeyine sahip ebeveynlerin dijital medyanın etkin kullanımını onaylama oranlarının ortaokul eğitim düzeyine sahip ebeveynlerden daha yüksek olduğu sonucunda ulaşılmıştır. Bu durumun lisansüstü eğitim düzeyine sahip ebeveynlerin dijital okuryazarlık seviyelerinin daha yüksek olmasından kaynaklandığı savunulmuştur.

Bu çalışmanın bir diğer sonucuna göre gelir durumunu orta ve düşük olarak algılayan ebeveynlerin çocuklarını dijital medya risklerinden koruma düzeyinin gelir durumunu yüksek algılayan ebeveynlere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir ifadeyle orta ve düşük düzeydeki gelir durumuna sahip ebeveynler çocuklarının dijital ortam içerisinde bulunan risklerden daha fazla etkilenebileceği düşüncesine sahiptir. Bu durumun oluşmasında yüksek gelirli ebeveynlerin çocuklarının daha farklı alanlara ve etkinliklere yönelebileceği ancak orta ve düşük gelirli ailelerin çocuklarının özellikle Covid-19 pandemi dönemi nedeniyle

çok fazla dijital ortamda kalmış olmasının endişe doğurabileceği düşüncesi ön plana çıkmıştır.

Çalışmadan elde edilen bir diğer bulguya göre tek çocuklu ebeveynler ile iki çocuklu ebeveynlerin dijital medyanın etkili kullanımını onaylama düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Bu farklılığa göre tek çocuklu ebeveynlerin dijital medyanın etkili kullanımını onaylama düzeyleri iki çocuklu ebeveynlerin dijital medyanın etkili kullanımını onaylama düzeylerinden daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu durumun oluşmasında ebeveynlerin çocuk sayısının arttıkça dijital öz yeterliliklerinin düşmesinin etkili olabileceği savunulmuştur.

İncelenen ikinci çalışma kapsamında Biricik'in (2021) araştırma makalesi ele alınmıştır. Çalışmada veri toplamak amacıyla yarı yapılandırılmış mülakat formu kullanılmıştır. Bu form aracılığıyla ebeveynlerin çocuklarının buldukları dijital ortamları hakkında ne derecede bilgi sahibi oldukları belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışma kapsamında ebeveynlere "Çocuklarınızın dijital oyun oynadıkları sırada ne gibi risk ve tehlike ile karşılaşabileceği hakkında bilginizi var mı?" sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya daha çok örnekleme bulunan annelerin bilgisi olduğu ve önem verdiği görülmüştür. Ayrıca ebeveynlerin bu risklerden en fazla şiddet içeren öğelere maruz kalma ve yabancı kişilerle iletişimde olma durumlarına dikkat ettikleri tespit edilmiştir.

Çalışmada ebeveynlere dijital okuryazarlık açısından bilgi sahibi olup olmadıklarına dair bir soru sorulmuştur. Bu soruya verilen cevaplar sonrasında sosyoekonomik düzeyi ne olursa olsun çoğu ebeveynin dijital okuryazarlık hakkında pek bir bilgisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Yalnızca akademisyen olan iki anne ve bir babanın bu konu hakkında kendilerini yeterli bilgiye sahip olarak gördükleri tespit edilmiştir.

Yapılan literatür taraması sonucunda incelenen üçüncü çalışma Manap'ın (2020) tez çalışmasıdır. Bu çalışmanın amaçlarından birisi ebeveynlerin dijital ebeveynlik farkındalık düzeylerinin farklı değişkenlere göre incelenmesidir. Bu amaçla 313'ü kadın ve 96'sı erkek olmak üzere 409 ebeveyn ile çalışılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre kadın ebeveynlerin olumsuz model olma ve dijital ihmal düzeylerinin erkek ebeveynlerden daha düşük olduğu ve buna ek olarak dijital ortamları verimli kullanım ve risklerden koruma düzeylerinin ise erkek ebeveynlere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu sonucu ortaya çıkmasında örnekleme yer alan annelerin çoğunun ev hanımı olması ve çocuklarıyla daha fazla vakit geçirme şanslarının bulunmasının etkili olabileceği savunulmuştur.

Çalışmadan elde edilen diğer bir bulguya göre eğitim düzeyi değişkeninin olumsuz model olma durumunu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca göre

lisans eğitim düzeyine sahip ebeveynlerin dijital araç kullanımında çocuklarına olumsuz model olma davranışları ilköğretim eğitim düzeyine sahip olan ebeveynlerden daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada eğitim durumuyla ilgili literatürde farklı sonuçlara ulaşıldığı vurgulanmış ve bu durumun oluşmasında teknolojinin yaygınlaşması veya ucuzlaması gibi etkenlerin ön planda olduğu savunulmuştur.

Çalışmanın bir başka bulgusu ise ebeveynlerin akıllı telefon kullanım süreleri ile olumsuz model olma ve dijital ihmal arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğudır. Bu ilişkiye göre ebeveynlerin akıllı telefon kullanım süreleri arttıkça olumsuz model olma ve dijital ihmal düzeylerinin de arttığı görülmüştür. Bu durumun ortaya çıkmasında ebeveynlerin dijital ortamlarda vakit geçirirken çocuklarıyla ilgilenememeleri sonucunda çocukların kontrolsüz bir şekilde dijital dünyada dolaşmasının etkili olduğu savunulmuştur.

Oğuz ve Kutluca'nın (2020) hazırlamış olduğu makale incelenen dördüncü çalışmadır. Bu çalışmada okul öncesi dönemde çocukları olan ebeveynlerin teknoloji kullanımına dair görüşleri belirli değişkenlere göre incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre annelerin eğitim durumlarının teknolojiye yönelik görüşlerinde herhangi bir etkiye sahip olmadığı belirlenmiştir. Bu sonuca ek olarak annelerin gelir durumunun ve sahip oldukları çocuk sayısının da teknoloji kullanımına yönelik herhangi bir etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir. Bu durum literatürde elde edilen diğer sonuçlarla benzerlik taşıdığı için beklenilebilir bir sonuç olduğu savunulmuştur (Akın, 2019; Konca, 2018; Yaman, 2018). Ayrıca çalışmanın diğer bir sonucuna göre teknolojik aletleri yedi saat ve üzerinde kullanan annelerin okul öncesi dönemde bulunan çocuklarının teknolojiyi kullanmasına daha olumlu baktıkları belirlenmiştir. Bu durumun oluşmasında teknoloji ile yakından ilgili olan annelerin, çocuklarının da teknolojiyle iç içe olmasına olumlu bakmasının etkili olabileceği savunulmuştur.

Beşinci incelenen çalışma kapsamında Edis'in (2020) araştırma makalesi ele alınmıştır. Çalışma kapsamında 6-12 yaş aralığındaki çocukların dijital medya araçlarını kullanmaları konusunda annelerin görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç kapsamında Batman ilinde ikamet eden 15 anne ile görüşmeler yapılmış ve belirli sorular yöneltilmiştir. Annelerle yapılan görüşmelerden elde edilen sonuçlara göre sosyoekonomik durumun çocukların dijital aletleri kullanmasında herhangi bir etkisi bulunmadığı sonucunda ulaşılmıştır. Dijital medya araçlarının ulaşılabilirliğinin artması ve yaygınlaşması sonucunda dijital medya kullanımında sosyoekonomik değişkenlerin eskisi kadar etkili olmadığı belirtilmiştir.

Çalışmada annelerin eğitim durumunun çocukların dijital ortamlarda karşılabileceği riskleri tanımda önemli bir faktör olabileceği vurgulanmıştır. Okurya-

zar olmayan bir anne ile yapılan görüşmede dijital okuryazarlık hakkında herhangi bir bilgisinin olmadığı tespit edilmiştir. Bu durumun aksine dijital medyanın zararlarından haberdar olan öğretmen bir anne çocuğunu bu tehlikelere karşı korumaya ve internet bağımlılığı gibi sorunların oluşmasını önlemeye çalıştığını belirtmiştir. Bu bulgulardan hareketle dijital medyanın zararlarına karşı çocukların korunmasında eğitim durumu değişkeninin etkili olduğu vurgulanmıştır.

İncelenen altıncı çalışma ise Yaman, Dönmez, Akbulut, Kabakçı Yurdakul, Çoklar ve Güyer (2019) tarafından yapılmıştır. Çalışmada dijital ebeveynlik yeterlilikleri çeşitli değişkenlere göre incelenmiştir. Bu kapsamda 331 anne ve 189 babadan oluşan 520 kişilik bir örneklem grubuyla çalışılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre dijital ebeveynlik alt boyutlarından dijital okuryazarlık ile uzun süreli internet kullanımı arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu saptanmıştır. Diğer bir ifadeyle ebeveynlerdeki internet kullanım süresi arttıkça dijital okuryazarlık seviyelerinin de arttığı belirlenmiştir. Dijital ebeveynliğin diğer alt boyutlarından olan dijital güvenlik ve dijital iletişim açısından ise herhangi bir anlamlı farklılık bulunamamıştır. Ayrıca çalışmada ebeveynlerin dijital ebeveynlik yeterlilikleri gelir durumu ve eğitim düzeyine göre incelendiğinde ise herhangi bir farklılaşmanın olmadığı tespit edilmiştir.

Yedinci çalışma olarak Yaman (2018) tarafından hazırlanan tez incelenmiştir. Bu çalışmada Türkiye'de yaşayan ebeveynlerin dijital öz yeterliklerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç kapsamında 26 farklı il den 3242 anne ve 3908 baba olmak üzere 7150 ebeveyn den veri toplanmıştır. Toplanan verilerin analizi sonucunda ebeveynlerin eğitim düzeylerinin arttıkça dijital ebeveynlik öz yeterlik düzeylerinin de arttığı tespit edilmiştir. Buna ek olarak ebeveynlerin sosyoekonomik düzeyleri arttıkça dijital ebeveynlik öz yeterliklerinin de yükseldiği tespit edilmiştir. Bu durumun oluşmasında sosyoekonomik düzeyi düşük olan ebeveynlerin dijital ortamdaki tehlikeler ve riskler hakkında bilgi sahibi olmamalarının ve önemsememelerinin etkili olduğu savunulmuştur.

Yine bu çalışmada ebeveynlerin dijital ebeveynlik öz yeterliklerinin sahip oldukları çocuk sayısına göre farklılaştığı belirlenmiştir. Bu farklılığa göre ebeveynlerin sahip olduğu çocuk sayısı arttıkça dijital ebeveynlik öz yeterlik seviyelerinin düştüğü belirtilmiştir. Bu durum çocuk sayısındaki artışın ebeveyn kontrolü üzerinde olumsuz bir etkiye sebep olduğu ve ebeveynlerin kendilerini bu konuda yetersiz gördüğü şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıca çalışmada ebeveynlerin internet kullanım düzeyleri arttıkça dijital ebeveynlik öz yeterlik seviyelerinin de arttığı gözlemlenmiştir. Bu durum ise ebeveynlerin internet kullanımlarının artması ile birlikte dijital okuryazarlık düzeylerinin de arttığı ve bu sayede kendilerini dijital ebeveynlik öz yeterliği konusunda yeterli buldukları şeklinde ifade edilmiştir.

İncelenen sekizinci ve son çalışma Özsoy ve Atılgan'ın (2018) yapmış olduğu nitel bir araştırmadır. Bu çalışmada ebeveynlerin ve çocuklarının dijital ortam risklerinin ne derecede farkında olduklarını belirlemek amaçlanmıştır. Bu amaç kapsamında 20 ebeveyn ve 20 çocuk ile görüşme tekniği kullanılmıştır. 20 ebeveynin 13'ünü anneler ve 7'sini babalar oluşturmuştur. Çalışmadan elde edilen bilgilere göre örneklemdeki çoğu anne eşlerinin dijital ortama bağımlı olduğunu ifade etmiş ve çocuklarının da babalarını rol model olarak kontrolsüz biçimde dijital ortamlarda dolaşmasından kaygı duyduklarını ifade etmişlerdir. Bu çalışmada da diğer çalışmalara benzer olarak annelerin dijital dünya konusunda babalardan daha fazla endişe duydukları söylenebilir.

Yine bu çalışmaya göre ebeveynlerin dijital ortamların fırsatlarından çok risklerine odaklandıkları belirlenmiş ve bu riskler karşısında ne yapacağını bilememe gibi durumlarla karşılaştığı gözlemlenmiştir. Ebeveynler herhangi bir riskle karşılaştığında süre sınırlaması getirerek riski en aza indirmeye çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Dijital dünya fırsatları açısından bakıldığında ise dijital olanaklara genel olarak ödevlere yardımcı bir kaynak veya eğlenceli öğretim ortamı gözüyle bakıldığı belirlenmiştir. Yalnızca bir ebeveyn kodlama eğitimi gibi eğitimlerin önemli bir fırsat olabileceği vurgusunda bulunmuştur. Dolayısıyla bu konu hakkında ebeveynlerin bilinçlendirilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada dijital annelik rolünün getirmiş olduğu sorumlulukların neler olduğuna dair bir inceleme yapılmıştır. Bu amaçla dijital annelik rolünün önemi vurgulanmış; dijital dünyanın riskleri ve fırsatları hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca dijital annelik rolünün belirli demografik değişkenler ile ilişkisine bakılmıştır. Bu ilişkiye bakılırken dijital annelik kavramını içeren veya kapsayan çalışmalar incelenmiştir. Elde edilen veriler ise sistematik bir biçimde sunulmuştur.

İncelenen çalışmalara ebeveynlerin cinsiyetleri açısından bakıldığında anne ve babaların dijital ebeveynlik konusunda farklılaştığı görülmektedir. Bu farklılığa göre annelerin çocuklarını dijital ortam risklerinden koruma ve olumlu model olma gibi davranışları babalardan daha fazla sergiledikleri belirlenmiştir. Ayrıca annelerin çocuklarını dijital dünyada ihmal etme düzeylerinin babaların dijital ihmal düzeylerine göre daha düşük olduğu gözlemlenmiştir.

İncelenen çalışmalar annelerin eğitim düzeyi değişkeni açısından ele alındığında ise farklı sonuçlar elde edildiği görülmüştür. Bazı çalışmalar eğitim değişkeninin annelerin dijital ebeveynlik konusunda farklılaşmadığını ifade ederken bazı çalışmalar anlamlı farklılıklar oluştuğunu belirtmiştir. Bu durumun her bir araştırmada ele alınan örneklem farklılıklarından kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Ancak incelenen çalışmalara genel olarak bakıldığında eğitim düzeyi daha yüksek olan annelerin, çocuklarının dijital ortamlarda bulunmasına daha olumlu bir bakış açısıyla yaklaştığını söylemek mümkündür.

Annelerin sosyoekonomik düzeyleri açısından incelenen çalışmalara bakıldığında ise dijital annelik rolünün bu değişkene göre farklılaşmadığı belirlenmiştir. İncelenen çoğu çalışmada teknolojinin yaygınlaşması ve ucuzlamasıyla birlikte bu değişkenin önemini yitirdiğine dikkat çekilmektedir. Bu bulguların yanı sıra yapılmış olan bir çalışmada annelerin eğitim düzeyinin yükselmesiyle dijital öz yeterlilik düzeylerinin de yükseldiği sonucuna ulaşılmıştır.

İncelenen çalışmalar çocuk sayısı değişkeni açısından ele alındığında ise annelerin daha az çocuk sahibi olmaları durumunda çocuklarını dijital dünyada kontrol etme ve onlarla ilgilenme gibi konularda daha başarılı olabildikleri belirlenmiştir. Bu durumun oluşmasında çocuk sayısı arttıkça annenin bir çocuk ile ilgilenebileceği sürenin azalmasının etkili olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca incelenen çalışmalarda bazı çocukların kardeşlerini rol model olarak dijital dünya içerisinde çok fazla buldukları anneler tarafından ifade edilmiştir. Bu durum karşısında annelerin çok fazla müdahalede bulunamadıkları gözlemlenmiştir.

Son olarak incelenen çalışmalara bakıldığında annelerin internet kullanım düzeylerinin artması ile birlikte dijital okuryazarlık düzeylerinin ve öz yeterliklerinin de arttığı belirlenmiştir. Buna ek olarak anneler dijital ortamlarda daha fazla süre geçirdikçe çocuklarını ihmal etme durumlarının da artış gösterdiği gözlemlenmiştir. Ayrıca anneler çocuklarına bu konuda olumsuz rol model olabilecekleri için çocuklarının dijital ortam bağımlılığının da artış gösterebileceği düşünülmüştür.

Yapılan bu çalışma sonucunda annelerin dijital annelik kavramı hakkında farkındalıklarının artacağı ve bu konu hakkında kendilerini daha fazla geliştirecekleri umulmaktadır. Farkındalık düzeylerinin artması ile birlikte çocuklarıyla daha olumlu ve verimli bir iletişim sağlayacakları da düşünülmektedir. Ayrıca dijital annelik kavramı ile ilgilenen araştırmacılara da bu çalışmanın yol göstereceği varsayılmıştır. Bu kapsamda son olarak annelere ve araştırmacılara öneriler sunulmuştur. Bu öneriler aşağıda belirtildiği gibidir.

Annelere öneriler:

- Dijital anneliğe yönelik tüm sorumlulukların yerine getirebilmesi için annelerin dijital dünya konusunda bilgi birikimini güncel ve yeterli düzeyde tutması önem arz etmektedir.
- Çocukların dijital dünyaya bağımlı olmasını engellemek için annelerin

kontrol ve denetim sorumluluğunu etkin bir biçimde kullanması gerekmektedir. Bunu yaparken annelerin baskıcı veya kısıtlayıcı bir tutum yerine arkadaşça bir tutum sergilemesi daha faydalı olacaktır.

- Çocukların özellikle dijital dünyada yer alan insanlara karşı anneleri tarafından bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Kişisel bilgilerin yabancı insanlarla paylaşılması sonucunda nelerle karşılaşabileceği çocuğa uygun bir dille anlatılmalıdır.
- Eğer bir çocukta dijital dünya bağımlılığı konusunda ciddi problemler olduğu düşünülüyorsa psikolojik danışman, psikolog veya uzmandan yardım alma yolu tercih edilmelidir.

Araştırmacılara öneriler:

- İncelenen çalışmalara genel olarak bakıldığında deneysel araştırmaların yer almadığı görülmektedir. Bu alanla ilgili deneysel araştırmaların yapılmasının ilgili literatüre önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.
- Yapılan nitel araştırmaların örneklem sayısı ve örnekleme kapsayan bölgeler artırılarak yeniden annelerle görüşmeler yapılabilir.
- Yapılan çalışmalar incelendiğinde babaların daha fazla çalışmalara katılması gerektiği ve bu konularda daha fazla bilgilendirilmesi gerektiği fark edilmiştir. Bu konuda araştırmacıların bilgilendirici çalışmalara yönelmesi önerilmektedir.
- İncelenen çalışmalar sonucunda dijital ebeveynlik konusunda annelerin eğitim düzeyi fark etmeksizin bilinçlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Akın, D. (2019). *Okul öncesi dönem çocuklarının bilgi iletişim teknolojilerini kullanma durumlarının bazı değişkenlere göre incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi, Uşak.
- Alp, S., Kilitci Calayır, A. & Ağcabey, S. (2020). Dijital geleceğin mimarı anneler için dijital anne rehberi. Dijital Anne Projesi, TechnologistWomen Platformu.
- Bassiouni, D. H., & Hackley, C. (2014). 'Generation Z' children's adaptation to digital consumer culture: A critical literature review. *Journal of Customer Behaviour*, 13(2), 113-133.
- Biricik, Z. (2021). Çocukların oynadığı dijital oyunlara ilişkin dijital ebeveynlerinin farkındalıkları üzerine bir inceleme. *Erciyes İletişim Dergisi*, 8(2), 575-597.
- Çalapkulu, Ç. & Alp, F. (2020). Dijital ebeveynler ile çocukların sosyal medya kullanımı üzerindeki mahremiyet ilişkisi. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 132-144.
- Edis, K. (2020). Batman'da 6-12 yaş aralığındaki çocukların dijital medya araçları kullanımına annelerin bakışı. *Universal Journal of History and Culture*, 2(1), 57-76.
- EU Kids Online (AÇÇAP) II Türkiye (2010). *Avrupa çevrimiçi çocuklar araştırma projesi Türkiye sonuçları*.
- EU Kids Online (AÇÇAP) III Türkiye (2015). *The changes in safer internet use of children in Turkey between the years 2010 and 2015*. Erişim adresi: http://eukidsonline.metu.edu.tr/file/EUKO_Turkey2015_SummaryReport.pdf

- İşözen, H. & Özkan, Z. H. (2021). Sosyal medya kullanımının annelik tutum ve davranışlarına etkisinin incelenmesi. *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi* 7(1), 33 - 56.
- Kabakçı Yurdakul, I., Dönmez, O., Yaman, F. & Odabaşı, H. F. (2013). Dijital Ebeveynlik ve Değişen Roller, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(4), 883-896.
- Kayan, A. (2019). Dijital çağda kent yönetimi için ortaya çıkan fırsatlar. *Sayıştay Dergisi*, 114, 53-73.
- Konca, A. S. (2018). *Anaokulu öğrencilerinin bilgi ve iletişim teknolojileriyle etkileşimi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Lankshear, C. & Knobel, M. (2006). *New Literacies: Everyday Practices and Classroom Learning*. Buckingham, GBR: Open University Press.
- Livingstone, S. (2008). Internet literacy: Young people's negotiation of new online opportunities. *Londol School of Economics and Political Science*, 101-122.
- Manap, A. (2020). *Anne babalarda dijital ebeveynlik farkındalığının incelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Oğuz, B. N. & Kutluca, A. Y. (2020). Okul Öncesi dönemde çocukları olan ebeveynlerin teknoloji kullanımına yönelik görüşlerinin incelenmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39(2), 252-268.
- Özsoy, D. & Atılğan, S. S. (2018). Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki 0-8 yaş grubu çocukların internet kullanımı ve bu kapsamda ebeveyn arabuluculuğu: nitel bir araştırma. *Selçuk İletişim*, 11(2), 96-125.
- Park, Y. J. (2013). Digital literacy and privacy behavior online. *Communication Research*, 40(2), 215-236.
- Toran, M., Ulusoy, Z., Aydın, B., Deveci, T. & Akbulut, A. (2016). Çocukların dijital oyun kullanımına ilişkin annelerin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi* 24(5), 2263-2278.
- Türkel, N. (2021). *Ebeveynlerin sosyal medya bağımlılık düzeyleri ile dijital ebeveynlik tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.
- Yaman, F. (2018). *Türkiye'deki ebeveynlerin dijital ebeveynlik öz yeterliklerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Yaman, F., Dönmez, O., Akbulut, Y., Kabakçı Yurdakul, I., Çoklar, A. N. & Güyer, T. (2019). Ebeveynlerin dijital ebeveynlik yeterliklerinin çeşitli demografik değişkenler açısından incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 44(199), 149-172.
- Yay, M. (2017). Anne babaların sahip olması gereken dijital ebeveynlik rolleri nelerdir?. Çavdar, M. & Çavuşoğlu, F. (Ed.), *Dijital Ebeveynlik* (s. 9-12). İstanbul: Yeşilay Yayınları.

A NEW ROLE IN THE E-WORLD: DIGITAL MOTHERHOOD

EXTENDED ABSTRACT:

Digital motherhood, which has just entered the literature and is an important role, includes the concept of a role that can use the opportunities of the digital world to improve itself and the society, that can go beyond traditional role patterns and gain a place in digital environments with an innovative approach and that can be a suitable role model for its children in this regard (Alp, Kilitci Calayır, and Ağcabey,2020). The role of digital motherhood is a very necessary phenomenon, especially in raising the new generation of children born into technology between the years 2000 and 2021, called the Z generation. Because these children face different needs than the children born before them (Bassiouni and Hackley, 2014; Toran, Ulusoy, Aydın, Devci and Akbulut,2016). Therefore, every mother should try to adapt to the requirements of the age in order to keep her communication with her children strong. While doing this, it should be included in the digital world with an open and curious perspective to different experiences. Based on these considerations, in this study, the importance of being a digital mother was tried to be emphasized and it was aimed to increase the awareness of mothers or expectant mothers about the requirements of this role. The questions considered in the study are as follows:

- What are the responsibilities of the digital motherhood role?
- How to be an ideal digital mom?

Emphasizing the importance of the role of digital motherhood in the study; After giving information about the risks and opportunities of the digital world, the relationship of the digital motherhood role with certain demographic variables was examined. While looking at this relationship, studies including or covering the concept of digital motherhood were examined. The data obtained are presented in a systematic way.

When the examined studies are examined in terms of the gender of the parents, it is seen that the mothers and fathers differ in digital parenting. According to this difference, it was determined that mothers exhibit behaviors such as protecting their children from digital environment risks and being a positive model more than fathers. In addition, it was observed that mothers' neglect of their children in the digital world was lower than fathers' levels of digital neglect.

When the studies examined were examined in terms of the education level of the mothers, it was seen that different results were obtained. While some studies

stated that the education variable did not differentiate mothers on digital parenting, some studies stated that there were significant differences. However, when we look at the studies examined in general, it is possible to say that mothers with a higher education level approach their children's presence in digital environments with a more positive perspective.

When the studies examined in terms of socioeconomic levels of mothers are examined, it has been determined that the role of digital motherhood does not differ according to this variable. In most of the studies examined, it is pointed out that this variable has lost its importance with the widespread and cheapening of technology. In addition to these findings, in a study conducted, it was concluded that as the education level of mothers increased, their digital self-efficacy levels also increased.

When the examined studies are considered in terms of the number of children variable, it has been determined that if mothers have fewer children, they can be more successful in controlling and dealing with their children in the digital world. In addition, in the studies examined, it was stated by the mothers that some children took their siblings as role models and that they were too much in the digital world. It was observed that mothers could not intervene much in this situation. Finally, when we look at the studies examined, it was determined that the level of digital literacy and self-efficacy of mothers increased with the increase in internet usage levels. In addition, it has been observed that the neglect of their children increases as mothers spend more time in digital environments.

As a result of this study, it is hoped that the awareness of mothers about the concept of digital motherhood will increase and they will develop themselves more on this subject. It is thought that with the increase in their awareness level, they will provide a more positive and productive communication with their children. In addition, it is assumed that this study will guide the researchers who are interested in the concept of digital motherhood. In this context, finally, suggestions were presented to mothers and researchers. These recommendations are as follows.

Suggestions for mothers:

- It is very important for mothers to keep their knowledge of the digital world up-to-date and sufficient in order to fulfill all their responsibilities towards digital motherhood.
- In order to prevent children from becoming addicted to the digital world, mothers should use their responsibility of control and supervision effectively. While doing this, it would be more beneficial for mothers to display a friendly attitude

rather than an oppressive or restrictive attitude.

- Children should be made aware of their mothers, especially towards strangers in the digital world.
- If a child is thought to have serious problems with digital world addiction, the way of getting help from any psychological counselor, psychologist or specialist should be preferred.

Suggestions to researchers:

- When we look at the studies examined in general, it is seen that there are no experimental studies. It is thought that conducting experimental researches in this field will make important contributions to the relevant literature.
- Interviews with mothers can be made again by increasing the number of samples of qualitative studies and the regions covering the sample.
- When the studies were examined, it was noticed that fathers should participate in more studies and that they should be informed more about these issues. In this regard, it is recommended that researchers turn to informative studies.

Keywords: *Digital Motherhood, Digital World, Online Environment.*

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi,
Ondokuz Mayıs University Journal of Women's and Family Studies

e-ISSN: 2791-6871 OKAD, December 2021, 1 (2): 133-159

Osmanlı Kadın Yazarların Kaleminden Kadının Çalışması: Söylemler, Talepler

Working Life of Women from the Pens of Ottoman
Women Writers: Discourses, Demands

Aslıhan GÜÇLÜ¹, Doç. Dr. Yasemin YÜCE²

¹ Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Kadın ve Aile Araştırmaları Ana Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Mezunlu
• asliguclu-1969@hotmail.com • ORCID > 0000-0001-9570-6417

² Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi
• yyuce@omu.edu.tr • ORCID > 0000-0001-8837-9075

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Derleme / Review

Geliş Tarihi / Received: 19 Kasım / November 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 20 Kasım / November 2021

Yıl / Year: 2021 | **Cilt – Volume:** 1 | **Sayı – Issue:** 2 | **Sayfa / Pages:** 133-159

Atıf/Cite as: Güçlü, A. ve Yüce, Y. "Osmanlı Kadın Yazarların Kaleminden Kadının Çalışması: Söylemler, Talepler - Working Life of Women from the Pens of Ottoman Women Writers: Discourses, Demands", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi - Ondokuz Mayıs University Journal of Women's and Family Studies*, 1(2), Aralık 2021: 133-159.

OSMANLI KADIN YAZARLARIN KALEMİNDEN KADININ ÇALIŞMASI: SÖYLEMLER, TALEPLER

ÖZ:

Osmanlı Devleti'nde var olan toplumsal cinsiyet normları ve ataerkil yapı, kadının iş hayatına katılımı dahil pek çok haktan mahrum bırakılmasına sebep olmuştur. Bu iki kavram doğrultusunda kadın ve erkeğe farklı roller biçilmiştir. Bu bağlamda erkek ev dışında, kadın ise ev içinde konumlandırılırken kadının kamusal alanda görünürlüğüne ket vurulmuştur. Bu gidişat, Tanzimat'ın ilanı ile başlayan Osmanlı kadın hareketi ile bir değişim sürecine girmiştir. Bilhassa II. Meşrutiyet'in ilanı ile büyük ölçüde hissedilen özgürlük ortamı, Osmanlı kadın gazete ve dergilerinin sayıca artmasına vesile olmuştur. Bilinç düzeyi bakımından kendilerinden önceki nesle oranla daha iyi bir seviyede olan bu dönemin kadınları, çalışma hakkı talebini daha ısrarlı bir şekilde dile getirmişlerdir. O dönem kadının düşünce ve hissiyatını anlamanın en güvenilir yolu ise Tanzimat'la birlikte yayınlanmaya başlanan kadın gazete ve dergilerindeki Osmanlı kadınının lideri konumundaki kadın yazarların yazıdır.

Bu çalışmada Nezihe Muhiddin, Emine Semiye, Halide Edip, Fatma Aliye, Ulviye Mevlan, Sabiha Sertel ve Şükûfe Nihal'in yazıları tetkik edilmiştir. Böylece Osmanlı kadın hareketinin bayraktarlığını üstlenmiş, söz konusu yazarların kaleme aldıkları makalelerini kıyaslayarak "kadının çalışması" meselesi üzerine düşüncelerinin analiz edilmesi ve arzu ettikleri "kadın tasavvuru"nun ne olduğunun anlaşılması amaçlanmıştır. Yazarların, kadının iş hayatının dışında kalmasının nedenini patriarkal düzene bağladıkları ve bu durumu makalelerinde eleştirdikleri gözlemlenmiştir. Analiz edilen yazılarda ileri sürülen fikir ve söylemler aslında benzerlik arz etmesine rağmen yazarların; "eşinin hayat yükünü paylaşarak iyi zevce olmak", "ailenin saadet ve refahını temin etmek", "mecbur kalmak", "ülkenin kalkınmasına hizmet etmek" ve "özgürleşmek" gibi argümanlar üzerinden bir yorumlamaya gittikleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kadının çalışması, kadın yazarlar, kadın dergileri, kadın hareketi.

WORKING LIFE OF WOMEN FROM THE PENS OF OTTOMAN WOMEN WRITERS: DISCOURSES, DEMANDS

ABSTRACT:

The gender norms and patriarchal structure existing in the Ottoman Empire caused women to be deprived of many rights, including their participation in business life. In line with these two concepts, different roles have been assigned to men and women. In this context, while the man is positioned outside the home, and the woman is positioned inside the home, the visibility of women in the public sphere is inhibited. This situation entered a period of change with the Ottoman women's movement, which started with the proclamation of the Tanzimat. The atmosphere of freedom, which was felt to a great extent, especially with the proclamation of the Second Constitutional Monarchy, contributed to the increase in the number of Ottoman women's newspapers and magazines. The women of this period, who were at a better level in terms of their level of consciousness compared to the previous generation, expressed their demand for the right to work more insistently. The most reliable way to understand the thoughts and feelings of women of that period is the writings of women writers, who were the leaders of Ottoman women, in the women's newspapers and magazines that started to be published with the Tanzimat.

In this study, the writings of Nezihe Muhiddin, Emine Semiye, Halide Edip, Fatma Aliye, Ulviye Mevlan, Sabiha Sertel and Şükûfe Nihal were examined. Thus, it was aimed to analyze the thoughts of the authors on the issue of "women's work" by comparing the articles written by these authors and to understand what the "imagination of women" they desired was. It has been observed that the authors attribute the reason why women are excluded from business life to the patriarchal order and criticize this situation in their articles. Although the ideas and discourses put forward in the analyzed articles are actually similar, it has been determined that the authors have made an interpretation based on arguments such as "being a good wife by sharing the life burden of her husband", "to ensure the happiness and welfare of the family", "to have to", "to serve the development of the country" and "to be free".

Keywords: *Women's work, women writers, women's magazines, women's movement.*

GİRİŞ

Osmanlı Devleti örfi ve şer'î kukuk ile idâre edilmekte olup kadının konumu ve rolü genellikle ev içiyle sınırlandırılmıştır. Bu cinsiyetçi tutum, uzun yıllar değişime uğramayarak korunmuş ve toplumsal belleğe kodlanmıştır. Patriarkal zihniyetin şekillendirdiği bu düşünce sebebiyle kadının statüsü, erkekten aşağıda olmuş ve başta eğitim, çalışma olmak üzere birçok haktan yoksun bırakılmıştır (Ortaylı, 2009). Ancak 19. yüzyıl ile birlikte özellikle Batı'da sosyal, siyasal ve ekonomik anlamda baş gösteren bir değişim ve gelişim sürecine girilmiştir. Her ne kadar geleneksel ve içe kapalı bir toplum yapısına sahip olsa da Osmanlı dahil tüm dünyayı etkisi altına alan bu süreçte, Osmanlı kadın yazarlar da tepkisiz kalmamış, eyleme geçmiştir (Çakır, 1996: 22). Meşrutiyet döneminde zirve yapacak Osmanlı kadın hareketine liderlik yapan bu kadınlar; genellikle kentli, aristokrat ailelerde yetişmiş, orta sınıf, eğitilmiş olma gibi birtakım üstün vasıfları haiz olmalarıyla dikkat çekmiştir (Çakır, 1996: 22-24). Söz konusu eğitilmiş kadınlar, içinde buldukları özgürlük ortamını fırsat bilerek sosyal hayatta söz sahibi olmaya başlamışlardır. Dönemin gazete ve dergilerinde kadınların sorunlarını köşelerine taşımak ve kadınları şuurlandırmak amacıyla arkalarına basının desteğini almayı ihmal etmemişlerdir (Demirdirek, 2011: 98; Çakır, 1996: 22). Osmanlı kadınının sesini duyurmasına yardımcı olacak en mühim araçların başında gelen ve sayıları kırkın üzerinde olan süreli yayımlar, tüm ülkelerde olduğu gibi Osmanlı kadınının da sesini duyurmasına yardımcı olmuştur. Şöyle ki bu basın sayesinde kadın yazarlar; Batı'daki hemcinsleri gibi haklarını aramak, kadim güçlü Türk kadın hüviyetini yeniden kazandırmak ve toplumsal yaşamda kendisine yer edinmiş seçkin bir kadın profili inşa etmek gayesiyle sitem ve isteklerini dillendirdikleri yazılar kaleme almıştır (Demirdirek, 2011; Şahin, 2018: 88).

Kadın yazarların özverili çalışmaları sayesinde Osmanlı kadını^[1], kamusal alanda kendine yer edinmeye başlamıştır. Bilhassa eğitim hakkının kazanılması sayesinde başta ebelik ve öğretmenlik olmak üzere çeşitli iş kollarında kadınlara istihdam yolu açılmıştır (Kurnaz, 1991: 18). Bunun yanı sıra muharebe senelerinde erkek nüfus cephelere sevk edildiği için muazzam bir işçi açığı doğmuştur. Bu açığın giderilmesi için onlardan boşta kalan iş yerlerine kadınlar ikame edilmiştir. Netice olarak geleneksel, ataerkil toplum yapısında esaslı bir sarsılma vuku bulmuştur (Toprak, 1992: 234). Kısaca Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı, dikkat çekecek boyutta kadınların erkeklerin işlerini üstlenmelerine ve kamusal alan-

[1] Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan önce ve kuruluşun ilk döneminde, kadının toplumsal konumu belirlenirken "Türk kadını" kavramının kullanıldığı görülmüştür. Çünkü toplumun bel kemiğini oluşturan temel unsur Türkler'dir. Ancak Fatih Sultan Mehmet Han devrinden itibaren Osmanlı'nın, topraklarını genişleterek devletten imparatorluğa geçmesinin akabinde toplum yapısı doğal olarak büyük bir değişime uğramıştır. Neticede birçok değişik etnik kökeni içinde barındıran kozmopolit bir toplumsal yapıya evrilmiş ve devletin bireylerinden olan kadın artık "Osmanlı kadını" olarak tanımlanmaya başlamıştır (Dulum, 2006).

da boy göstermelerine vesile olmuştur. Vatanın muharebeler sonucu karşılaştığı olumsuzluklardan birisi de Osmanlı uyruğu bir çok ırkın devlete karşı ayaklanması olmuştur. Art arda ülke topraklarının kaybedilmesi, Türk milliyetçiliğinin ve yanı sıra Türk feminizminin doğuşuna kapı aralamıştır. Berktaş'a göre, Erken Cumhuriyet dönemi kadın hareketinin benzer nitelikler taşımasının sebebini, Türk milliyetçiliğinde aramak gerekir. Lâkin milliyetçi ideolojinin kadın hareketi bağlamında bazı olumsuz tesirleri gözlenmiştir ki bunlardan biri de kadınların hür kadın kimliği oluşturma çabalarını göz ardı etmek, gizlemektir (Berktaş, 2004: 15, 19). Diğer taraftan kadınların lehine olacak düzenlemelerin icra edildiğini söylemek mümkündür. En radikal düzenlemeler, 1920-1930'lu yıllarda yapılmıştır ki buna rağmen dönemin Kemalist rejiminin devrimci özelliğe sahip olduğu söylenemez. Zira atılan her bir adım, yapılan her bir çalışma kadının konumunu iyileştirmek, düzeltmek için değil vatanın terakkisi içindir (Lapidus, 2010: 85-86). Kemalist kadro ile gelenekçilerin zihinlerinde düşledikleri kadın tasavvuru neredeyse aynıdır: fedakâr, çalışkan, sadık, vatani ve milletine kendini adanmış bir Türk kadını (Berktaş, 2004: 19). Lâkin bununla birlikte kadın, kamusal alanda çalışmalı ancak ailesi önce gelmeli; ev işlerini, annelik ve zevcelik vazifelerini yerine getirmelidir. Kadın yazarların da benzer bir algı içinde oldukları görülmektedir (Sancar, 2014: 192). Kadınların bilinçli, hür bir hareket sergileyememelerinin en önemli nedeni, içselleştirdikleri patriarkal görüşten kopamamalarıdır. Onlar kendilerine kabul ettirilmiş toplumsal cinsiyet rol ve modellerini gerçekten sorgulayamamış ve problemin menşesine vakıf olamadıkları için kesin çözüm üretememiştir. Mevcut toplumsal cinsiyet normlarının Türkiye Cumhuriyeti'nde de varlığını devam ettirmesi, kadın hareketi açısından olumsuz olmuş, gerçek bir kadın-erkek eşitliği ortaya konamamıştır (Berktaş, 2004: 20; Durakbaşı, 1989: 37).

Diğer taraftan yaygın bir algı olarak üretkenlik, sadece kamusal alanda mesela İstanbul'un devlet dairelerinde çalışmakla özdeşleştirilmiştir. Bu yanlış düşünceye göre Osmanlı kadını, gerçek anlamda çalışmamakta ve iktisadi bir fayda sağlamamaktadır. Oysa ki Osmanlı, ekonomik bağlamda, teknolojik aletlerden yoksun ve insan gücüne dayalı bir tarım toplumdur. Toprağı ekip biçme işi, bütün aileye ama bilhassa kadına aittir. Bunun yanı sıra evdeki tüm işleri yapmak ve çocuk bakmakla da yükümlü köylü kadını, hem içerde hem de dışarda çalışmış olmakta; üretim zincirinde yerini almaktadır (Çakır, 1996: 261). Şehirdeki kadınlar, köydekilerden daha farklı iktisadi faaliyetler içindedir. Zengin kadınlar, sahip oldukları malları üzerinden kâr elde ederken çalıştırdıkları işçilere de ekmek kapısı olmuşlardır. Şehirlerde kadınlar, genellikle evlerde hizmetçilik işini kolaylıkla bulabilmektedir. Tarım ve hayvancılıkta eğitim şartı aranmaması sebebiyle köylü kadınının işsiz kalması söz konusu değildir. Dolayısıyla kadının köy yaşamına katılımı, şehirdekine kıyasla daha kolay olabilmektedir. Öte yandan köydeki hayat koşulları, şehire nazaran zor ve standart bakımından aşağı olmasına rağmen üretici vasfıyla köylü kadınının, gerek ailedeki ve gerekse toplumdaki konumu daha güçlü ve daha öz-

gürdür (Dingeç, 2010: 14, 20).

Osmanlı Devleti'nde sonu gelmeyen savaşlar, cephelere giden erkekleri çalışma hayatına ara vermek mecburiyetinde bırakmış ve geride bıraktıkları ailelerde geçim sıkıntıları baş göstermiştir. Bu sorun, kadınların hemşirelik, öğretmenlik, fabrika işçiliği, sokak temizliği gibi erkeklerden arda kalan işlerde istihdam edilmesiyle çözüme ulaştırılmıştır (Yaraman, 2001: 98-101). Hatta erkek berberliği yapan kadınlara da rastlanır olmuştur. İstanbul'un Divanyolu, Beyoğlu, Sirkeci semtlerinde erkeklerin saç ve sakalını traş eden kadınlara dair *Sabah Gazetesinde* bir haber neşredilmiş olup “Erkeklerimiz, şimdiden sakallarını kadınların ellerine vermeye başladılar” denilerek lâtife edilmiştir (Toprak, 1992: 231). İstanbul'da Birinci Ordu-yu Hümâyun'a Merbût Birinci Kadın İşçi Taburu'nda, geri hizmette görevlendirilmek üzere kadınlar istihdam edilmiştir. Bu haber, Vakit gazetesi tarafından “kadınlarımız... nihâyet şimdi askerlik hayatına dâhil olmak üzere bulunuyorlar” yorumuyla halka duyurulmuştur (Vakit, 1918: 2).

Fakat kadının çalışma hayatına girmesi, bazı gruplar tarafından hoş karşılanmamıştır. Örneğin Müdâfaa-i Hukûk-ı Nisvân Cemiyeti (1913-1914) âzâlarından Bedra Osman Hanım'ın telefon şirketine memure olarak girme başvurusu kabul edilmemiştir. Bunun üzerine cemiyetin, bu hususu kamuoyuyla paylaşıp müzâkere konusu yapmasıyla ilk kez bir Türk kadını devlet memuru olarak istihdam edilmiştir. Esasında kadınlar, devlet memuriyetlerine öğretmen olarak Tanzimat döneminde başlamıştır. Öğretmenliğe tepki verilmemesine karşın telefon memureliğine verilmesinin sebebini, kadın-erkek bir arada çalışmanın doğuracağı mahremiyetin ihlaliyle açıklamak mümkündür. Aynı şekilde ne tarlada ne de Anadolu'da küçük ölçekli sanayi tesislerinde çalışan kadınlara herhangi bir itiraz vuku bulmaz iken büyük şehirlerde kadın ve erkeğin bir arada çalışmasına izin verilmemiştir (Kurnaz, 1991: 95-96). Tanzimat'la birlikte kadınlara daha fazla eğitim hakkı tanınması, onların kamusal alana çıkmasını kolaylaştırmış; basın, edebiyat vs. pek çok alanda meslek sahibi olmuşlardır. O dönem kadınına yakıştırılan meslek, öğretmenlik olup Halide Edip (Adivar), Nakiye Hanım (Elgün) de bu mesleği icra edenlerdendir. Zamanla kadınların değişik işlerde ve mesleklerde boy gösterdiğine şahit olunmuştur. Örneğin Naciye Hanım, 1919'da, İstanbul'un Yıldız semtinde “Hanımlar Fotoğrafçısı- Nâciye” levhasıyla kendi fotoğrafçı dükkanında fotoğrafçılık yapmıştır (Yaraman, 2001: 102).

Maddi-manevi bütün dünyayı etkisi altına alan Birinci Dünya Savaşı, erkek nüfusunu azaltmıştır. Bu yüzden ülkede insan gücüne duyulan ihtiyacı karşılamak için erkeklere ayrılmış işlere, kadınların geçirilmesi zarureti hasıl olmuştur. Halihazırda ananevi olarak ailenin geçim sorumluluğunu yüklenen erkeklerin bulunmaması, kadını çalışmak zorunda bırakmıştır (Toprak, 1998: 34-38). Lâkin harbin bitişini müteakiben erkekler, cephelerden dönerek kadınlara devrettikleri ekmek

teknelerinin başına geçmeye başlamıştır. Dolayısıyla Osmanlı kadınları, geçici olarak çalıştıkları işlerden ayrılmak durumunda kalmış, yalnızca Batılı hemcinsleri gibi dokuma sanayindeki yerlerini koruyabilmişlerdir. Bunun sebebini, kadınların işlerine sahip çıkmak için mücadele etmelerinden ziyade dokuma sanayinin kadına özgü işlerden sayılması, düşük aylık verilmesi ve erkeklerin getirisi yüksek diğer işleri talep etmelerine bağlamak yanlış olmayacaktır (Yaraman, 2001: 99). Bununla birlikte II. Meşrutiyet döneminde süregelen savaşlar esnasında Beykoz Deri Fabrikası, İzmit Aba Fabrikası, İstanbul Kibrit Fabrikası, Çorap Fabrikası gibi tesislerde kadın işçi sayısında gözle görülür bir artış yaşanmıştır. Hereke, Karamürsel ve İstanbul'da Eyüp Sultan dokumaları gibi halı dokumacılığında bilhassa kadınlar tercih edilmiştir. İstatiksel olarak 1913'de dokuma sanayiinde %50'ye varan işgücü oranıyla kadın istihdamı dikkat çekmektedir (Caporal 1982: 135-137). Bu bağlamda 1927'de sanayi sayımında şu tespitler de yapılmıştır: 14 yaşından büyük toplam işçi sayısı 124.444 olup kadınlar, %23.73'ü (29.533) oluşturmaktadır. 14 yaşından küçük toplam işçi sayısı 22.684 olup %35.74'ü (8.107) kızdır. Memur statüsünde aynı kurumlarda istihdam edilen toplam 7.817 çalışandan 1.609'u yani %20.58'i kadındır. "Patron/İşveren" konumuyla değerlendirilecek olursa toplam 10.941 patron/işverenin yalnızca 155'i yani %0.14 kadarı kadındır (Makal, 2012: 47). Makal'a göre her ne kadar artan bir şehirleşme sürecine girilmiş ve II. Dünya Savaşı döneminde cephelerde savaşan erkeklerden boşta kalan işlere kadınlar yerleştirilmiş olsa da çalışan kadın sayısında artış az olmuştur. Bu durum, 1936'da yürürlüğe sokulan İş Kanunu ile de pek değişmemiştir. Meselâ 1947 yılında toplam işçi sayısı 289.147 iken çalışan kadın sayısı %17.6 oranıyla 50.851'dir. 1950 yılına gelindiğinde sayı 65.123'e ve 1960'da ise 89.400'e ulaşmıştır. Çalışan kadın sayısındaki artışa rağmen toplam işçi sayısı içindeki oranında azalma görülmüştür (Makal, 2012: 23).

Bunlara ilaveten dönemin gazete ve mecmualarında, kadınların çalışmasıyla ilgili haberler görülmeye başlanmıştır. Örneğin *İktisadiyat Mecmuası*, resmi dairelerin kadın memureler istihdam etmeye başladığı haberini, "Hanımlara ticaret dersleri" (1917) başlığı altında duyurmuştur. Ayrıca İstanbul Galata rıhtımı arkasında, ticaretle meşgul olmak isteyen tüccar kadınlar için bir pazar yeri bina edilmiştir. Burada tüccar kadınların, Mudanya gibi yakın çevrelerden tedarik ettikleri malları satmaları amaçlanmıştır. Diğer taraftan ticaretle uğraşacak kadınların eğitimi gerekli bulunmuş ve İnas Darülfünûnu'nda Ticâret Mekteb-i Âlisi adıyla bir bölüm açılması kararı alınmıştır (Aktaran Toprak, 1998: 34-38).

Yine Meşrutiyet döneminde *Cemiyet-i Hayriye-i Nisvâniye*, *Kadınların Çalıştırma Cemiyeti İslâmiyyesi*, *Ma'mûlâtı Dâhiliyye İstihlâki Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi*, *Osmanlı Müdâfaa-i Hukûk-ı Nisvân Cemiyeti*, *Teâl-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti*, *Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Cemiyeti* adı altında bir çok kadın derneği kurulmuştur. Bu dernekler; çoğunlukla yoksul, biçare kadınlara

el uzatmış, onları dikiş-nakiş, el sanatları, boyama vb. kurslarla eğiterek meslek edinmelerine yardımcı olmuştur. Savaşlardan en fazla etkilenen bu kimsesiz, işsiz güçsüz kadınların perişan hallerine kadın süreli yayınlarında da yer verilmiş ve bir hal çaresi bulunmaya çalışılmıştır (Kaplan, 1999: 470). İktidar partisi olarak bir döneme damgasını vuran İttihad ve Terakki Fırkası, kadınları çalışma hayatına dahil ederek vatanın ilerlemesini teminat altına almak, taraftar sayısını arttırmak gayesiyle kadın derneklerinin kurulmasını desteklemiştir. *Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyetinin* (1916-1923) tesis edilmesi, Enver Paşa ve eşi Naciye Sultan eliyle gerçekleştirilmiş olup kadınları çalışmaya özendirmek ve harplerin azalttığı nüfusu arttırmak gibi önemli bazı gereksinimleri karşılayabilmek hedeflenmiştir. Bu derneğin gayretleriyle fabrikalarda yüksek oranda kadın işçi istihdamı sağlanmıştır. Orduda görev alan kadınlardan başarılı olanların onbaşı, çavuş ve başçavuşluk mertebesine yükseldiği görülmüştür. Dernekte kaydı bulunan kadınların bir kısmı memur, diğer bir kısmı da işçi/sezonluk işçi olarak çalışma hayatında yerini almıştır (Çaha, 1996: 99-100). Sonuç olarak iktisadi yaşamın bir parçası olarak köylü veya şehirli kadınlar; her çağda varlıklarını hissettirmişler, üretim zincirinin bir halkası olmuşlardır.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

İnterdisipliner bir alan olarak “Kadın araştırmaları”, disiplinlerarası bir çalışma gerektirmektedir. Bu nedenle tarih, edebiyat, sosyoloji vb. birçok alandan yararlanılmaktadır. Araştırmanın konusunu teşkil eden “kadının çalışması” meselesini, her yönüyle ortaya koymak için Nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

Çalışma grubu

Bu çalışmanın evreni; Osmanlı kadın yazarlarından Nezihe Muhiddin, Şükûfe Nihal, Fatma Aliye, Sabiha Sertel, Emine Semiye, Ulviye Mevlan ve Halide Edip’in “kadının çalışması” hakkında 1890 ile 1950 yılları arasında kadın dergi ve gazetelerinde yazdıkları yazılardan oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Nezihe Muhiddin, Şükûfe Nihal, Fatma Aliye, Halide Edip, Sabiha Sertel, Ulviye Mevlan ve Emine Semiye’nin *Büyük Mecmûa*, *Hanımlara Mahsûs Gazete*, *İnkılâb*, *Kadınlar Dünyası*, *Kadın Gazetesi*, *Mehâsin*, *Resimli Ay*, *Resimli Perşembe*, *Şehbâl*, *Türk Kadın Yolu*, *Yedigün*, *Yeni Gazete*, olmak üzere toplamda 12 gazete ve dergide yer alan 29 makalesinden ve Nezihe Muhiddin’in *Türk Kadını ve Fatma Aliye’nin Nisvân-ı İslâm* kitaplarından yararlanılmıştır.

Verilerin Analizi

Çalışmada Doküman Analizi tekniği kullanılmıştır. Bu yöntem aracılığıyla söz konusu kadın yazarların görüşlerini hangi fikir ve kanıtlarla destekledikleri, zihin dünyalarında şekillenen “kadın tasavvuru” konusunda hangi ortak noktalarda buluştukları ya da hangi açılardan ayrıldıkları tespit edilmiştir.

Kadın yazarların, kadın dergileri, gazeteleri ve kütüphanede yer alan yazıları, birincil kaynak olarak değerlendirilmiştir. Söz konusu metinler, İstanbul Kadın Eserleri Kütüphanesi ve İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesindeki süreli yayınlar bölümünden 1890-1950 dönemi “kadınının çalışması” ile ilişkisi bulunan makalelerden seçilmiştir. Orijinal dili Osmanlı Türkçesi olan bu dokümanların önce günümüz Türkçesi’ne transkripsiyonu yapılmıştır. Kadın yazarların “kadının çalışması” hakkında yazdıkları metinler değerlendirmeye alınarak ileri sürdükleri görüşler sınıflandırılmıştır.

Ayrıca kadın yazarların kaleme aldıkları kitap, biyografi, makale vb. ikincil kaynaklardan ve yerli /yabancı ek literatürden yararlanılmıştır.

Geçerlik, Güvenirlik ve Etik

Bu çalışmanın “Yüksek Öğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” ne uygun yazıldığını taahhüt ve beyan ederim.

BULGULAR

Çalışmada Nezihe Muhiddin, Şükûfe Nihal, Sabiha Sertel, Fatma Aliye, Halide Edip, Ulviye Mevlan ve Emine Semiyе’nin, 1890 -1950 döneminde kadın dergileri ve gazetelerinde yayınlanan “kadının çalışması” konulu yazıları değerlendirilmiştir.

II. Meşrutiyet döneminde kadın yazarlar, basında seslerini duyurmaya başlamış ve “kadının çalışma hayatına iştirakinin artık zamanı gelmiştir” sloganı altında yazılar neşretmeye başlamışlardır. Bu bağlamda Sabiha Sertel, Şükûfe Nihal, Nezihe Muhiddin, Fatma Aliye, Ulviye Mevlan, Halide Edip ve Emine Semiyе’nin, “kadının çalışması” meselesini “asalak tüketiciden üretici kadın modeli inşa ederek ülkenin gelişmesine hizmet etmek”, “eşinin hayat yükünü hafifleterek iyi zevce olmak”, “ailenin saadetini temin etmek”, “ekonomik bağımsızlığını kazanarak özgürleşebilmek” ve “mecbur kalmak” argümanları üzerinden yorumladıkları görülmüştür.

1. Kadın Çalışmalı: “Eşine Yardım/ İyi Zevce Olmak İçin”

Şükûfe Nihal; tahsil görmüş bir kadının evdeki görevlerini ihmal etmeden, zevcine ekonomik anlamda yardımcı olmak için çalışmasını savunmuştur (Şükûfe Nihal Başar, 27 Aralık 1948a: 3). Bu bağlamda kadın, kamusal alanda çalışsa dahi evine girince eşinin ve evlatlarının ihtiyaç duyduğu bütün ev işlerini yerine getirmeye mecburdur. Yemek, ütü, çamaşır, bulaşık gibi tüm işler kadına aittir, erkek ise sadece dışarda çalışmalıdır. Kadını iki işle birden vazifelendiren yazarın, bu toplumsal cinsiyetçi yaklaşımı dikkatlerden kaçmamaktadır. O, “kadın eşini mutlu etmek ve evlâdını yetiştirmek ile yükümlüdür” görüşünü topluma dayatan patriarikal normlara uygun bir tavır sergilemiştir. Bu açıdan bakıldığında Şükûfe Nihal’in, modern düşünce yapısına sahip olmakla birlikte feminist bir söylem ortaya koyamaması, yaşadığı ikiliği göstermektedir. Zira bir yandan kadının çalışmasını savunurken diğer yandan da “iyi eş” ve “iyi vâlide”liği kadın için asli görev saymaktadır.

Kadın Gazetesi’nde “Köylü Kız Kardeş” adıyla yayımladığı makalede ise kadınları “şehirli” ve “köylü” şeklinde sınıflayan Şükûfe Nihal, tembel şehirliyi eleştirirken kocasına yardım etmek için çalışan köylü kadını övmüştür (Şükûfe Nihal Başar, 2 Ocak 1950: 7). “Ayşe” ismiyle adlandırdığı köylü kadını, kocasıyla birlikte toprağını ekip biçtiği halde halinden hiç yakınmaz. Tüm yaşamları boyunca tarımla uğraşmakla kalmayıp evinin bütün işini görmek ve çocuklarını yetiştirmek de onun görevlerindedir. Burada da yazarın, “kadın eşine, ailesine faydalı olduğu sürece değerlidir” görüşünü benimsediği anlaşılmaktadır.

Ulviye Mevlan, “Düşünüyorum” adlı yazısında hayvanlar dünyasından misal vererek kadının çalışmasını, kocasına yardım etmesi bağlamında ele almıştır (Ulviye Mevlan, 6 Nisan 1918b: 2). Yazara göre dişi ve erkek kuşlar hayatlarını idame ettirmek için el ele çalıştığı için insan cinsinden daha uygardır. Ailesinin geçimini teminde tek başına mücadele eden Türk erkeğinin bu hali, içler acısıdır. Dolayısıyla artık kadınların da dişi kuşları örnek alıp çalışması elzem olup medeniyet de bunu gerektirmektedir. Çünkü ataerkil sistemin cinsiyetçi rol paylaşımı, mutlu yuvaların kurulmasını ve devam ettirilmesini zorlaştırmaktadır. Ancak kadın da çalışmaya başladığında aile, ekonomik anlamda ferahlayacak ve karşılaşılabilecek bütün zorluklar kolaylıkla atlatılacak ve böylece saadet dolu bir hayat sürdürmek mümkün olacaktır.

Ulviye Mevlan ile benzer fikirlere sahip bir diğer yazar Emine Semiye olup Selânik’teki kız mekteplerinde müfettiş sıfatıyla vazifesini icra ederken yaptığı gözlemlerini, “Selânik Terakki Mektebi” adlı yazısında paylaşmıştır. “Kadın, eşine yardım için çalışmalıdır” (Emine Semiye, 4 Ağustos 1898: 1) diyen Emine Semiye, Selânikli kızları övmektedir. Yazar; onların on beş, on altı yaşına dek aldıkları eğitimin yanı sıra ev idare etmeyi de öğrendiklerini ve malik oldukları akıl ve ça-

balalarıyla üstlerine düşen görevleri layıkıyla eda ettiklerini belirtmektedir. Örneğin elleriyle ürettikleri elişlerini satmak suretiyle ailelerine mali katkıda bulunmaktadırlar. Fazla çocuğa sahip olanlar, yardımcı olarak sütüne veya hizmetçi almak mecburiyetinde kaldığında zevclerine iktisadi yönden destek olmak için mutfağa ait işleri bizzat kendileri yapmaktadırlar. Ailesi daha fakir olan kadınlar ise dikiş dikerek, örgü örerek, nakış işleyerek kocalarına maddi yardımda bulunmaktadır.

Nezihe Muhiddin de “Türk Kadınlığı ve İktisâdiyâtımız” başlıklı makalesinde, “kadının çalışması” hususunu dile getirirken köylü kadını övmüş şehirli kadını ise yermiştir (Nezihe Muhiddin, 1 Ekim 1926b: 2). Köylü ve şehirli olarak kadını iki sınıfa ayıran yazara göre üretici sıfatıyla köylü kadını yüzyıllardır iş hayatının içinde olmuş, kocasına ve içinde yaşadığı topluma fayda sağlamıştır. Üretim zincirinin asli unsurlarından sayılan bu kadınların; toprağı sürme, ekme, biçme ve mahsûlatı götürüp satmada erkeklerden bir farkları yoktur. Maalesef şehirli kadınların durumu içler acısı olup bir bölümü eşinin kazandığı parayla evini çekip çevirebilen ev hanımı statüsünde iken diğer bir bölümü ise miskinlikle evde hayatını idame ettiren ve yalnızca tüketmeyi bilen asalaklardır.

Sabiha Zekeriya Sertel, *Resimli Perşembe Gazetesinde* “Cici Anne” takma adıyla yazdığı yazılarında kadınları “ev kadını” ve “iş kadını” şeklinde ayırarak kıyaslamış ve kadının iyi eş vasfına sahip olabilmesi için iş hayatına atılması gerektiğini ifade etmiştir (Cici Anne, 16 Haziran 1927: 2). Sabiha Hanıma göre zevcelik bir meslektir ve bu, en iyi iş yaşamında öğrenilebilir. Parayı idare edebilenler, para kazanmanın zorluğunu bilenler, çalışan kadınlardır ve onlar ekonomiden anlar ve gelecek için yatırım yaparlar. Diğer taraftan yorucu iş hayatından bihaber ev kadını, zevcinin bedensel ve psikolojik halini anlamaya çalışmak bir yana tahmin yürütme zahmetine bile girişmez. Ancak çalışan kadın için aynı şeyleri söylemek mümkün değildir. Zira bizatihi kendisi de çalıştığı için eşiyle empati kurabilir, halini rahatlıkla anlayabilir. Sertel, “ev kadını iyi bir hizmetçi olabilirken iyi bir eş olamaz” sözünü tam da bu sebeple söylemiş olmalıdır. Kadının toplumsal hayata müdahil olmasını meşrulaştırmak amacını güden kadın yazarlar, “kadının kamusal alanda çalışması” görüşünü ileri sürmüşlerdir. Bu düşünce, Birinci Dalga feministlerce de kabul görmüştür.

2. Kadın Çalışması: “Ailenin Saadet ve Refahı İçin”

Ulviye Mevlan, kadınların çalışması meselesi üzerinde duran yazarlardandır. *Kadınlar Dünyası* dergisini çıkarmak suretiyle iş hayatına giriş yapan Mevlan, Osmanlı kadınları için örnek bir şahsiyettir. Ona göre kadınlar, artık kamusal alanda çalışmaya başlamak zorundadır. Devrin İslamcı erkek aydınlarından bazılarının “kadın, fitraten dışarda çalışmaya müsait değildir” fikirlerine karşı Ulviye Hanım, “Hayat-ı Cemiyette Kadın” makalesiyle cevap vermiştir. Kadın “ailenin saadet ve

refahını temin için çalışmalı” görüşünü savunmuştur (Ulviye Mevlan, 16 Ocak 1915: 2). Erkeği dışarda, kadını da evde çalışmaya zorlayarak her ikisine farklı roller yükleyen ataerkil düzeni tenkit eden yazar, ancak kadının dışarda çalışmasıyla bu cinsiyet ayrımcılığının yok olacağını belirtmiştir. Ayrıca birlikte güç doğacağı için aile ekonomisi daha yüksek bir seviyeye ulaşacak böylece ev işlerini gördürmek maksadıyla tutulacak bir kadın hizmetçiye de ekmek kapısı aralanmış olacaktır. Fakat Ulviye Hanımın, hem kadının dışarda çalışmasını destekleyip hem de evdeki işleri yerine getirmede bir kadını tavsiye etmesi ya geleneksel algıdan kurtulmadığına ya da tahsil görmemiş bir kadına iş imkanı sunduğuna hükmetmek yanlış olmayacaktır. Ayrıca kadının çalışması yönünde ısrarcı davranışları, kamusal alanda görünürlüğü artırmak için tatbik ettiği bir plan olarak okunabilir.

Başka bir yazısında ailenin mutluluğunu sağlamada yine kadının çalışmasının önemine değinmiştir (Ulviye Mevlan, 15 Mayıs 1913: 1). Ulviye Hanım’a göre; sosyal hayatta kadının itibarını tekrar kazanması, ailedeki uyumun, evdeki intizamın yeniden temin edilmesi, milli terbiye hudutları dahilinde kadının çalışması ile mümkün olacaktır. Ayrıca çocukların güzel ahlâk sahibi olmasının, zevcin geçim yükünün azalmasının, tembellik ve işsizlikten doğan dedikodudan kurtulmanın ve karı ile kocanın fuzuli münakaşayı bırakarak birbiriyle hoş geçinmesinin yolu da budur. Kısacası ailenin mutluluğu, kadının dışarda çalışmasına bağlıdır.

Kadının evine gerekli ihtimamı göstermesi şartıyla çalışmasına sıcak bakan Şükûfe Nihal’in “Bir Duruşma” başlıklı yazısı, bu düşüncesini destekler (Şükûfe Nihal Başar, 15 Mart 1948b: 3). Fakat Şükûfe Nihal’in yüksek tahsilli olmakla beraber ailesine yemek yapan, çocuklarına giyecekler ören, ailesinin saadeti için uğraş veren kadınları methetmesinden geleneksel toplumun ataerkil zihniyetinin kadına biçtiği rolleri özümsemesi sebebiyle toplumsal cinsiyet normlarından sıyrılmayı başaramadığı söylenebilir. Üstelik bu kadınların bir kısmı, ev işlerini lâyıkiyle yerine getirerek ailelerini mutlu etmek istemekte ve hatta pasta yapmayı öğrenmek için akşam sanat mekteplerine kayıt olmaktadır.

3. Kadın Çalışmalı: “Mecbur Kaldığı İçin”

“Bizde hâne idâresi zevcelerin infâkı [nafakası, geçimi] erkeklerin vazifesidir” (Fatma Aliye, 1892: 140) diyerek ataerkil düşünüşle müşterek bir tutum içinde olduğu gözlemlenen Fatma Aliye Hanımın, “kadının çalışması” meselesini ele aldığı pek çok yazısı mevcuttur. Ona göre, evin iaşesini sağlama sorumluluğu zevce aittir, kadının çalışması sadece ihtiyaç ve zaruret hasıl olduğunda caizdir (Fatma Aliye, t.y. :1-3). Evi geçindirmekte zorlanan erkekler, zevcelerinden iktisadi manada yardım talep etmektedir. Bu bağlamda evin yönetimi, çocukların eğitim ve terbiyesi vb. bir çok mühim meseleler, kadının çalışmasını zaruri kılmıştır. Yazar da mecburiyet karşısında kadının çalışmasını hoş karşılamakla birlikte kendilerine

ekonomik anlamda destek olunmasını isteyen erkeklere, kadınların namuslarını muhafaza edebilecekleri iş yerlerinin kurulması çağrısında bulunmaktadır.

Batılı kadının çalışma nedeninin de eşlerine iktisadi yönden yardım etmek olduğunu iddia ettiği bir makale (Fatma Aliye, 31 Ekim 1898: 1-2) yazan Fatma Aliye, “Amerikalı ve Avrupalı kadınların çalışma sebebi bir ihtiyaç ve gereklilik mi, medeniyet zorlaması mı veya kendi arzu ve istekleri midir?” sorularıyla okurları muhakeme etmeye davet eder. Fatma Aliye’nin inancı, onların çalışmaya mecbur bırakıldıkları doğrultusundadır. Onun üzerinde durduğu konulardan bir diğer husus ise fakir/babasız kızları çalışmak zorunda bırakan, evlenecek Batılı kadınların gerek kendilerinin gerekse babalarının, damat adayına maddi bağış bağlamında verdiği drahoma yani “başlık parası”dır. 19. yüzyıla kadar geçerliliğini koruyan bu gelenekte kadın, boşanmaya karar verdiğinde babasının terekesi addedilen drahomasını kocasından geri alamamakta, ailesine de geri dönememekte ve bunun doğal sonucu olarak çalışmak tek seçeneği olmaktadır. Henüz evlenememiş veya evlenmekten imtina eden kadınların hali de aynı olup çalışmak, kadının yazgısıdır. Buna dayanarak Fatma Hanım “mecburiyet hâsıl olmadıkça kadınlar, çalışmayı arzu etmeyecektir” görüşünü ısrarla savunmaktadır. Benzeri bir töre, Osmanlı’da da mevcut olmakla birlikte daha çok kadını koruyup kollamaya yöneliktir. Drahomanın tersine erkeğin kadına mal, para, ziynet eşyası cinsinden bağışı olarak İslam’da “mehir”, kadim Türkler’de “kalın” ismiyle anılan bu töreyle kadın, muayyen ölçülerde parasal güce kavuşmaktadır. Bu sayede boşanmış kadının, yeniden evlenene ve ayakları üzerinde durana kadar desteklenmesi amaçlanmakta, çalışmak zorunda bırakılmamaktadır.

4. Kadın Çalışması: “Ülkenin Kalkınması İçin”

Osmanlı’da yıllarca devam eden savaşlar, erkeklerin cephelere sevk edilmesine ve onlardan boşalan iş yerlerinin de atıl durumda kalmasına sebep olmuş; zaten zorda olan ekonomi, iyice çıkmaza düşmüştür. İnsan gücüne duyulan ihtiyaca binaen halihazırda tek seçenek olduğu için kadınların istihdam edilmesi gündeme getirilmiştir. Ülkenin kalkındırılmasında itici güç olarak kadınlardan faydalanma yoluna gidilmiştir. Fatma Aliye Hanım’ın “Terbiye-i İctimâiyye” isimli kaleme aldığı yazısında (Fatma Aliye, 13 Eylül 1909b: 740-741) “kadının çalışması” konusuna yaklaşımı, iktisadi hürriyetin elde edilmesinden ziyâde devlete hizmet etmek, atalet ve miskinlikten halas olmak; toplumsal terbiyeden pay alabilecekleri iş yerlerinde çalışmak üzere olmuştur. Yazar; kadının müstehlik yani tüketicilik vasfından sıyrılarak müstahsil yani üretici pozisyonuna geçmesinin ve iffetine hanel gelmeden icra edebileceği bir iş/meslek sahibi olmasının önemine dikkat çekmiştir. Başboşluk ve uyuşukluk kötü alışkanlıklardan olduğu için kadınların, büyük küçük demeden yetenekleri nispetinde çalışmaları elzemdir. Hususiyetle el beceresi gerektiren işlerde kadınların erkeklerden daha başarılı olduğunun altını çizen yazara

göre dantela fabrikaları gibi iş yerlerinde kadın istihdamı, iş randımanını yükseltecektir. O; kadınların öncelikle kendilerine, sonra ailelerine, vatana, millete yararlı olabilmeleri için bir kadın yöneticinin idaresi altında çalışabilecekleri iş yerlerinin açılmasını, en basitinden basma fabrikalarının kurulmasını talep etmektedir.

“Kadın Mecmûası Muhteremesine” adlı bir makale kaleme alan Emine Semiye, Osmanlı toplumunda kadının statüsü hakkında bilgiler sunmuş ve yazısının altıncı, yedinci, sekizinci maddelerinde vatana menfaati dokunacağını düşündüğü için kadınların çalışmasını teşvik babında bir takım tavsiyeler sıralamıştır (Emine Semiye, 21 Aralık 1908: 2). O, Peygamberin ilk zevcesi Hz. Hatice’den misal vererek müteşebbis ruha sahip, zengin, dul kadınların ticaretle meşgul olabilmesi için yetkililerden izin belgesi talep etmiştir. İlk olarak, hayırsever kadınların üstün çabalarıyla meydana getirilen bir “iktisat heyeti”nin hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bu heyet tarafından, fakirliğe duçar olmuş kadınların arasından yetenekli olanları seçilecek ve küçük ölçekli tacireler oluşturulacaktır. Ekonomiyi de canlandıracak olan bu girişimci ruhlar sayesinde ülke yoksulluktan, acizlikten kurtulacaktır.

Kadınlar Dünyası dergisinin “İçtimâî: Hürriyet İsteriz” başlığı altında Ulviye Mevlan, vatanın ilerlemesi adına kadınlara çalışma hakkı verilmesi talebinde bulunmuştur. (*Kadınlar Dünyası*^[2], 6 Mayıs 1913a: 1). Savurganlıktan, gösteriştenden uzak durarak mutlak surette çalışma arzusu içinde olan kadınların sözcülüğünü üstlenen yazara göre ülke, bu vesileyle terakki edecektir. Osmanlı kadınının meslek sahibi olması ve iş hayatındaki konumunu sağlamlaştırmasıyla iş alanlarında bir artış yaşanacak, piyasa hareketlenecektir. Özetle çalışma hayatına atılan kadın, yalnızca kendisinin ve evlatlarının rızkını temin edip, onları sağlıklı bir şekilde büyütmeyle kalmayacak; yeni bir takım yararlı icadlar ortaya koyarak endüstrinin gelişip ilerlemesine de katkıda bulunabilecektir.

Yine Ulviye Hanım, *Kadınlar Dünyası* dergisindeki “Hakkımızı Arayalım” adlı makalesinde kadının çalışması meselesini ülkenin terakkisi bağlamında yorumlar. Kadınların alınıp satılan mal olmadığına altını çizmiştir (*Kadınlar Dünyası*, 8 Mayıs 1913b: 1). Kadınları nesne konumuna indirgeyen ataerkil zihniyeti tenkit eden yazara göre kadın; ne bir tutsak ne de bir süs nesnesidir. Gerçekte o, tüm insanlığın anası, eğiticisi ve terbiyecisi olup iş yaşamında da erkeğin yardımcısıdır. Dolayısıyla memleketin terakkisi için kadınlara duyulan ihtiyaç büyük olup onlar; en güzel şekilde eğitilip meslek edindirilmeli, sanayinin her alanında ve her türlü iş dalında çalıştırılmalıdır. Erkeklerin çalıştıkları bütün işleri kadınların da başarıyla

[2] Serpil Çakır ve Mithat Kutlar’a göre *Kadınlar Dünyası* dergisinin 1-166. sayfalarının ikinci sayfasında “Kadınlar Dünyası” imzasıyla neşredilen başmakalelerin, derginin kurucusu, imtiyaz sahibi ve başyazarı olan Ulviye Mevlan’a aittir (Çakır, 1996: 83; Kutlar, 2008: 29). Bahis konusu metinler, tarafımızdan incelendiğinde de yazı üslûbunun, Ulviye Mevlan’ın üslûbuyla örtüştüğü görülmüştür.

icra edebileceğini söyleyen Mevlan; kadın haklarının, genel hukuk kapsamı içine dahil edilmesinin yolunu, kamusal alanda görünürlüğün artmasına bağlamıştır.

“Vatana faydalı olmak için kadın çalışmalıdır” fikrini kabul edenlerden biri de Nezihe Muhiddin'dir (Nezihe Muhiddin, 1931: 11). O; kadınların kadını meslek olarak tabir edilen ve sadece kadına izafe edilen kız mektepleri öğretmenliği, hademelik, temizlik işleri gibi iş kollarında vazifelendirilmesini eleştirmiştir. Oysaki kadınların üstesinden gelemeyeceği herhangi bir iş söz konusu olmayıp memur, avukat, doktor, mühendis ve hatta mebus vb. bütün meslek dallarında çalışmalıdır ki evvela kendisine sonra da memleketine yarar sağlayabilin. Bunun yanı sıra yüksek statü kapsamında değerlendirilen bu tip mesleklerde görev yapan kadınların, kamusal alana müdahil olmasıyla toplumsal konumları organize eden aydın sınıf tarafından hakiki kadın hüviyeti tanınacaktır.

Solcu ve sosyalist ideolojiye sahip Sabiha Sertel; kadının çalışması meselesini bu kez topluma ve vatana yararlı olma bakımından ele almıştır. O; kadının çalışmasına arka çıkarken memleketin terakkisinde bir mani olarak saydığı, toplumun kanayan yarısı olan dul kadınları gündeme taşımıştır (Sabiha Zekeriya, 5 Haziran 1924: 19). Sertel, Kemalist rejimin siyasi kadrosuyla ciddi sürtüşme yaşayacağını bile bile görevini layıkıyla ifa etmeyen dönemin resmi kurumlarını tenkit etme yürekliliğini göstermiştir. Zaten toplum nazarında yük addedilen bu biçare dullar da ne yapacağını bilmez halde yaşamaktan bıkmış ve hükümetin ilgisizliğinden sürekli şikayet etmektedirler. Yazar; bu müşkil halin çözümünü muharebelerde kocalarını kaybettiği için fakrüzaruret içinde cırpınan, bir asalak gibi hayatlarını sürdüren bu kadınların tüketici konumuna son verip bir an evvel çalışma hayatına dâhil edilmesinde bulmaktadır. Böylece onlar yalnızca kendi işlerini kazanmakla kalmayıp ülkenin kalkınmasında da rol oynayacaklardır. Yine o; “Kadın Sahifesi: Kadınlara Çalışma Hakkı” başlıklı bir başka köşe yazısında, “kadının çalışması” meselesini bir kez daha ülkenin ilerlemesiyle irtibatlandırmıştır (Sabiha Zekeriya, 18 Eylül 1919: 170-171). Tüm dünyaya yayılan kadın hareketleri, Osmanlı kadını da etkilemiş ve bunun neticesinde kamusal alanda mesleklerini icra etmeye başlamışlardır. Gelişmelerden memnuniyet duymayan gelenekçi zihniyet, bu gidişata dur demek adına bir takım çağ dışı varsayımı ileri sürmesine rağmen eski tesir gücü kalmamıştır. Bu bağlamda memleketin mimar, doktor, avukat, öğretmen, çiftçi, sanatkâr, tüccar, mühendis gibi her meslek dalında ihtisas sahibi kadın çalışanlara ihtiyacı olduğunu ifade eden yazar; şartların gerektirdiği durumlara uygun ve çok süratli davranmanın önemine dikkat çekmektedir. Sabiha Hanım, önüne çıkan her vesilede ülkenin hayrı için kadınların da çalışma hayatına girmesini müdafaa etmiştir. Büyük Mecmûada neşrettiği makalesi de buna işaret eder niteliktedir (Sabiha Zekeriya, 18 Eylül 1919: 170-171). O; kadının sosyal yaşamda bağımsız bir fert olarak benimsenmesini, dışarda çalışarak aileye mali yardımda bulunmasına bağlamıştır. Ayrıca maddi manevi bir çok problemle mücadele eden vatan; üretici,

meslek sahibi kadınlara ihtiyaç duymaktadır. Vitrin süsü, elinden hiçbir iş gelmeyen, tembel, eğlence meraklısı kadınları lüzumsuz möbleye benzeten Sertel; hakiki kadını “ülkesine yararlı, çalışan” olarak nitelemiştir.

5. Kadın Çalışmalı: “Özgürleşmek İçin”

Köylü kadını bir kenara koyulursa asırlarca üretim zincirinde bir parazit gibi “tüketici” sıfatla yer işgal eden kadın, hem kocası hem de toplum tarafından değersiz sayılmıştır. Kadını üretime müdahil ederek bu onur kırıcı, olumsuz algıyı düzeltmek isteyen kadın yazarlar, dergi ve gazetelerde pek çok makale yazmışlardır. Fakat bu çözüm noktasında karşılarına çıkan en zorlu engel, patriarkal sistem olmuştur. Bu engelin aşılması durumunda kadınların kamusal alanda çalışması kolaylaşacak, ekonomik yönden bağımsızlığını, ferdi boyutta da hürriyetini elde eden kadınların özgüvenleri ve saygınlıkları artacaktır. Fatma Aliye Hanımın kadının çalışması mevzundaki yaklaşımı, İslami bakış açısıyla olmuştur. “Hanımlar İçin” isimli yazısında, kadının çalışması konusunu muhafazakâr Müslüman kadın kimliğiyle yorumlayarak verilmesi zorunlu bir hak ve hukuk olarak kabul etmiştir (Fatma Aliye, 4 Eylül 1909a: 98). Kadınların bu haktan yoksun bırakılmasından esef duymuş ve İslâm kadınlarından misaller vererek bütün mesleklerde çalışan kadınlardan övgüyle bahsetmiştir (Fatma Aliye, ty. : 146). Her ne iş olursa olsun, kadın-erkek herkesi çalışmaya teşvik eden yazar ataleti/tembelliği, miskinlik ve başıboş dolaşmayı eleştirmiştir. Oysaki Türk kadını yetenek ve zeka bakımından son derece yeterli olmasına karşın geleneksel cinsiyetçi anlayış, onu meslek sahibi yapacak tahsilden yoksun bırakmış; iktisadi bağımsızlığını kısıtlamış ve kocasının eline bakmaya mecbur kılmıştır. Diğer taraftan erkeklerden sayıca daha çok olan kadınların çalışma hayatına girmelerine müsaade edilmemesi, sefaletin fazlaşmasına sebep olmuştur. Hz. Peygamber dönemindeki kadınlara verilen çalışma hakkının, aynı şekilde Osmanlı kadınına da tanınmasının vakti gelmiştir. Adaleti kendine şiar edinen İslâm’ın kadının çalışmasını da engellemeyeceğini ve hatta o devirde dahi kadınların rahatlıkla kamusal alanda çalıştığını ifade eden Fatma Aliye Hanım, “Osmanlı kadınları, bu haktan habersizdir, bilgilendirilmeye ihtiyaçları var” demektedir.

Mali bakımdan herhangi bir güce malik olmayan bir kadının, zevci tarafından bir çeşit tutsak ve hizmetçi muamelesine maruz kaldığı bir toplumda kadının çalışma hayatına dahil olması, patriarkal düzene savaş açmak gibidir. Bu hakikatin farkında olan Fatma Aliye, kadının aile içindeki konumunun kamusal alanda görünürlüğü arttırılması ile düzelebileceğini söylemiştir. “Bazı zevlerin zevcelerine adem-i sadâkatle [vefâsızlıkla] gözyaşı döktürmeleri, hırpalamaları hep onları sevmediklerinden değildir. Kadının te’min-i maişet [rızk temini] için bir medârı [vesilesi], ekmek kazanacak bir san’atı olmadığından kendisini terk edemeyeceğini bildiği içindir” (Fatma Aliye, ty. : 2) diyen yazar; çalışmasına müsaade edilmeyerek

dört duvar arasında hapsedilen kadınların, zevclerine muhtaç ve onların tahakkümü altında yaşamlarını idame etmek zorunda bırakıldığını belirtmektedir.

Emine Semiye de öğretmenlik, hemşirelik, gazetecilik mesleklerini icra ederek bizatihi kendi hayatıyla kadının çalışmasına örnek olmuş müstesna bir şahsiyettir. Kadının çalışması mevzusunu, ablası Fatma Aliye gibi sadece İslâm dini üzerinden yorumlamamış bilakis oldukça feminist bir tutum sergilemiştir (Emine Semiye, 9 Ekim 1909: 2). Kadınların erkeklerden daha zeki olduğunu, iyi bir eğitimden geçerse en derin malumata sahip olabileceklerini ve böylece İslâm'ın kendilerine verdiği haklardan haberdar olabileceklerini ifade etmiştir. Bu suretle; kadın tüccarlık, zanaat gibi işlerle uğraşarak maişetini temin etmede zorluk yaşamayacak ve erkeklerin tahakkümünden azad olup hürriyetlerine kavuşacaktır.

Halide Edip Adıvar da kadın ve erkek eşitliği bağlamında çalışma hakkını savunmuş, bu konuyla ilgili yazılar yazmıştır. Onun “Genç Yazıcılara Dâir-2” makalesi, kadının savcılık gibi yüksek mevkilerde vazifelendirilmesine, erkeklerin verdiği tepkiyi göstermek açısından dikkat çekicidir (Halide Edip Adıvar, 22 Şubat 1938: 9). Osmanlıdan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sonrası kadınlar da kamusal alanda görünmeye ve önceleri erkeksiz giremedikleri devlet dairelerinde çalışmaya başlamıştır. Yazarın, bu durumu bir kadın savcını misal göstererek anlattığı ve toplumsal cinsiyet rollerine dikkat çektiği hikayede sanık, bu rolleri içselleştirdiği için duruşmadaki savcının kadın olmasından rahatsızlık duymuştur. Diğer taraftan kadın savcının hapis talebinin hâkim tarafından onaylanması, kadınların erkekler üzerinde otoriteye sahip olduğuna işaret etmekle beraber suçlunun durumu yadırgaması ve izzetinefsine yedirememesi, geleneksel anlayışın sürdürdüğüne delalet etmektedir. “Kadın, toplumda saygınlığı olan tüm meslekleri yapabilecek zekâ ve kabiliyete sahiptir” mesajı veren Halide Hanım, liberal feministlerle aynı noktada buluşmaktadır.

Ulviye Mevlan Civelek, “kadınların çalışması” konusunu en çok mütalaa eden yazardır. Bu sorunu *Kadınlar Dünyası'nın* “Düşünüyorum” adlı köşesine taşımış ve hukuki hak kapsamında değerlendirmiştir (Ulviye Mevlan, 1 Haziran 1918d: 2). Cinsler arasındaki eşitliği sağlamak için Osmanlı hukukunun kadınlar lehine iyileştirilmesi çağrısında bulunan yazara göre kadın ve erkeğin çalışma fırsatları/koşulları eşitlendiğinde, toplumsal huzur sağlanmış olacaktır.

Ayrıca “feminist” olduğunu söylemekten kaçınmayan tek kadın yazar olarak Ulviye Mevlan, konuyu yine aynı hak ve hukuk çerçevesinde ele alırken kadını hor gören patriarkal düzeni müstehzi bir ağızla eleştirmiştir (Ulviye Mevlan, 4 Mayıs 1918c: 2). Kadınların genelinin yeteneksiz olması nedeniyle erkekler kadar iyi iş çıkarmaya güç yetiremeyecekleri yönünde ortaya atılan iddiaları gerçek dışı safsatlar olarak adlandırmıştır. Yazar, fitraten zayıf ve kifayetsiz addedilen kadının, er-

kekke hukuk önünde eşit olması ve aynı tarzda eğitim verilmesi durumunda, sosyal yaşamın tamamında başarı göstereceğini vurgulamaktadır. Kadının huy ve yaratılışını ileri sürerek faydalı olacağı birçok meslekten mahrum kalmasını isteyenlerin düşünme şekillerini saçma bulmuş ve şu yanıtı vermiştir: “hakikaten kadın, köle gibi özgür olma becerisine malik değilse o zaman eğitim ve çalışma hakkında müsavat sağlandığında erkeklerin korkmalarını icap ettirecek bir şey yok demektir.”

Ulviye Hanım'ın, “Kadınlar İş Bekliyor” başlığı altında “kadının çalışması”nı bir kez daha feminist düzlemde incelediği görülmüştür (Ulviye Mevlan, 19 Şubat 1921: 2). Bu yazısında kadını cahillikle yaftalayan, tecrübe eksikliği sebebiyle iş hayatına atılmasına karşı çıkanlarla “ticaretle iştigal edip maiyetlerini sağlayan erkekler, analarının karnından ticaret mektebini bitirip de mi doğdular yoksa yüksek eğitim mi aldılar?” diyerek alay etmektedir. Memlekette erkeklerin yüzde sekseninin okuma-yazmayı bilmediği göz önüne alınırsa kadınları cahillikle itham etmenin hiçbir akıl ve izana sığmadığını söyleyen Mevlan'a göre eğitimde eşitlik söz konusu olduğunda kadın ile erkek arasında daha adaletli bir mukayese yapılabilecektir.

Yine imtiyaz sahibi olduğu *Kadınlar Dünyası* dergisinin “Düşünüyorum” köşesinden seslenen Ulviye Hanım; bu defa kadının, çalışma hakkını talep etmesi karşısında korkudan panikleyen erkekleri tenkit etmiştir (Ulviye Mevlan, 22 Mart 1918a: 2). Kadınların neredeyse tüm mesleklerde çalışması ve erkeklerce gaspedilmiş haklarının iadesi için girişimde bulunması, bir kısım erkeğin ürkmesine neden olmuştur. Korkunun asıl sebebi, erkeklerin işlerini kadınlara kaptıracaklarını zannetmeleri olup Mevlan'a göre bu, tam bir irade zayıflığıdır. Postanede az bir maaş karşılığı istihdam edilen kadınları müdafaa için dergi üzerinden zam istemesi, erkeklerin tepkisine neden olsa da zam talebinden vazgeçmemiştir. Postane memurelerinin düzgün bir maaşı hak ettiklerini ve bunu elde edene kadar davalarından vazgeçmeyip hak arayışlarını sürdürmelerini istemiştir.

Toplumsal reformun kadının çalışma hayatına girişiyle mümkün olacağını vurgulayan Nuriye Ulviye Mevlan, (*Kadınlar Dünyası*, 27 Aralık 1913c: 2) bunun doğal bir hak olduğunu belirtmiştir. Ancak kadının kamusal alanda görünürlüğünü hazmedemeyen bazı erkek aydınların buna itiraz etmesi üzerine Mevlan'ın tepkisi gecikmemiş, (Ulviye Mevlan, 6 Nisan 1918b: 2) kadının çalışmasının, başta yüzyıllardır ailenin maiyet sorumluluğunu üstlenmekten yorgun düşen erkekler olmak üzere herkesin faydasına olduğunu söylemiştir. Ona göre bu sayede erkekler, az da olsa rahat bir nefes alacaktır. Kadınların her türlü mertebedeki işlerde görev alması, onların çalışmaya olan ihtiyaçlarından kaynaklanmış olup bir hak ve hukuk meselesidir. Bu yüzden erkeklerin yardımı olmasa da kadın, talep ettiği haklarını ve içtimai hayattaki yerini mutlaka alacaktır.

Meslek hayatında öğretmen ve yönetici olarak görev alan Nezihe Muhiddin'e göre kadının gerçek vatandaş sıfatına malik olabilmesi, çalışma hayatında göstereceği başarıyla doğru orantılıdır (Nezihe Muhiddin, 1 Şubat 1926a: 2). O; "Tenkidler ve cevaplar" adlı yazısında, milli bağ ve hakların karşılıklı menfaat üzerine tesis edildiğini, bu yüzden kişisel bir başarı ortaya koyamayanların hak iddia edemeyeceklerini söylemektedir. Bu bağlamda kadınlar, bankacılık, katiplik, bakkallık, tezgahçılık, amelelik vb. iktisadi hayatın her alanında büyük bir azimle çalışarak toplam işgücünün yarısını oluşturmuş ve kendilerini kanıtlamışlardır. Yine aynı makalede kadının çalışması, sanayileşme ile de irtibatlandırılmıştır (Nezihe Muhiddin, 1 Şubat 1926a: 2). Yazar, memlekette sanayileşme hamlelerinin yapılmasından sonra kurulan fabrikalarda çalıştırılmak üzere kadınların istihdam edileceğini, böylece becerilerinin ve çabukluklarının farkına varılacağını belirtmektedir. İşte bu aşamadan sonra iş yaşamında, gerek alın teri gerekse yeteneğiyle kendini kanıtlayan kadının konumunun ve haklarının kısıtlanması söz konusu olamayacaktır. Nezihe Hanım, fabrikalarda kadın varlığının garipsenmesini, toplumsal cinsiyet normları ile açıklamaktadır. Zira geleneksel düşünceye göre fabrikalar, erkeklere ayrılmış mekanlardır.

Kadının çalışmasını, sosyalizm ve demokrasi hareketleri kapsamında değerlendiren Sabiha Sertel'e (Sabiha Zekeriya, 18 Eylül 1919: 170) göre kadınların sosyal hayata katılmasına ve maiyetlerini temin için çalışmasına olanak vermek, toplumdaki aşağı konumunun düzeltilip iyileştirilmesi için yapılacak en doğru hareket olacaktır. Bu sayede onurlu, vakarlı Türk kadının gerçek değeri idrak edilecek, eski saygınlığına kavuşacaktır. Çalışma hayatının içinde yer alan kadınlar da bu sayede özgür vatandaş hüviyetine sahip olarak sosyalist sistemin koyduğu haklar gereğince çalışma saatleri ve ücrette cinsiyet ayrımcılığı yapılmadan, erkekle eşit muamele isteyebilecektir. Ayrıca demokratik düzen, tüm devleti hâkimiyeti altına aldığı anda sınıf farkı ve buna bağlı adaletsizlikler yok olacak, kadınların talep ettikleri hakları kendilerine teslim edilecektir.

Sabiha Zekeriya'nın "asri kadın" olarak tanımladığı kadın; çalışan, görevlerinin şuurunda, özgürlüğüne tutkun ve mutlaka ekonomik özgürlüğünü elde etmiş kadındır (Cici Anne, 17 Haziran 1926: 2). Ancak arzulanan bu hürriyete kavuşmak için de evvela ekonomik bağımsızlığı elde etmek gerekmektedir ki erkeğin zorbalığı altında ezilmeden, eşit koşullarda bir arada hayat geçirme imkânı olsun. Bu şekilde fert olmanın zevkine varan kadın, daha da fazla şuurlanacak ve toplumsal hayatta hak ettiği asıl statüsüne tekrar kavuşacaktır. Sertel'e göre, sosyal yaşamda beğenilmeyen, eleştirilen kadınlar ise asri kadın taklitleridir. Öte yandan yazar, her ne kadar feminist söylem ihtiva eden bir anlatım tarzı kullansa da onun feminist olmadığını belirtmek doğru olacaktır. Çünkü o, yazılarında kadın hareketini tenkit etmiş ve bu amaç üzere yapılan mücadeleyi lüzumsuz bulmuştur.

SONUÇ

Bu araştırma ile Osmanlı kadın hareketine öncülük yapmış kadın yazarların, “kadının çalışması” hakkında yazdıkları yazıları tahlil edilmiş ve hayal ettikleri “kadın tasavvuru” ortaya çıkarılmıştır. Nezihe Muhiddin, Şükûfe Nihal, Fatma Aliye, Sabiha Sertel, Emine Semiye, Halide Edip ve Ulviye Mevlan ilk kez bir arada tetkik edilmiştir. Onlar, modern ama öz değerlerine yabancılaşmamış; vatani için hizmete hazır; ailesini ihmal etmemek kaydıyla kamusal alanda çalışan bir kadın inşa etmek istemişlerdir. Bu bağlamda “eşinin hayat yükünü paylaşarak iyi zevce olmak”, “ailenin saadet ve refahını temin etmek”, “mecbur kalmak”, “ülkenin kalkınmasına hizmet etmek” ve “ekonomik bağımsızlığını kazanarak özgürleşmek” temaları üzerinde yoğunlaştığı görülmüştür. Bu taleplerin, kadının kamusal alanda görünürliğini meşru kılmak adına ileri sürüldüğü tespit edilmiştir.

Tablo 1

Eşine Yardım/İyi Zevce Olmak İçin	Ailenin Saadet ve Refahı İçin	Mecbur Kaldığı İçin	Ülkenin Kalkınması İçin	Özgürleşmek İçin
Nezihe Muhiddin	Şükûfe Nihal	Fatma Aliye	Emine Semiye	Emine Semiye
Şükûfe Nihal	Ulviye Mevlan		Fatma Aliye	Fatma Aliye
Emine Semiye			Sabiha Sertel	Sabiha Sertel
Sabiha Sertel			Nezihe Muhiddin	Ulviye Mevlan
Ulviye Mevlan			Ulviye Mevlan	Nezihe Muhiddin
				Halide Edip

Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu geleneksel, dışa kapalı toplum yapısı, kadının konum bakımından erkekte daha aşağı seviyede görülmesine, kamusal alandan soyutlanmasına; sadece tarımla ve eve ait işlerle meşgul olmasına sebep olmuştur. Toplumsal cinsiyet ayrımcılığı bağlamında kadının yeri özel alanla sınırlandırılarak dışarda çalışmasına hoş bakılmamıştır. Bu cinsiyetçi algının, çağlar boyunca nesilden nesile transfer edilerek toplumsal hafızaya kazınması sebebiyle kadın, çalışma hakkından mahrum kalmıştır. Fakat bu olumsuz gidişat, Avrupâda başlayıp sonrasında Osmanlı toprakları dahil tüm dünyayı derinden etkileyen kadın hareketleriyle değişmiş ve İkinci Meşrutiyet döneminde ortaya çıkan “Hareket-i Nisvân” ile kadınların hak, hukuk mücadelesi hız kazanmıştır. II. Meşrutiyet ile birlikte ülkede iyiden iyiye hissedilen özgürlük havası, sosyal statülerinden rahatsızlık duyan, eğitim ve çalışma hakkı isteyen bir grup inançlı kadın yazarın doğuşuna fırsat tanımıştır. Söz konusu bu kadın yazarlar, dönemin kadın süreli yayınlarında yazdıkları köşe yazılarıyla kadınların sesi olmak misyonunu üstlenerek taleplerini dile getirmişlerdir. Verdikleri mücadeleler neticesinde, zihinlerdeki mevcut kadınlık algısının yerle bir edilmesiyle kadınların hür şahsiyete malik fertler olmasının

önü açılmıştır. Kadın dergi ve gazetelerinde yayınlanan pek çok yazıda, kadının çalışması hakkında ileri sürülen bütün cinsiyetçi söylemler reddedilirken Osmanlı kadınlarının tıpkı Batılı kadınlar gibi mesleklerini icra ederek sosyal yaşamda varlık gösterilebileceğine dair ümit ve inanç ifade edilmiştir. Sonunda tüm bu çabalar neticesiz kalmamış, kadınların eğitilmiş olanları kadına özgü meslek olarak görülen hemşirelik, öğretmenlik gibi işlerde; eğitimsiz olanları ise fabrikalarda işçi olarak çalışmış ve böylece kamusal alana katılmışlardır. Bu sonuçta kadınların sebat ve gayretleri başta olmak üzere yıllarca süren muharebeler ve ülkedeki hızlı sanayileşme rol oynamıştır. “Toplumun refahı, kadınlığın ve vatanın terakkisi için kadın mutlaka çalışmalıdır” sloganı ile çıkılan yolda kadının miskin ve tembel olmasının, patriarkal düşünce ve gerici zihniyetten kaynaklandığı sonucuna varılmıştır.

Osmanlı ekonomisinin tarıma dayalı olması ve patriarkal toplumsal normların kadının dışarda çalışmasına olumsuz gözle bakması, kadın istihdamının az olmasının en önemli sebeplerindedir. Her ne kadar kadın yazarlar, kadınlığa zarar veren bu tarz düşünceleri ortadan kaldırmak için basında çeşitli makaleler neşretmişlerse de ailenin maişetini erkeğe, evle alakalı işleri kadına yükleyerek kendileri de geleneksel anlayıştan ayrılamamışlardır. Bununla birlikte anne ve eş rolünü omuzlayarak dört duvar arasına kapatılan kadının yazgısı, yıllarca devam eden muharebeler sebebiyle değişmiş, cepheye giden erkeklerden boş kalan işlerde kadınlar istihdam edilmiştir. Ancak bu istihdamın, ihtiyaç sebebiyle mecburen yapılması göz ardı edilmemelidir. Kadının çalışması mevzusu; “ülkenin gelişmesine hizmet etmek”, “eşinin hayat yükünü hafifletmek/iyi zevce olmak” tarzında geleneksel anlayışla değerlendirilmenin yanı sıra “ekonomik bağımsızlığını kazanarak özgürleşebilmek” gibi feminist bir yaklaşımla da ele alınmıştır. Osmanlı’nın gelişmemesinin, Batılı ülkeler gibi ilerleyememesinin nedenlerinden biri olarak atalet ve miskinlik içindeki memleket kadınları gösterilmiştir.

Erkek, ailenin maişetini kazanma yükümlülüğünü omuzlarında taşımakla birlikte “kadın ancak ihtiyaç duyulduğunda yani geçim sıkıntısı söz konusu olduğunda, kocasını desteklemek için çalışmalıdır” görüşü de savunulmuştur. Lâkin kadın, çalışmak zorunda kaldığında, iffetine halel getirmeyecek koşulların var edilmesi şartı öne sürülmüştür. Konuyla ilgili olarak Batı’daki kadınların dahi istemeyerek arzuları dışında çalışmaya zorlandıkları görüşüne yer verilmiştir.

Kadınların çalışma hayatına dahil olmalarına dair bir başka beklenti de vatana, millete faydalı olmalarıdır. Ağır ve uzun muharebe yıllarında erkek nüfusu azalmış ve erkekler cepheye gittiği için iş yerleri boş kalmıştır. Buna bir de gittikçe artan savaş masrafları eklenince ekonomik yönden darboğaza girilmiş ve mali açıdan yeniden toparlanmak için kadınlar yeni iş gücü olarak istihdam edilmek istenmiştir. Böylece iş piyasasında hareketliliğin sağlanması ve yoksulluğun hafifletilmesi amaçlanmıştır. Kadınların ataletten/tembellikten kurtulup yeniden güzel

ahlak sahibi olmaları için kimin neye kabiliyeti varsa o işle meşgul olması tavsiye edilmiştir. Diğer taraftan kadınların, erkeklere oranla el becerilerini çokça gösterebilecekleri dantela imalatı gibi işlerde çalışmalarının, üretimin kalitesini artıracığı yönündeki cinsiyetçi algı dikkat çekmektedir.

Kadın yazarlar tarafından kadının eve kapatılmasına ve nesnelleştirilmesine karşı çıkmış olup onun çalışma hayatında yer alması gereken özgür bir birey olduğunu belirtilmiştir. Önce kendisinin sonra da ülkesinin ilerleyip gelişmesine yardımcı olmak için kadınların her türden mesleği öğrenmesi ve çalışması gerekli görülmüştür. Ancak kadınların, yalnızca kadına ait sayılan iş/meslek gruplarından öğretmenlik, hademelik, temizlikçilik gibi işlerde çalışmasından duyulan rahatsızlık dile getirilmiştir. Ayrıca sosyal konum açısından yüksek sayılan meslekleri icra eden kadınların, statü bağlamında kadının kıymetini artırmada ve modern bir kadın hüviyeti inşa etmede mühim bir misyon üstleneceğine vurgu yapılmıştır.

Kadınların kamusal alanda kendilerine yer edinmede karşılarındaki en zorlu engelin geleneksel, patriarkal sistem olduğunun şuurundaki kadın yazarlara göre bu engelin ortadan kaldırılması durumunda kadınların ekonomik yönden bağımsızlığı ve bireysel hürriyeti elde etmeleri mümkün olacaktır. Türk kadınının yeteri kadar zeki ve kabiliyetli olduğunu belirten yazarlar, İslâm'ın bile kadına çalışma hakkı tanınmasına rağmen toplumsal cinsiyet normlarının onları meslek edinmekten mahrum bıraktığına dikkat çekmişlerdir. Bunun sonucu olarak kadın, ekonomik açıdan kocasına bağımlı bir yaşam sürmek zorunda kalmış ve özgürlüğü engellenmiştir. Bu nedenle kadının aile içindeki ve toplumdaki statüsünün, iş hayatına katılmakla iyileştirilebileceğine inanılmıştır. Dolayısıyla bilhassa zanaat, ticaret ve resmi kurumlarda memurelik gibi işlerle maişetini elde eden kadınlar, erkeklerin tahakkümünden, hor görmesinden kurtularak özgür birey olma hakkına kavuşacaklardır.

Geleneksel düzende fitraten güçsüz ve kifayetsiz sayılan kadına erkeklere tanıyan hak ve hukuk eşit olarak sunulursa kadınların her işi layıkıyla yapacakları belirtilmiştir. Kadınların her mesleği başarıyla icra etmesi, erkeklerin endişelenmesine sebep olmuştur. Diğer taraftan kadının sokaklarda amele, resmi kurumlarda memure ve devletin yönetiminde milletvekili olarak vazifelendirilmesi, esasında kadının çalışmasına ihtiyaç duyulması yüzünden olmakla birlikte kadının en doğal hakkıdır. Bu nedenle kadının sosyal hayata katılımının, hiçbir kuvvet tarafından önlenemeyeceği düşüncesi savunulmuştur. Kadın yazarlar, kadının toplumun gözünde “vatandaş” olma hakkına gerçek anlamda kavuşabilmesini, kamusal alanda çalışmasına ve buradaki başarısına bağlamışlardır. Artan sanayileşme hamleleriyle beraber fabrika ve türlü iş alanlarında istihdam edilen kadın sayısında yaşanan artış, kadının da ekonomik sistemin yükünü erkeklerle paylaştığının işaretidir. Artık bundan sonra elde ettiği “hür vatandaş” hüviyetiyle kadınlar, aylıkları ve iş

saatleri hususunda erkeklerle eşit hak talebinde bulunabilecektir. Fakat kadınların, üretim sahasında el becerileri ve çabukluklarıyla dikkat çekmelerine karşın erkeklerle tahsis edilen yerlerde çalışmaları, toplumsal cinsiyet ayrımcılığı açısından hoş görülmemiştir. Bununla birlikte Cumhuriyet döneminde gerçekleşen demokratik reformlar ve düzenlemelere bağlı olarak kadın-erkek arasındaki cinsiyet farkı eskiye oranla kaldırılmış ve bu sayede kadınların daha çok hak elde etmesinin önü açılmıştır.

Son olarak bahsi geçen yazılar ve kitaplar “kadının çalışması” konusunda feminist açıdan değerlendirildiğinde bir takım saptamalar yapmak mümkündür. Mesela kadın yazarların görüşlerini beyan ederken kafa karışıklığı yaşamaları ve ikilemde kalmaları, tetkik edilen makalelerin en dikkat çeken yönü olarak tespit edilmiştir. Çünkü onlar, bilinçaltılarında yer etmiş patriarkal kodlamaları öylesine özümsemişlerdir ki kadın haklarını müdafaa ederken dahi geleneksel görüşten uzak kalamamışlardır. Hem değişim için savaşmışlar hem de eski kadın algısını korumayı sürdürmüşlerdir. Kadının çalışması mevzusunu “ailenin mutluluğu ve refahını sağlamak”, “vatana millete faydalı olmak” şartlarına bağlamalarının sebebi, eski kadın algının etkisiyle açıklanabilir. Diğer taraftan kız okullarında meslek edindirmeye yönelik dersler konularak iktisadi yönden devlete faydalı olacak fertler yetiştirilmesi amaçlanmış gibi anlaşılabilir da esas müfredatın “ev idaresi”, “çocuk bakımı”, “terzilik”, “mûsiki” gibi dersleri içermesi, gerçekte kadının “özel alan” diye ifade edilen ev işleriyle sorumlu tutulmaya devam edileceğinin işareti olarak yorumlanabilir. Aynı şekilde bu da incelenen kadınlarla ilgili süreli yayınlarında kaleme alınan makalelerin yazarlarının zihinlerinde barındırdıkları cinsiyetçi yaklaşımı ortaya koymaktadır ki bu Liberal Feminizmin de en büyük açmazlarından biri sayılmaktadır. Ataerkil anlayıştan kopamayan kadın yazarların içselleştirdiği bu toplumsal cinsiyet ayrımcılığı, “kadının çalışması” meselesinde en dikkat çeken husustur.

KAYNAKLAR

- Berktaş, F. (2004). Sivil toplum ve demokrasi konferans yazıları. No: 7. 16 Kasım 2020, https://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/01/berktay_std_7.pdf
- Caporal, B. (1982). *Kemalizmde ve Kemalizm sonrası Türk kadını*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Cici Anne. (17 Haziran 1926). Asri kadın vazifesinas mıdır?. *Resimli Perşembe*. No: 56, 2.
- Cici Anne. (16 Haziran 1927). Ev kadını mı iş kadını mı daha iyi zevcedir?. *Resimli Perşembe*. No: 108, 2.
- Çaha, Ö. (1996). *Sivil kadın*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Çakır, S. (1996). *Osmanlı kadın hareketi*. İstanbul: Metis Yayını.
- Demirdirek, A. (2011). *Osmanlı kadınlarının hayat hakkı arayışının bir hikâyesi*. Ankara: Ay İzi Kitap.
- Dinçer, E. (2010). Osmanlı toplumunda kadınların üretime katkıları. *History Studies*. Volume 2/1, 1-22.
- Dulum, S. (2006). *Osmanlı Devleti'nde kadının statüsü, eğitimi ve çalışma hayatı (1839-1918)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Durakbaşı, A. (drl.). (1989). “Cumhuriyet döneminde modern kadın ve erkek kimliklerinin oluşumu: Kemalist kadın kimliği ve münevver erkekler”. A. Berktaş Hacımırzaoğlu (der.). *75 yılda kadınlar ve erkekler* (s. 29-50). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Emine Semiye. (4 Ağustos 1898). Selânik Terakki Mektebi. *Hanımlara Mahsûs Gazete*, 1.

- Emine Semiye. (21 Aralık 1908). Kadın mecmûası muhteremesine Edirne'den. *Kadın*. C. 1. S. 9, 2.
- Emine Semiye. (9 Ekim 1909). Yeni nizam darbeleri. *Yeni Gazete*. S. 404, 2.
- Fatma Aliye. (tarihsiz). Hanım efendiler. *Taksim Atatürk Kitaplığı Fatma Aliye Hanım Evrakları*. 9/2 No.lu Belge, 1-3.
- Fatma Aliye. (tarihsiz). *Taksim Atatürk Kitaplığı Fatma Aliye Hanım Evrakları*. 9/3 No.lu Belge, 2.
- Fatma Aliye. (tarihsiz). Hanımlar için. *Şehbâl*. S. 8, 146-147.
- Fatma Aliye Hanım. (1892). *Nisvân-ı İslâm*. İstanbul : Maarif Nezâret-i Celilesi. Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı.
- Fatma Aliye. (31 Ekim 1898). Başlıksız. *Hanımlara Mahsûs Gazete*. S. 184, 1-2.
- Fatma Aliye. (4 Eylül 1909a). İlim ile ceahl. *İnkılâb*. S. 7, 98.
- Fatma Aliye. (13 Eylül 1909b). Terbiye-i içtimâiyye. *Mehâsin*. C.1. S. 10, 738-742.
- Hâlîde Edip Adıvar. (22 Şubat 1938). Genç yazıcılara dair-2. *Yedigün*. S. 259, 9.
- Kadınlar Dünyası. (6 Mayıs 1913a). İctimâî: hürriyet isteriz. *Kadınlar Dünyası*. No: 20, 1.
- Kadınlar Dünyası. (8 Mayıs 1913b). İctimâî: hakkımızı arayalım. *Kadınlar Dünyası*. No: 22, 1.
- Kadınlar Dünyası. (27 Aralık 1913c). En büyük mâniamız. *Kadınlar Dünyası*. No: 122, 2.
- Kaplan, L. (1999). II. Meşrutiyet dönemi osmanlı kadınlarının özgürleşme hareketi. *Osmanlı Ansiklopedisi* içinde. (5, 472-475). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Kurnaz, Ş. (1991). *Cumhuriyet öncesinde türk kadını (1839-1923)*. (2. Baskı). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Kutlar, M. (2008). *Ulviye Mevlan: Yaşamı ve düşünceleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Lapidus, I. M. (2010). *İslâm toplumları tarihi* (19. Yüzyıldan Günümüze). Y. Aktay, M. Ayyıldızoğlu-Aktay (çev.). (Cilt 2). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Makal, A. (2012). Türkiye'de kadın emeğinin tarihsel kökenleri: 1920-1960. In *Geçmişten günümüze türkîye'de kadın emeği* (s. 38-116). Ahmet Makal ve Gülay Toksöz (Eds.). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.
- Nezihe Muhiddin. (1 Şubat 1926a). Tenkidler ve cevaplar. *Türk Kadın Yolu*. S. 14, 2.
- Nezihe Muhiddin. (1 Ekim 1926b). Türk kadınlığı ve iktisâdiyatımız. *Türk Kadın Yolu*. C. 1. S. 20, 2.
- Nezihe Muhiddin. (1931). *Türk kadını*. İstanbul: İstanbul Numûne Matbaası.
- Ortaylı, İ. (2009). *Osmanlı toplumunda aile*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Sabiha Zekerîya. (18 Eylül 1919). Kadın sahîfesi: kadınlara çalışma hakkı. *Büyük Mecmûa*. No: 11, 170-171.
- Sabiha Zekerîya. (5 Haziran 1924). Hükûmete, millete, hayata karşı isyankâr dullar. *Resimli Ay*. No: 5, 19.
- Sancar, S. (2014). *Türk modernleşmesinin cinsiyeti: erkekler devlet, kadınlar aile kurar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şahin, E. (2018). Geçmişten günümüze kadın süreli yayınlarına karşılaştırmalı bir yaklaşım. *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi /The Journal of Turk & Islam World Social Studies*. S. 16, 86-105.
- Şükûfe Nihal Başar. (27 Aralık 1948a). Erkeğin evdeki vazîfeleri. *Kadın Gazetesi*. S. 96, 3.
- Şükûfe Nihal Başar. (15 Mart 1948b). Bir duruşma. *Kadın Gazetesi*, S. 55, 3.
- Şükûfe Nihal Başar. (2 Ocak 1950). Köylü kız kardeş. *Kadın Gazetesi*. S.149, 7.
- Toprak, Z. (1992). II. Meşrutiyet döneminde devlet, aile ve feminizm. In *Sosyo kültürel değişme sürecinde Türk ailesi* (s.228-237). Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Toprak, Z. (1998). Sabiha Sertel ve Türk feminizmi. *Toplumsal Tarih Dergisi*. C. 8, S. 51.
- Ulviye Mevlan. (15 Mayıs 1913). Lüzûm-i ittihad teşrik-i mesâi. *Kadınlar Dünyası*. No: 29, 1.
- Ulviye Mevlan. (16 Ocak 1915). Hayat-ı cemiyette kadın. *Kadınlar Dünyası*. No: 159, 2.
- Ulviye Mevlan. (22 Mart 1918a). Düşünüyorum. *Kadınlar Dünyası*. No: 166, 2.
- Ulviye Mevlan. (6 Nisan 1918b). Düşünüyorum. *Kadınlar Dünyası*. No: 168, 2.
- Ulviye Mevlan. (4 Mayıs 1918c). Düşünüyorum. *Kadınlar Dünyası*. No: 172, 2.
- Ulviye Mevlan. (1 Haziran 1918d). Düşünüyorum. *Kadınlar Dünyası*. No: 176, 2.
- Ulviye Mevlan. (19 Şubat 1921). Kadınlar iş bekliyor. *Kadınlar Dünyası*. No:157, 2.
- Vakit Gazetesi. (8 Şubat 1918). Kadınları Çalıştırma Cemiyeti'nden, 2.
- Yaraman, A. (2001). *Resmî tarihten kadın tarihine elinin hamuruyla özgürlük*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

WORKING LIFE OF WOMEN FROM THE PENS OF OTTOMAN WOMEN WRITERS: DISCOURSES, DEMANDS

EXTENDED ABSTRACT:

Research Problem: The aim of this study is to analyze the articles of Nezihe Muhiddin, Fatma Aliye, Şükûfe Nihal, Emine Semiye, Sabiha Sertel, Halide Edip, and Ulviye Mevlan in women's magazines between 1890 and 1950 on Ottoman/Turkish women's right to work.

Research Questions: The research questions raised in line with the purpose determined within the scope of the study will be as follows:

- 1- What is the imagination of women in the minds of women writers?
- 2- What is the place of work in women's emancipation according to women writers?
- 3- What are the similar/different points in the views of Ottoman women writers about women's work?

Literature Review: Since the texts of women writers in women's magazines will be used as the primary source, these materials were accessed from the periodicals section of the İstanbul Kadın Eserleri Library, and İstanbul Beyazıt State Library. In addition to primary sources, secondary sources such as books, articles, and biographies of women writers who have articles in women's magazines, including domestic, and foreign supplementary literature, were also used.

It has been seen that Nezihe Muhiddin, Fatma Aliye, Şükûfe Nihal, Emine Semiye, Sabiha Sertel, Halide Edip, and Ulviye Mevlan have not been discussed together in the literature before. From this point of view, the study has a unique value. On the other hand, since most of the studies on "women's work" are handled through a single women's magazine or a single woman author without using the comparison technique, it is seen that the approach to the subject takes place within a narrow framework. In this context, Serpil Sancar has associated the subject with the concept of "nationalism". According to her, terms such as imaginary / fictional "nation", "homeland", "nationalism" were needed to build a society consisting of people who came together under the umbrella of common values. While constructing the discourse of nationalism, gender roles were introduced; the country has been likened to a family under the authority of the male race. The role of women in this imaginary structuring is to be the mother of the nation. With such sexist coding, women were limited to the home, and isolated from the public sphere (San-

car, 2014: 54-65). On the other hand it was believed by the Ottoman male intellectuals that the reason for the backwardness of the Ottoman Empire was women. In order to improve this trend, it was desired to build an educated, modern woman working in the public sphere (Kandiyoti, 2007; Sancar, 2014). However, the fact that Kandiyoti, and Sancar did not mention women intellectuals among those who are trying to take women's place in social life has been an approach that ignores the historical visibility of women. In contrast to this objectifying approach, studies emphasizing the role of women as actors in history draw attention. In this context, the most remarkable work belongs to Serpil Çakır, who reveals the struggle of women through the articles in the *Kadınlar Dünyası* magazine (Çakır, 1996). The argument that all the rights granted to women under the republican regime were granted without the active initiative of women is equivalent to ignoring women's labor. According to the author, women are the maker, and subject of history (Çakır, 1990). Demirdirek is another writer who opposes, and criticizes the mentality that sees it as improbable for Ottoman/Turkish women to demand their rights. She emphasized that women took an active part in history, and made demands, and discourses in order to obtain the social status they deserve (Demirdirek, 2011).

Methodology: In this research, the document analysis technique, which is included in the qualitative research method, was used. Thanks to this technique, within the framework of the research questions, the main themes that women writers built their views on, and the similarities/differences in their discourses were examined.

It has been cited from 29 articles by 7 women writers: Nezihe Muhiddin, Fatma Aliye, Şükûfe Nihal, Emine Semiye, Sabiha Sertel, Halide Edip, and Ulviye Mevlan. These articles are 12 in total, and have been published in *Hanımlara Mahsûs Gazete*, *Türk Kadın Yolu*, *Mehâsin*, *Şehbal*, *Büyük Mecmûa*, *Kadınlar Dünyası*, *Kadın*, *İnkılâb*, *Yeni Gazete*, *Yedigün*, *Resimli Perşembe*, *Resimli Ay*. In addition, Nezihe Muhiddin's book *Türk Kadını*, and Fatma Aliye Hanım's book *Nisvân-ı İslam* was also used. Since the texts of women writers in women's magazines will be used as the primary source, these materials were accessed from the periodicals section of the *İstanbul Kadın Eserleri Library*, and *İstanbul Beyazıt State Library*. In this context, the texts that are thought to belong to the aforementioned authors related to the "Ottoman women's work" between the years 1890-1950 were selected. The original language of these texts is Ottoman Turkish, and before proceeding to the data analysis stage, these documents were transcribed from Ottoman Turkish to today's Turkish. In the data analysis, the articles written by the women writers to be examined on the work of women were evaluated. In this way, the ideas of women writers could be categorized. In addition to primary sources, secondary sources such as books, articles, and biographies of women writers who have articles in women's magazines, including domestic, and foreign additional literature, were also used.

Results and Conclusions: Women writers imagined a woman profile that is modern but loyal to her core values, useful to her country, helpful to her husband, and devoted to her family. For this reason, they focused on the themes of "being a good wife by sharing the life burden of her husband", "to ensure the happiness and welfare of the family", "to have to", "to serve the development of the country by building a producer woman model from a parasitic consumer woman", and "to become free by gaining economic independence". The most important issue that draws attention in the articles examined is the mental confusion, and dilemmas experienced by women writers in their demands, and discourses. Because they could not go out of the patriarchal understanding due to the patriarchal coding in their subconscious, they continued to preserve the old woman perception.

Keywords: *Women writers, women's movement, women's work, women's magazines.*

